2

*Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы
Редаксија-Нәшријјат Шурасынын
гәрары илә чап олунур*

АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ адына ӘДӘБИЈЈАТ вә ДИЛ ИНСТИТУТУ

М. Ә. САБИР

ҺОПҺОПНАМӘ

ҮЧ ҸИЛДДӘ

Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы Нәшријјаты
Бакы—1962

АЗӘРБАЈЧАН ССР ЕЛМЛӘР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ адына ӘДӘБИЈЈАТ вә ДИЛ ИНСТИТУТУ

М. Ә. САБИР

ҺОПҺОПНАМӘ

ИКИНҸИ ҸИЛД

84627

М. Ф. Ахундов адына
Азәрбајҹан Республика
КИТАБХАНАСЫ

Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы Нәшријјаты
Бакы—1962

Тәртиб едәни мәммәд мәммәдов

Редаксија һеј'əти:
мир чәлал, ә. мирәһмәдов, к. талыбзадә

Шәкилләри әзим әзимзадәниндир

САТИРАЛАР
1910—1911

[ЗАҺИД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР]

Заһид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр,
Чәннәтә ујғу ипијлә бир кәмәнд атмаг диләр.

Е'тигадынча јатар-јатмаз гучар гылманлары,
Ол сәбәбдәндир нәмаз үстүндә дә јатмаг диләр.

Әбләһин фикринчә чәннәт бир Бухара шәһридир,
Беччә тәк гылманлары булдугча ојнатмаг диләр.

Мәгсәди сөвмү сәлатиндән бу имишкән, јазыг
Һәм худаны, һәм дә мәхлугаты алдатмаг диләр.

Ујғуда ахтардығын заһирдә, ја рәб, тапмасын![1]
Јохса иллик таәтин бирјоллуға сатмаг диләр!

Ринду[2] рисва көрдүјүн заһид көрәрсә, шүбһәсиз,
Сәбһәсин, сәччадәсин зөһдилә[3] фырлатмаг диләр.

Күфрүн иксир олдуғун заһид, амандыр, билмәсин,
Јохса бир зәррә булуб иманына гатмаг диләр!

КИМ НӘ ДЕЈӘР БИЗДӘ ОЛАН ГЕЈРӘТӘ?!

Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!
Гејрәтимиз бәлли бүтүн милләтә!..[1]

Биз гоча гафгазлы икид әрләрик,
Ҹүмлә һүнәрмәндләрик, нәрләрик,
Иш көрәҹәк јердә сөз әзбәрләрик,
Ашигик анҹаг гуру, бош сөһбәтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Чырманарыг кечмәјә чај кәлмәмиш,
Башлајарыг гызмаға јај кәлмәмиш,
Сөз верәрик инди—бир ај кәлмәмиш,
Аста гачыб дүртүләрик хәлвәтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Ҹүмлә ҹаһан јатса да, биз јатмарыг,
Гејрәти-миллијјәмизи атмарыг,
Әһлимизи башгалара сатмарыг
Бир гуруша, бир пула, ја бир четә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Биздә көрүнмәз нә фәсаду нифаг,
Ишләмәдә бир-биримиздән гочаг,
Бах, будур исламы кәтиррик габаг;
Бојләҹә хидмәт олунур милләтә,
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Бир ишә мин һүммәтимиз вар бизим!
Бах, нечә ҹәм'ијјәтимиз вар бизим!

Бунда көзәл нијјәтимиз вар бизим;
Ај бәракаллаһ, бу көзәл нијјәтә!
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Һансы мәкатиб ки, ону ачмадыг?
Һансы сәнаје ки, пара сачмадыг?
Вердијимиз сөздән узаг гачмадыг;
Ишләримиз минди[2] бүтүн сурәтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Бах, нечә дарүл'әҹәзә, дари-елм!
Бир нечә мәктәб, нечә асари-елм!..
Бизләрик, әлбәттә, хәридари-елм!
Чатмышыг онданды[3] белә һөрмәтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Биздә нә фә'лә тапылыр, нә кәда,
Биздә нә саил вә нә бир бинәва,
Бәхтәвәр өвладымыза мәрһәба!
Баш апарыб һәр бири бир сән'әтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Етмишик ифа аталыг меһрини,
Чәкмишик өвладымызын фикрини,
Өмрүмүз олса көрәрик бәһрини,
Онда ки, онлар ујачаг сиргәтә,
Һәбсдә мәшғул олачаг ишрәтә,
Фәхр едәрик биз дә бүтүн милләтә!
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!
Ај бәракаллаһ, бу көзәл нијјәтә!..

ГОЧАЛАР МАРШЫ

Бир гочајам, чаг нәр кими јашарам,
Дөрд арвады бир-биринә гошарам,
Бир илдә үч-дөрдүн алыб бошарам,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Бармағыма әгиг үзүк тахарам,
Саггалыма чох-чох хына јахарам,
Һәр јердә бир арвад көрсәм бахарам,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Оруч тутуб, намазымы гыларам,
Дәсмалымы көз јашыма буларам,
Һуриләри вирдимдә арзуларам,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Бир мө'мүнәм, әба, гәба бүрүннәм,
Нәзәрләрдә мәләк кими көрүннәм,
Бир ушагчын илләр илә сүрүннәм,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Он јашында ушагларын башына,
Әл чәкәрәм каһ көзүнә, гашына.
«Ход» верәрәм кечә-күндүз машына,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

Ахирәтим, иманым вар, диним вар,
Арифләрнән әдавәтим, киним вар,
Бир хорузам әлли јердә һиним вар,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

ҮРӘФА МАРШЫ

Интеликентик, кәзәрик наз илә,
Өмр едәрик нәш'еји-дәмсаз илә,
Һәфтәдә бир дилбәри-тәнназ илә
Һәмдәм олуб ишләри саманларыг,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Хошламарыг бир пара наданлары,
Шивеји-нисвани-мүсәлманлары,
Нејләјирик Фатма-Түкәзбанлары?!
Анналары, Сонјалары јанларыг,
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Бир пара биәглү фәрасәт бизә
Ејләјир иснади-гәбаһәт бизә,
Истәјир етсин дә нәсиһәт бизә,
Бир буну ганмыр ки, биз ирфанларыг.
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Кимсәјә јох дәхли ки, биз ишрәти
Хошлајырыг; бошлајырыг күлфәти,
Кушеји-гәстиндә олан ләззәти
Ханеји-виранда һачаг анларыг?!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Интеликентик, бу ки, бөһтан дејил,
Түрки данышмаг бизә шајан дејил,
Түрк дили габили-ирфан дејил,
Биз буна гаил олан инсанларыг!
Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Түрк гәзети версә дә әглә зија,
Мән ону алмам әлимә мүтләга,
Чүнки мүсәлманча гонушмаг бана
Ејбдир! Өз ејбимизи анларыг!
Aj баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Јох ишимиз мәчмәи-ислам илә,
Пүхтә насыл сөһбәт едәр хам илә?
Чүнки клубларда сәрәнчам илә
Һәр кечә бир мәтләби үнванларыг,
Aj баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!.

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨҺ

Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чанныммысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гејрәтим, ганыммысан?
Һөрмәтим, фәхрим, чәлалым, шөвкәтим, шаныммысан?
Мүсһәфим, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм,
әрканыммысан?
Мәзһәбим, диниммы, ајиниммы, иманыммысан?

Кечди өмрүм шүғли-тәһсилинлә мөвгуфи-мәлал,
Дәрдә дүшдүм, бәстәри-һәсрәтдә галдым хәстәһал,
Сәндәдир көнлүм јенә етсәм чәһандан иртиһал,
Сән мәним өмрүм, һәјатым, чөвһәрим, чаныммысан?
Мәзһәбим, диниммы, ајиниммы, иманыммысан?

Аһ, залым, аһ ким, олдум јолунда чанфәда,
Бир дојунча гыјмадым сәндән алам зөвгү сәфа,
Инди варисләр һүчумавәр олуб јексәр сана,
Варисин, јахуд мәним мали-чибишданыммысан?
Мәзһәбим, диниммы, ајиниммы, иманыммысан?

Ејләмәз варисләрим мән тәк сәни сандугә дәрч,
Һәр бири ејләр сәни бир нөв илә мин јердә хәрч,
Ресторанларда, клубларда оларсан һәрчү мәрч,
Һәр јетән чејнәр сәни, билмәм әтим, ганыммысан?
Мәзһәбим, диниммы, ајиниммы, иманыммысан?

Севдијим, бундан белә һини-зәвалындыр сәнин,
Ишбу вәчһ илә көнүл чаји-мәлалындыр сәнин,
Хатирим, гәлбим, сәрим вәгфи-хәјалындыр сәнин,
Сән мәни мәфтун едән назәндә чананыммысан?
Мәзһәбим, диниммы, ајиниммы, иманыммысан?

Сəндəн əл чəкməздим олсајды əлимдə игтидар,
Лакин ичбарəн əчəл ејлəр мəни сəндəн кəнар,
Чаным ағзымдан чыхынча сөјлəрəм биихтијар:
Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чаныммысан?
Мəзһəбим, диниммн, ајиниммн, иманыммысан?

ТƏШƏККҮР

Моллалар, талеимиз олду əчəб[1] јар бу күн!
Мисјонерлəр дə бизə чыхды һəвадар бу күн!

О ки, мəктəблəри маһв етмəк иди нијјəтимиз,
Јох иди əлдə вə лакин она бир гүдрəтимиз,
Мəктəб артдыгча азалмагда иди һөрмəтимиз,
О ачылдыгча гапанмагда иди сəн'əтимиз,
Күнбəкүн заид олурду гəмимиз, мөһнəтимиз,
Аргадашлар, севинин олду рəва һачəтимиз!
Гəмимиз битди, фəрəһ олду нүмудар бу күн!
Мисјонерлəр дə бизə чыхды һəвадар[2] бу күн!

Мисјонерлəр, о көзəл фикрли əрбаби-дүһа
Сан-Петербургда[3] етмишлəр əчəб бир шура
Ки, мүсəлманлар ачан бунча мəкатиб нə рəва,—
Охудуб һəндəсə, тə'лим едəлəр чоғрафија,
Һикмəтү һеј'əтү тарих илə елми-əшја,
Бу ишə биздə тəһəммүл ола билмəз əсла!
Чалышын, һүммəт едəк дəф'инə зинһар бу күн!
Мисјонерлəр дə бизə чыхды һəвадар бу күн!

Мисјонерлəр бу көзəл əмрə едəркəн игдам
Биз нечин лал отуруб, ејлəмəјəк бəһсə дəвам?
Хассə бу елмлəрин биз үлəмаји-ислам
Етмишик бир кəрə тəһсилини исламə һəрам,
Бунлары билмəз икəн биз, нијə өвлади-əвам
Охујуб, адəм олуб, ејлəсин ағази-кəлам?
Шимди фүрсəт вар икəн көрмəли бир кар бу күн!
Мисјонерлəр дə бизə чыхды һəвадар бу күн!

Мисјонерләр, көрүм аллаһ сизә еһсан еләсин,
Биз кими, сизләри дә дахили-иман еләсин,
Гојмадыз чүнки мүсәлманлары түғјан еләсин,
Јени мәктәбләри аллаһ өзү виран еләсин!
Учуруб дам-дашыны, хак илә јексан еләсин!
Инди гој мәктәб ачанлар кедиб әфған еләсин!..
    Галсын һәр јердә мүәллимләри бикар бу күн!
    Мисјонерләр дә бизә чыхды һәвадар бу күн!

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

    Гејрәт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!
    Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Һәр јердә, һәр мәканда һәр дүрлү иш гајырдын,
Исламә хидмәт етдин, мәзһәбләри ајырдын,
Јүзләрчә чогә јапдын, минләрчә сөз бујурдун,
    Һәр күндә бир чәмаәт атдын гыраға, милләт!
    Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Ујгуда икән аләм, әфрадыны ојатдын,
Чүмлә миләл ичиндә өз шә'нини учалтдын,
Һөрмәтли ад газандын, али мәгама чатдын,
    Әһсән, сәд әһсән, әһсән бу тәмтәраға, милләт!
    Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Минбә'д чиддү чәһдин јохдур бизә лүзуми,
Зира ки, әсри-һалын бамбашгадыр рүсуми,
Мәктәб севир чәмаәт, тәгдис едир үлуми,
    Тәрчиһ едир вагону ата, улаға, милләт!
    Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Сејр етмәјә фәзаны ичад олур[1] балонлар,
Бир јандан афтамилләр, бир сәмтдән вағонлар,
Һәр ихтираә даир тә'сис олур салонлар,
    Валлаһ, булар азыблар башдан ајаға, милләт!
    Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Бунлар бүтүн чәһанын әсбаби-е'тиласы,
Онлар әсири-дүнја, биз ахирәт фәдасы.
Беш күндүр өмри-дүнја, јохдур онун бәгасы.

Бизчә хәтадыр уjмаг бојлә мәзаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Ислам үчүн кәрәкмәз кафирләрин шүары,
Гој онларын учалсын һәп гәсри-зәрникары,
Биз көзләрик фәгәт бир ејвани-хүлдзары,
Ол јердә һуриләрлә доллуг отаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!..

Заһид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр,
Ҹәннәтә ујғу ипијлә бир каманд атмаг диләр.

Е'тигадынча јатар-јатмаз гучар гылманлары,
Ол сәбәбдәндир нәмаз үстүндә дә јатмаг диләр.

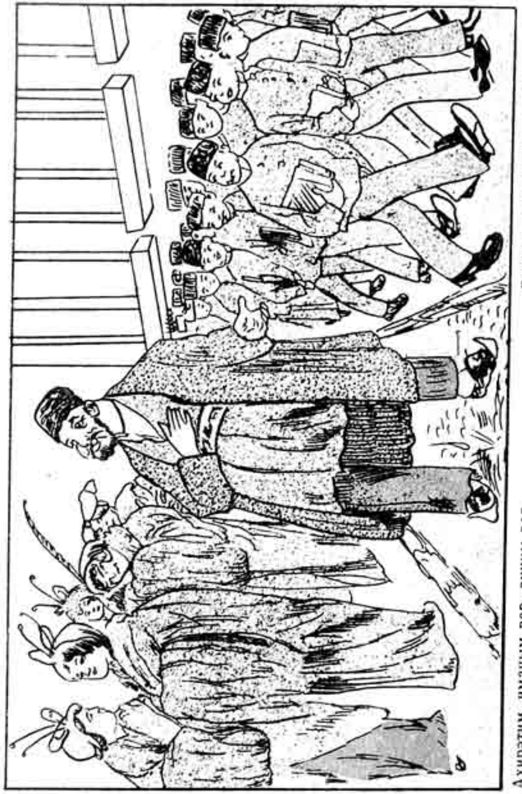

Ахирәтим, иманым вар, диним вар,
Арифләрнән әдавәтим, киним вар,
Бир хорузам әлли јердә һиним вар,
Гоча киши јалгыз јатмаз...м!

84627

КИЛЕЈ ЈАХУД УМУ-КҮСҮ

Кет-кедә, «Зәнбур»[1] аға, сән дә чашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Сән дүз адәмсән әкәр сәндә бу тәдбир нәдир?
Журнала чәкдијин ол чалмалы тәсвир[2] нәдир?
Голларындан сарылан кимдир, о зәнчир нәдир?
Динмәдикчә сәнә сәрһәддән ашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Нәдир ол һәлгеји-зәнчирдә бир пара сүвәр?
Кимләри көстәријор һәлгә дәруниндәкиләр?
Шәкли-исламә күлән кимдир о ифритсијәр?
Сән бу рәфтар илә биздән узашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Ачмаға бир пара әсрары едиб сә'ју тәлаш,
Чалышырсан ки, бизә тәнк ола та раһи-мәаш?
Бу гәдәр етмә чәсарәт, өзүнү көзлә, јаваш!..
Дәјмәдикчә кефинә лоғалашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Сән бу шәкл илә бүтүн хәлги ојатдын да дејәк,
Бизи мәнфур еләјиб, бир јана гатдын да дејәк,
Сәнә нә хејр олачаг бизләри атдын да дејәк?
Бош јерә бојлә бизимлә далашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Мәзһәкә журналын әввәл бизә, ибрәтди, дедин,
Бир пара шәхсә саташдын, бу нәсиһәтди, дедин,
Бизи гатдын ишә, бир нөв' зәрафәтди, дедин,

М. Ф. Ах... Азәрбајҹан ... КИТАБХА...

Инди амма дəхи чиддəн савашырсан дејəсəн?!
Адəтə, үрфə, рүсумə саташырсан дејəсəн?!

Шəхсн-исламын əкəр биз голуну бағламышыг—
Нə күнаһ ејлəмишик? Миллəт үчүн ағламышыг..
Һифз едиб мəзһəби, шејтаны јахыб дағламышыг!
Бизи көрмəкдə мүгəссир, долашырсан дејəсəн?!
Адəтə, үрфə, рүсумə саташырсан дејəсəн?!

Биз əкəр олмасаг, исламə никəһбан ким олар?
Беш күн өтмəз ки, бу бағын күлү рејһаны солар,
Ихтираати-шəниə бүтүн исламə долар,
Лејк сəн анламајыб ишдə чашырсан дејəсəн?!
Kaһ да бир мəзһəбə, динə саташырсан дејəсəн?!

Аста-аста дəбəриб, гурдалашырсан дејəсəн?!
Бə'з əфсанəчилəрлə јанашырсан дејəсəн?!
Бүсбүтүн мəфсəдəлəрлə булашырсан дејəсəн?!
А балам, ејбини ган!
Бир һəја ејлə, утан!
Јохса тəкфир едəрик,
Лапча рүсва олусан!..

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СƏНДƏ БƏРБАД, ƏРДƏБИЛ!]

Алтмыш иллик өмрүм олду сəндə бəрбад, Əрдəбил!
Бир дə намəрдəм əкəр етсəм сəни јад, Əрдəбил!

Зəнн едирдим мəн бүтүн аләмдə Ирандан сəва,
Бир фəрəһабад јер јохдур о самандан сəва,
Өврəт олмаз һүсндə Фатма, Түкəзбандан сəва,
Вар имиш Русијјəдə мин-мин пəризад, Əрдəбил!
Бир дə намəрдəм əкəр етсəм сəни јад, Əрдəбил!

Еј вəтəн, һури көрүрдүм сəндəки өврəтлəри,
Дердим ол һурилəрин сəнсəн јəгин чəннəтлəри,
Инди һејранəм бахыб көрдүкчə бу лө'бəтлəри,
Һəр бириндə башга лəззəт, башга бир дад, Əрдəбил!
Бир дə намəрдəм əкəр етсəм сəни јад, Əрдəбил!

Һалија Бакудəјəм, Баку демə бир хүлдзар,
Хассə дəрја саһили: бир лө'бəтистани-татар,
Һəр тəрəф ағ-чағ мадамлар, бир-бириндəн күл'үзар,
Түрфə дилбəр, төһфə бир шеј, јахшы бир зад,
Əрдəбил!
Бир дə намəрдəм əкəр етсəм сəни јад, Əрдəбил!

Мин мəним тəк каблајы бир Сонјанын дилдадəси,
Мин мəним тəк пакдин бир румканын ифтадəси,
Мин мəним тəк мө'минин билмəм нолуб сəччадəси,
Бəндəлик гејдин гырыб, олмушдур азад, Əрдəбил.
Бир дə намəрдəм əкəр етсəм сəни јад, Əрдəбил!

Беш дејил, он беш дејил, һəр јан бахырсан,—вар мадам:
Ев мадам, мəнзил мадам, балгон мадам, талвар мадам,

Сирк мадам, гастин мадам, пассаж мадам, булвар мадам,
Мүхтәсәр, әглим чашыб, еј дад-бидад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Кәрчи Ирандан чыхаркән башга иди нијјәтим,
Нијјәтим кәсб иди, варды кәсби-карә гејрәтим,
Гејрәтим разы дејилди ач долансын күлфәтим;
Јох көзүмдә инди нә күлфәт, нә өвлад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Бәс ки, артыр[1] бунлары көрдүкчә һәр дәм рәғбәтим,
Рәғбәтим артырса да, лакин гавышмыр һәсрәтим,
Һәсрәтим бир шејәдир, анчаг дүзәлмир һаләтим!
Һаләтим тәскини-нәфсә гылмыр имдад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Горхудурду чыхмамышкән өлкәдән гүрбәт мәни,
Чулғајыбмыш гәфләтимдән вәһшәтү дәһшәт мәни,
Инди бу көрдүкләримдән мат едиб һејрәт мәни,
Өзлүјүмдән чыхмышам, әфсус!.. фәрјад!.. Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

Тазәдән бәркәшт едиб бир дә чәван олсајдым, аһ!
Шыг кејимли бир чәвани-хошнишан олсајдым, аһ!
Бу пәриләрлә дојунча һәмзәбан олсајдым, аһ!
Дәһрдә беш күн јашардым хүррәмү шад, Әрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Әрдәбил!

[ЕЈ ВАЈ КИ, ҺЕЈСИЈЈӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ!]

Еј вај ки, һејсијјәти-милләт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Јетмәзди бу ким, милләтин әһрары ајылды,
Ариф денилән бә'з фүсункары ајылды,
Мәчмуә јазан бир пара биары ајылды,
Шаир ләгәбиндә нечә идбары ајылды,
Јә'ни ки, бу әсрин бүтүн әшрары ајылды,
Дердим, бәчәһәннәм, елин әфкары ајылды,
Торпаг башыма, инди дә түччары ајылды!
Һәр бир ишә әл гатды, мүрүввәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Вар иди бу милләтдә габаг бир көзәл адәт:
Бир шәхси-мүсәлман еләјән вәгтдә риһләт,
Мејјит һәлә бәстәрдә узансын дејә раһәт,
Гүсл етмәдән әввәл олунурду она һөрмәт,
Јүзләрчә едәрдик она сипарә тилавәт,
Һәр чүзвдә бир рублә чатарды бизә үчрәт,
Бир һөрмәт иди бу бизә, һәм мејјитә нисбәт;
Һејфа ки, әвахирдә бу һөрмәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Тачирләрин инди дәјишиб тијнәти јекчә,
Дујмушлар олар биздәки нијјәтләри куја,
Еһсанлар олуб тәрк, газанлар сөнүб, еј ва!..
Нә молла пајы вар, нә гонаглыг, нә мүсәмма,
Бишмир тарынын бир тикә һалвасы да һәтта,
Һәр фәнн едириксә ишимиз тутмајыр әсла,
Ах!.. Ах!.. О кечән күнләримиз нолду, худаја?!

Күфран еләдик санки бу не'мәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Ким кетсә иди һәччә вә ја Кәрбүбәлајә,
Зүввар иди әввәлчә о биз әһли-дуајә,
Маил о дуајә, вәли биз симү тилајә,
Көрчәк ону үнван едәрәк бир нечә ајә,
Дердик ки, кәрәк пак ола һәмјандакы мајә,
Бир хејрли әмр иди бу биз молланүмајә,
Һејфа ки, бахылмыр дәхи нә'лејнә, әсајә,
Бирләшди һамы, сидгү сәдагәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Шадәм кәләчәк күнләримиз кечсә бу нисбәт,
Горхум бу ки, күндән-күнә бәдтәр ола һаләт,
Бир күн кәлә бидар ола билчүмлә чәмаәт,
Тәзвири ибадәтдән едә фәрг бу милләт,
Мејданә чыха биздәки һәр дүрлү хәјанәт,
Нә төһфә кәлә бизләрә, нә нәзр, нә рүшвәт,
Һөрмәт јеринә ел бизә изһар едә нифрәт[1],
Һәтта дејәләр:—Молла, зијафәт көтүрүлдү!
Долма вә тәрәк, фирнијү шәрбәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

ӘҺВАЛПУРСАНЛЫГ ЈАХУД ГОНУШМА

— Нә хәбәр вар, мәшәди?
— Сағлығын!
— Аз-чох да јенә?
— Гәзет алмыш Һачы Әһмәд дә...
— Пәһ! Оғлан, нәмәнә? Сән өзүн көрдүн аланда?
— Белә нәгл ејләдиләр!..
— Дәхи ким галды, худаја, бу вилајәтдә мәнә?!
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Дәхи бир башга хәбәр?
— Һач Чәфәрин оғлу Вәли
Гојуб ушголаја оғлун...
— О гурумсаг да?
— Бәли!
— Сәнә ким нәгл еләди бу сөзү?
— Билмәм ким иди.
— Ојлә исә она да мин кәрә лә'нәт демәли!.
Бу исә пәс о ләинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Дәхи бир башга хәбәр јохму?
— Танырсан Гәфәри?
— Нә Гәфәр? Һансы Гәфәр?
— Мирзә Мәнафын пәдәри!
— Танырам!
— Дүн о да бир шүбһәли кәслә данышыб
— Ким дејирди?
— Једичи Хансәнәм арвадын әри.

— Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Јенә бир башга хәбәр вармы?
— Бизим гоншу Кәрим...
— А... А... А?..
— Бәли, һә... һә!..
— О нә гајрыб, де көрүм?
— «Молла Нәсрәддин» алыб, һәм өзү, һәм оғлу
охур.
— Ел бүтүн кафир имиш өлкәдә, јохмуш хәбәрим!
— Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Мәнә бир бојлә хәбәр чатды: Сәмәд дам-дашыны
Сатыб, онверсетә көндәрмәк үчүн гардашыны..
— Бу хәбәр доғрудур, анчаг буну да билмәлисиз:
Өзү дә чәкмә кејиб, сач да гојубдур башына...
Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Бир белә сөз дә дејирләр ки, сизин Қалба Ашыр
Јени мәктәбчиләр илә кечә-күндүз јанашыр?!
— Бәли, дүздүр бу дәхи!..
— Һејф, о дөвләтдән она!..
Дөвләт аздырды ону, дини-худадан узашыр...
Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— Доғрудурму ки, Бәдәл дә гојуб ағзын јабана,
Данышыр бир пара сөзләр ки, дәјир рөвзәхана?
— Бәли, гурбанын олум, лап о чыхыб мәзһәбдән!
— Көрмәјирсәнми шишиб бојну, дөнүб бир габана?!
Бу исә пәс о ләнинин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбдыр, бабыдыр!

— О гурумсаг Чәби дә көзләмәјир һөрмәтими,
Бурда-орда, белә дерләр ки, едир гијбәтими...
— Бәли, һәтта бу ишин үстә онун арвадына
Сөјмүшәм!
— Борчун одур,—көзләмисән гејрәтими..
Мән дә һәр даим она јағдырарам ләнәтими,

Башлајыб дә'вәтими, әрз едиб һачәтими.
Вәгфи-нифрин едәрәм һәм күнүмү, саәтими,
Дејәрәм хәлгә: бу бидинин иши гуллабыдыр,
Сиз дә лә'нәт охујун, чүнки бу мәл'ун бабыдыр!..

[РӘДД ОЛ ГАПЫДАН, АҒЛАМА ЗАР-ЗАР, ДИЛӘНЧИ!]

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!
Вагтылдама бајгуш кими, идбар диләнчи!

Бу мәчлисимиз мәчлиси-еһсандыр әкәрчи,
Дүздүкләримиз не'мәти-әлвандыр әкәрчи,
Еһсан фүгәра кәсләрә шајандыр әкәрчи,
Бир адәти-ирсијјә дәхи вар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтлиләриз, мәгсәдимиз ејшү сәфадыр,
Меһманларымыз бүсбүтүн әрбаби-гинадыр,
Көкдүр, јекәдир, бојнујоғундур, нүчәбадыр,
Бәјдир, ағадыр, ағзы дуалы үләмадыр,
Бишмишләримиз мин чүрә ләззәтли гидадыр,
Дикмә көзүнү мәтбәхә, биар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дәхли бизә нә бошда галыб дәсти-сүалын?!
Јаинки ачындан мәләшир әһлин, әјалын?!
Бах, бах, нечә чиркиндир о мәнһус чәмалын!
Һах-түф үзүнә, сурәти мурдар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтли нечин сәрф едиб өз бәзлү сәхасын,
Ә'јаны гојуб, дојдура шәһрин фүгәрасын?
Төксүн көрүм аллаһ үзүнүн шәрмү һәјасын!
Әл чәк јахамыздан, итил, идбар диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Бир дәф'ә фәгир олдуғуну анла да, зинһар,
Дөвләтлиләрин бишмишинә олма һәвәскар,

Јохса јемәјә бир задын, өл, чаныны гуртар!
Етмә бу гәдәр бизләрә азар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Фәгр әһли гәниләрлә мүлагат едә билмәз,
Дөвләтлијә инсанлығын исбат едә билмәз.
Дөвләтли фәгир илә мүсават едә билмәз,
Нөгсан кәтирәр шә'нинә бу кар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

[ВӘ'З ЕТДИЈИН ИНАНДЫ, СӘН АММА ИНАНМАДЫН!]

Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!
Ја лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Јатдыгча хаби-гәфләт илә милләтин сәнин,
Вәгф олду лајла сөјләмәјә хидмәтин сәнин,
Һәр күн кенәлди даиреји-һөрмәтин сәнин,
Ел уғрадыгча фәгрә, шишиб сәрвәтин сәнин,
Милләт арыгладыгча көкәлди әтин сәнин!
Рүшвәт һәрамдыр, дедин, алдын, утанмадын!
Мали-јетимә—од—дејә уддун да, јанмадын!

Гәссабханәни бизә дарүл'аман дедин,
Доғру либасына бүрүнүб, мин јалан дедин,
Олдугса мүштәбиһ: «Гәләт етмә, инан!»—дедин,
Ким јахшы сөјләдисә, она мин јаман дедин,
Гејзә кәлиб бәрәлди көзүн, лантаран дедин;
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә,
ганмадын!
Бу мәһз бир сөз иди—һәгигәтди санмадын!

Фәсад олуб да милләти даим дамарладын,
Һәр кәс әлиндәкин јерә атды, гамарладын,
Чијфә дедикчә мали-чәһаны топарладын,
Фани дедикчә мүлкә,—имарәт һамарладын,
Сәрриштеји-мәдахили мөһкәм јумарладын,
Рүшвәт һәрамдыр, дедин, алдын, утанмадын!
Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!

Гөвли-сәриһ икән, әчәба, «мән кәфәр» сөзү,
Етмәкдәсән бәһанеји-тәкфир һәр сөзү,

Зәнним будур ки, ортада кәр олса зәр сөзү,
Һәркиз данышмасан белә алчаг[1], һәдәр сөзү,
Вичданә, абрујә, һәјајә дәјәр сөзү,
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә,
ганмадын!
Ја лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Чилди-гәнәмдә олдун әчәб күрки-чаншикар,
Нәфсин сусуб, јорулмајараг олду тө'мәхар,
Һијлән дујулду шимди, сәнә олмаз е'тибар,
Әсрари-мүхтәфиләрин олдугча ашикар—
Галсын дејә сәһајифи-дәфтәрдә јадикар—
Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә,
ганмадын![2]
Ја лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

[БИР БӨЛҮК БОШБОҒАЗЫГ, ҺЕЈВӘРӘЛИК АДӘТИМИЗ]

Бир бөлүк бошбоғазыг, һејвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нәт илә, гејбәт илә сөһбәтимиз,
Охумагдан пајымыз јох, јазыдан гисмәтимиз,
Бу әвамлыгла белә һәр сөзү тәфсир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Һәр сөзә чулғашарыг, һәр бир иши гурдаларыг,
Һарда бир нур көрүрсәк, она гаршы оларыг,
Бә'зинә диш гычыдыб, бә'зинә гујруг буларыг,
Бизә һәр кәс чөрәк атса, ону тәгдир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Дејилик наши бу ишдә,—ағарыбдыр јалымыз,
Билирик дини-мүсәлманы бу күн өз малымыз,
Үзүгырхыг дејилик,—бир шәләдир саггалымыз,
Тәрпәдиб хејрә ону, аләти-тәзвир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Кедәрик мәсчидә һәр күн, гыларыг онда нәмаз,
Хүшкә мө'минлик едиб, башлајарыг разү нијаз,
Мәсчид олсун,—аларыг сатса чочуглар бизә наз,
Бу ушагбазлығы биз зөһд илә тәстир[1] едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Данышыб-сөјләшәрик һәр нечә үнван олсун,
Ифтира, ләғв, әбәс, һәрзәву һәдјан олсун,
Һәр кәсә бағлајарыг һәр чүрә бөһтан олсун,
Гој бизим дин евимиз олса да виран, олсун,
Күч вериб зикрә, чинан гәсрини тә'мир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Мө'миник, кефләнәрик арзуји-чәннәт илә,
Охумушлар адыны јад едәрик лә'нәт илә,
Дүшмәник елм илә, инсаф илә, һүрријјәт илә,
Биз бу әфсанәләри чәһл илә тәнфир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

Өлкәни сејр едәрәк һәр чүрә инсан көрүрүк,
Анчаг өз нәфсимизи пак мүсәлман көрүрүк,
Бу хәјал илә јатыб һурију гылман көрүрүк,
Хаби-садиг дејә бу һаләти тә'бир едәрик!
Мүмкүн олдугча мүсәлманлары тәкфир едәрик!

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Кәрчи бу бәдбәхт өзү елмә һәвәскардыр,
Кәсби-камал етмәјә сә'ји дәхи вардыр,
Мәнчә бу ишләр бүтүн шивеји-күффардыр,
Динә зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәс ки, ушагдыр һәлә, јахшы-јаман санмајыр,
Елмин әбәс олдуғун анламајыр, ганмајыр,
Саир ушаглар кими һәр сөзә алданмајыр,
Ејләјир өмрүн һәдәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ејләмәрәм рәһм онун көздән ахан јашына,
Бахсын өзүндән бөјүк өз гочу гардашына,
Өлсә дә вермәм риза шапга гоја башына,
Кафир ола бир нәфәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ушаг мәнимдир, баба, дәхли нәдир сизләрә?
Ким сизи гәјјум едиб һөкм едәсиз бизләрә?
Јатмарам әсла белә динә дәјәр сөзләрә!
Бир кәрә ган, мүхтәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Гојсаныз өз оғлуму мән салым өз һалимә,
Сән'әтими өјрәдиб, ујдурум әһвалимә[1],
Дүн бу охутмаг сөзүн әрз еләдим алимә,

Түрк гәзети версә дә әглә зијә,
Мән ону алмам әлимә мүтләгә.

Анналары, Сонјалары јанлары,
Ај бәракаллаһ, нә көзәл чанлары!

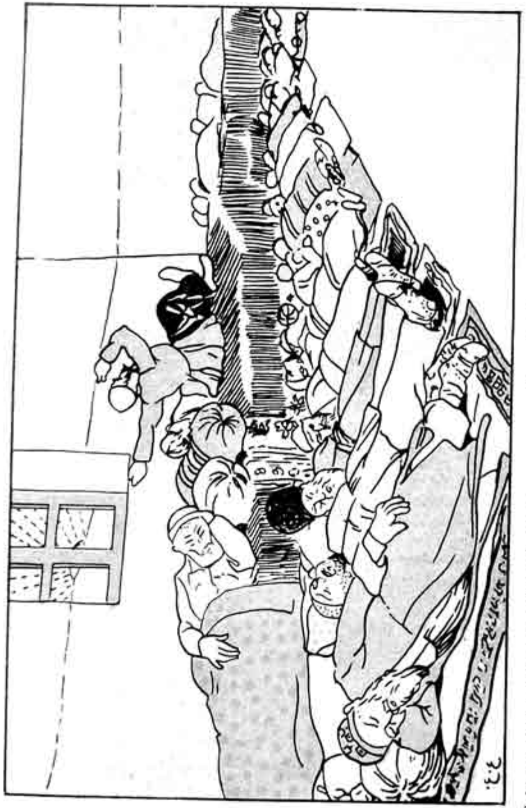

Сејр етмәјә фәзаны ичад олур балонлар,
Бир јандан афтамилләр, бир сәмтдән вағонлар,
Валлаһ, булар азыблар башдан ајаға, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Сөјләди: «һаза кәфәр...», охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсди, чәһәннәм олун, бунча ки, алдатмысыз,
Инди беш илдир тамам динимә әл гатмысыз,
Севкили өвладымы кафирә охшатмысыз,
Дујдум ишин сәрбәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Сатмарам өз оғлуму сиз кими ламәзһәбә,
Разыјам оғлум кедә гәбрә,—нә ки мәктәбә!
Мәктәб адын чәкмәјин,—мәл'әбадир, мәл'әбә!..
Әлһәзәр, ондан һәзәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсдир о билдикләри, каш ону да билмәсә!
Чаныма олсун фәда бир дә үзү күлмәсә!
Та ки, о зеһниндәки фикрләри силмәсә,
Санма ола бәхтәвәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Фикрими вермәм әбәс сиз кими наданлара,
Сөвг едәсиз оғлуму бир пара һәдјанлара,
Чүнки хәјанәтчисиз чүмлә мүсәлманлара,
Мәнзилиниздир сәгәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Динә зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!..

[АСУДӘЛИК БУ САӘТ ЈЕРДӘН КӨЈӘ ЧӘҺАНДА]

«Дил мирәвәд зидәстәм, саһиб дилан худара,
Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара!»[1]

Асудәлик бу саәт јердән көјә чәһанда
Вар исә вардыр анчаг Иранда һәр мәканда:
Тәбриздә, Сәрабда, Халхалда, Ханчобанда,
Гејрәтли Шаһсевәндә, һәр анда, һәр зәманда,
Лорларда, Шых-көзәлдә, Кешканда, Исфәһанда,
Теһранда, әнчүмәндә, кабнетдә, парламанда,
Ишләр бүтүн һәгигәт, сөзләр бүтүн күвара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара»,

Далма тәфәккүратә, гаре, ки ишбу һаләт—
Ја кимләрин күчүндән Иранда етди нәш'әт?
Әлјөвм һәр тәрәфдән чарпыр көзә шикајәт,
Һәр кәсдә вәчдү шади, һәр јердә әмнү раһәт,
Әһвали-дахилијјә билхејрү вәссәламәт,
Даду ситәддә рөвнәг, ширкәтлә һәр тичарәт,
Хошдил бүтүн чәмаәт, рази бүтүн рәијјәт,
Асудә һали-милләт, даир үмури-дөвләт,
Нәзмү нәсәг мүһәјја, лешкәр бүтүн сәфара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Зәнн етмә һазиранын сә'јилә бимүһаба
Бу рүтбә е'тилалыг беш күндә олду бәрпа!..
Јох, јох, хәта едирсән, һаша вә сүммә һаша!
Кәрчи булар да аз-чох бир иш көрүбләр, амма
Кечмиш бинаји-хејрин асарыдыр һәмана,
Гаиб мүдәббиранын тәдбиридир ки, һала
Етдикләри сәдагәт бир-бир олур да пејда,

Ачдыглары булаглар чари олур сәрапа,
«Һатәссәбуһә һәјју ја ејјүһәссүкара!»
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Бунлар әбәсми, јаһу, мә'лулә јохму илләт?
Һүммәтсизин олурму бунча мүвәффәгијјәт?!
Иран сәадәтиндә чохлар едирди хидмәт,
Чохлар бу мәмләкәтдә көстәрди сә'ју гејрәт...
Зончүмлә Насирәддин[2],—һәгг ејләсин дә рәһмәт!
Һәр бешдә-үчдә етди һәр сәмтә бир сәјаһәт,
Һәр бир сәјаһәтиндә сел тәк ахытды сәрвәт,
Јүксәлди әршә гаршы хаки-дијари-Дара[3]...
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Иштә бунун үчүндүр иранлы билмәсәррәт,
Дүнјаләрә ахышды, олдугча көрдү иззәт (?)
Һәр шәһри гыл тамаша, һәр сәмтә ејлә диггәт:
Мәшригдә минләр илә, мәгрибдә бил'изафәт,
Түркијјәдә зијадә, Русијјәдә нәһајәт,
Чиндә, Хәтадә... Бәһ-бәһ!.. һәп ашинаји-гүрбәт!
Һәр судә биттәкәссүр, һәр кудә биззијадәт,
Иранлыдыр көрүрсән, амма нә шанлы рә'јәт!
Амма нә датлы дидар, амма нә хош гијафәт!
Һәр шәхсә заһир икән јох әрзи-һалә һачәт...
Тә'риф үчүн вә бир дә јохдур дилимдә јара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Һа, инди дә Әһәд хан[4], ол мәнбәи-әдаләт,
«Абадије»-вәтәнчин минбаби-табиијјәт
Насир тәк етмәк истәр исбати-гәдри-милләт,
Бол-бол сәјаһәтиндән мәгсуду мәһз ибрәт,
Чуду сәхавәтиндән мән ејләмәм һекајәт[5]...
Гој мадмазелләр етсин тә'рифини, нәһајәт,
Ирана бәнзәр олсун гој сәфһеји-Бухара!
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

[БӘЛАЈИ-ФӘГРӘ ДҮШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ!]

Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!
Үзүн олдисә кәр күлфәт јанында гарә, сәбр ејлә!

Әсири-гејди-фәгр олдун, јазыг, тәслими-һирман ол!
Чалышма, бир ишә кетмә, фәгәт мә'јусү налан ол!
Гәзајә чарә јох, кирјан ол, үрјан ол, пәришан ол!
Сәбур ол, шакир ол, јә'ни мүсәлман ол, мүсәлман ол!
Чатар өз ризги-мәгсумун, долан аварә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Мәашын та ки, тәнк олду, энис ол дәрдү мөһнәтлә!
Бош ол, сүст ол, үмидин гәт' гыл, јар ол эталәтлә!
Буну тәгдирә нисбәт вер, јаша даим рәзаләтлә!
Һәвадә сејр едән инсанә бахма чешми-гејрәтлә!
Бурах кәсби, унут сә'ји, јапышма карә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Јетәркән залимин зүлмү сәнә, дөври-гәзадән бил!
Чатаркән амирин зәчри, ону сејри-сәмадән бил!
Өзүн өз әчзинә баис олуркән, масәвадән бил!
Бу мәш'умијјәти биканәдән кәр, ашинадән бил!
Әзил, памал ол, ахтарма буна бир чарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Әкәр чох тәнкдил олсан бу ишдән, гыл фәған, ағла!
Киришмә[1] башга бир тәдбирә, анчаг һәр заман ағла!
Бүтүн дүнјадән әл чәк, ашикар ағла, ниһан ағла!
Гапансын көзләрин, фикрин, дүшүнмә, көрмә, јан, ағла!
Түпүр намуса, бахма нәнкә, кәлмә арә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Фәгәт бир иш дә көрмәк истәр исән, көр мүсәлман тәк!
Тәһәммүл ејлә чөври-мүлкәдарә, ишлә һејван тәк!
Чалыш, әк, бич, апарсын бәј, евин галсын дәјирман тәк!
Ајылма, һаггыны ганма, хәбәрдар олма инсан тәк!
Дарылма, инчимә, таб ејлә һәр азарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Вәкәр аз-чох вар исә гејрәтин, кафирләрә бахма!
Бир асан кәсбә мәшғул олмаг илә диндән чыхма!
Ушагларчын чөрәк чыхсын дејә, һа дин евин јыхма!
Вәбалын бојнума, кет фә'ләлик ет, гәлбини сыхма!
Сәнә иш саһиби пул вермәсә, јан нарә, сәбр ејлә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!

Вә јахуд кәр әсәр варса чанында зуру гүввәтдән,
Голун күчлү, үзүн гансыз, дилин халисә рәһмәтдән,
Гутар бир дәф'әлик дәрду әләмдән, бари-мөһнәтдән,
Гудузлуг иштә бир пишә, көзәл һәр дүрлү сән'әтдән:
Бас ал, кәс ал, вур ал, јых ал, гошул фүччарә, фәхр ејлә!
Мәгами-һөрмәтә чатдын, дәхи һәмварә фәхр ејлә!
Јанаш әшрарә, фәхр ејлә!
Булаш һәр карә, фәхр ејлә!
Тутулма нәнкә, намусә,
Утанма арә, фәхр ејлә!..

[СОНЈА, ЕЈ ДИЛБӘРИ-ПАКИЗӘ ӘДА!]

Сонја, еј дилбәри-пакизә әда!
Сәнә бу Нагды бәјин чаны фәда!
Ашиг олдум о замандан ки, сана,
Һәр нә һөкм ејләдин, еј маһлига,
Етмәдим онда тәхәллүф әбәда,
Диләјин олду мәрамынча рәва!
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сәнәмим, лаләрухум, күлбәдәним,
Мәләјим, сәрвгәдим, симтәним,
Еј фәрәһбәхш дили-пүрмиһәним,
Сөјлә, аја, күнәһим нолду мәним,
Гарғалар мәскәни олду чәмәним?
Кечди әғјар әлинә јасәмәним?
Ел бүтүн олду бу күн тә'нәзәним?
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Та дедин табеји-фәрман ол, олдум,
Һүснүмә валеһү һејран ол, олдум,
Назәнин чаныма гурбан ол, олдум,
Ешгдә ханәси виран ол, олдум,
Гапыма әчз илә дәрбан ол, олдум,
Агибәт мүстәһәги-нан ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Дил о күндән ки, дүчар олду сәнә,
Бир јазыг ашиги-зар олду сәнә,

Ујду, бисәбрү гәрар олду сәнә,
Вар-јохум та ки, нисар олду сәнә,
Бир дә бахмаг мәнә ар олду сәнә,
Башга бир чәзбәли јар олду сәнә!
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Әмр гылдын мәнә, шејда ол, олдум,
Ешгдә бисәрү па ол, олдум,
Јә'ни сәрдадеји-севда ол, олдум,
Тәрки-намусә мүһәјја ол, олдум,
Шә'нини ат чөлә, рүсва ол, олдум,
Нәзәри-хәлгдә әдна ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сөјләдин һөрмәтини ат, атдым,
Малыны, сәрвәтини ат, атдым,
Әһлини, күлфәтини ат, атдым,
Гөвмүнү, милләтини ат, атдым,
Чүмлә һејсиjјәтини ат, атдым,
Мүхтәсәр, гејрәтини ат, атдым,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә әввәлчә өзүн јар олдун,
Әкиним, мүлкүм, евим, бумү бәрим
Нә заман кетди исә јох хәбәрим,
Сәндә иди мәним анчаг нәзәрим,
Һәп сәнә олду фәда симү зәрим,
Галмады јанмаға бир парча тирим,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә әввәлчә өзүн јар олдун,
Севдијимсән, дејә, дилдар олдун,
Мәст икән мән һәлә, һушјар олдун,
Башга бир фикрә һәвәскар олдун,
Чүмлә маәмләкимә нар олдун,
Мәни јох етдин, өзүн вар олдун,
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Лејк мән бунча фәлакәтлә јенә,
Варам әввәлки сәдагәтлә јенә,
Дурмушам өјни ирадәтлә јенә,
Бахырам кујинә һәсрәтлә јенә,
Мүмкүн олдугча бу һаләтлә јенә
Сүрәрәм өмрүмү гәфләтлә јенә,
Акәһ олмам бу рәзаләтлә јенә[1],
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу налапын!»

Чүнки биз таифә әһли-кәрәмиз,
Мәрәзи-ешгдә сабитгәдәмиз,
Задәканыз, һәпимиз мөһтәрәмиз,
Ешг мејданына јексәр һәшәмиз,
Дину дилдадеји-зибасәнәмиз,
Ишбу вәчһ илә сәзаји-әдәмиз...
«Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу налапын!»

Нури-чешмимизми мисан, еј пул, ја чанымысан? Мусһафым, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм, эрканымысан?
Исмәтим, намусум, ирзим, гејрәтим, ганымысан? Мәзһәбим, диними, ајиними, иманымысан?

Өтүшдән чыхан бир ҹамаат кәлир!
Едиб ҹүмлә әгвамә сәбгәт, кәлир!
Вериб һәр кәсә дәрси-ибрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘҒБӘТИМ ОЛМАЈЫР?]

Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр?—
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә һәр гәзетчи бәрәлдир көзүн,
Јазыр һеј гәзетләрдә мәктәб сөзүн,
Сөзүн гој дејим бир кәрә лап дүзүн:
  Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
  Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Охур, бундан һәр кәс ганар һәггини,
Ганан мүтләг али санар һәггини,
Ахунд исә хәлгин данар һәггини,
  Бунунчүн мәним рәғбәтим олмајыр!
  Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә хејрсиз олдуғујчүн бу кар,
Она бағларам күфр адын зинһар,
Ҹәмаәт дә дујмуш буну ашикар;
  Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
  Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Вә бир дә бу мәктәблиләр бил'үмум
Охурлар кәмалынча али үлум,
Едирләр бизә сонра јексәр һүчум,
  Бунунчүн она рәғбәтим олмајыр!
  Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Әкәр мәктәб әмриндә бил'интихаб,
Мәнә тапшырылса үмумән һесаб
Мән ол вәгт, һаша, едәм ичтинаб!?

Фəгəт индилик бир газанч олмаjыр!
Чибим долмаjыр, долмаjыр, долмаjыр!

Ах!.. Ах!.. Аj кечəн күнлəрим! Ваj мəнə!
Һəр евдəн кəлирди нечə паj мəнə—
Плов, һалва, бал, јағ, шəкəр, чаj мəнə!
Нə чарə ки, инди булар олмаjыр!
Гарын долмаjыр, долмаjыр, долмаjыр!

Чəтиндир бизимчүн бүтүн мəс'əлə,
Бир илдə үч еhсан да кечмир əлə,
Белə галса иш, разы оллуг һəлə,
Бу да олмаjыр, олмаjыр, олмаjыр!
Гарын долмаjыр, долмаjыр, долмаjыр!

Јығынчаглар инди сөз илə өтүр,
Беш-үч кəлмə сөз сөjлəнир, иш битир,
Фəгəт шə'нимиз күнбəкүндəн итир,
Бизə еhтирам олмаjыр, олмаjыр!
Гарын долмаjыр, долмаjыр, долмаjыр!..

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллəт кəлир!
Өтүшдəн чыхан бир чəмаəт кəлир!
Едиб чүмлə əгвамə сəбгəт, кəлир!
Вериб һəр кəсə дəрси-ибрəт, кəлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллəт кəлир!

Чəкил, јол вер, ат бағры чатлатмышыг,
Вуруб јыхмышыг, тутмушуг, атмышыг,
Чапыб говмушуг, ган-тəрə батмышыг,
Јығыб миллəти бир јерə гатмышыг,
Мүсават, əдалəт, үхүввəт кəлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллəт кəлир!

Нечə əсрдир инди бил'еhтимам,
Гојуб нами-миллиjјəтə еhтирам,
Гочаг, əллəшиб чарпышыб сүбһү шам,
Хүсусəн бу сонку беш илдə тəмам
Едиб аләмə бəхши-һејрəт, кəлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллəт кəлир!

Нəдир, јохса зəннимчə етдим хəта?
Сус! Етмəм хəта! Сөjлəмəм набəча!
Мəзаh етмиш олдум санырсан бəса?
Додагалты күлмəк нəдир, сөjлə jа?
Сəнə бəлкə бунлар зəрафəт кəлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллəт кəлир!

Бујур, гыл да дүнjаjə əтфи-нəзəр,
Мүсəлман кими ким олуб бəхтəвəр?!
Бу Иран, о Түркиjə—һəп бихəтəр,
Əвəт, башла Фасдан Хəтаjə гəдəр,

Бахылдыгча гәлбә мәсәррәт кәлир!..
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

О Албанјада арнавуд гејрәти,
Бу Гәзвиндәки мүртәче һеј'әти,
Кипиддә мүсәлманларын һаләти,
Бухарада мәзһәбчиләр сөһбәти,
Јәмәндән дә башга рәвајәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу Русијјәнин әһли-иманлары
Ки, јә'ни бу сәмтин мүсәлманлары,
О јекшәнбә, чүм'ә, бу дүкканлары,
О дум мачәрасы, бу вичданлары,
Һәлә е'тиразә нә һачәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу—Гафгаз, бу да—Гафгаз арифләри,
Бу да—әһли-назә тәаруфләри,
Бу милләт јолунда мәсарифләри,
Бу да шанлы-шанлы мәарифләри,
Булардан дәхи бојлә хидмәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бунунла белә биз нечин бәхтијар
Олуб етмәјәк дә һәлә ифтихар?!
Де, нөгсанымыз һансыдыр, зинһар?
Бу—сијрәт, бу—сурәт, бу—гејрәт, бу—ар...
Бизә, ја, нә нисбәтлә төһмәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һәп әфрадымызда бир әзмү сәбат,
Бу әзмү сәбат илә булдуг ничат,
Бу күн чүмләмиз бәкләриз бир һәјат,
Бир әһвал, бир фикр, бир илтифат..
Бу әфкарә гаршы нә диггәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һаны биздә, јаһу, нифагү тәзад?
Һаны биздә һәмдинимизлә инад?
Бу—үлфәт, бу—рәф'әт, бу да—иттиһад!..
Бах, иштә, бу—мәчлис, бу да—ин'игад!

Нә мабејнә нифрәт, нә лә'нәт кәлир,
Нә бөһтан, нә һәдјан, нә гејбәт кәлир,
Нә чиб, нә чибишдан, нә рүшвәт кәлир.
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!..

[КӨРҮНЧӘ ШӘХС БИР ӘРБАБИ-СӘРВӘТИН ҮЗҮНҮ]

Көрүнчә шәхс бир әрбаби-сәрвәтин үзүнү—
Көрүр мүчәссәм олан бир ләамәтин үзүнү!

Көзүм ағарсын әкәр јүздә, миндә, милјонда—
Көрүрсә өлкәдә бир әһли-һүммәтин үзүнү!

Гәмим ки, вар мәним анчаг будур: гијамәтдә
Ки, бир дә көрмәлијәм[1] ишбу милләтин үзүнү!

[ДИНДИРИР ӘСР БИЗИ,—ДИНМӘЈИРИЗ]

Диндирир әср бизи,—динмәјириз,
Ачылан топлара диксинмәјириз;
Әчнәби сејрә балонларла чыхыр,
Биз һәлә афтомобил минмәјириз;
Гуш кими көјдә учар јердәкиләр,
Бизи көммүш[1] јерә минбәрдәкиләр!

ӘКСИМӘ

Заһидин әксимә душчәк нәзәри-худбини—
Көрүр ајинеји-сафымда о бир бидини;
Зәни едәр әгли-гәсирилә о мәнһус мәнәм;
О мәнә лә'нәт едәр, мән дејәрәм амини;
Кеч-тез, әлбәттә, кәсәр бир бу гәдәр лә'нәт
онү,
Јердә галмаз мәним аминим, онун тәл'ини.

Ев мадам, мәнзил мадам, балгон мадам, талвар мадам,
Мүхтәсәр, әглим чашыб, еј дад-бидад, әрәбиим!
Сирк мадам, гастин мадам, пассаж мадам, булвар мадам,
Бир дә нәмәрдәм әкәр етсәм сәни јад, әрәбиим!

— Нә хәбәр вар, мәшәди? — Саглығын!
— Аз-чох да јенә? — Гәзет алмыш Һачы Әһмәд дә...
— Пәһ! Оглан, нәмәнә? Сән өзүн көрдүн аланда?
— Белә нәгл ејләдиләр!..

[ӘҺЛИ-ИРАНДА, ПАҺ ОҒЛАН, ЈЕНӘ ҺУММӘТ КӨРУНУР!]

Әһли-Иранда, паһ оғлан, јенә һуммәт көрунур!
Јенә һәр кушәдә бир тазә чәмаәт көрунур!
Бахасан һәр тәрәфә—чүнбүшү гејрәт көрунур!
Бүтүн әсбаби-тәрәггидән әламәт көрунур!
Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрунур!

Охудугча гәзетә гәмли үрәкләр ачылыр,
Фәрәһәнкиз хәбәрләр көрәрәк гәм гачылыр,
Гәлбдән, көздән она әшки-бәшашәт[1] сачылыр,
Чүнки һәр сәфһәдә бир тазә рәвајәт көрунур!
Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрунур!

Ирәчәк олса әкәр көз, нәзәр Иран ичинә,
Хассә, Иранда олан кишвәри-Теһран ичинә,
Үләма фикринә, бәј хаһишинә, хан ичинә,
Күндә бир фиргәни тәшкил едән ә'јан ичинә,
Нә хәјанәт, нә әдавәт, нә чинајәт көрунур!
Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрунур!

Е'тидали[2] дејә бир фиргәнин үнванындан,
Севинир шәхс бунун мәсләкү вичданындан,
Инди иранлыларын гәм өтәмәз јанындан,
Кечәчәкләр кишиләр милләт үчүн чанындан,
Чүнки бунларда бу күн бир јени һуммәт көрунур!
Әһсәнуллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрунур!

Нечә ач бәј, нечә тох молла, нечә көк гази,
Үзв олуб мәчлисә һәлл етдиләр истигрази,
Олсун аллаһ белә камил кишиләрдән рази.

Унудулду дәхи Иранда шууни-мази,
Инди Иран демә бир кушеји-чәннәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

Кәрчи худ зәлзәлә Тәбризә бир аз верди зәрәр,
Шәрги Иранда чохун һәм еләди зиру зәбәр,
Етмәјир мәчлис әкәрчи булара әтфи-нәзәр,
Чүнки ишләр һәлә бир нөв' зәрафәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхи биздә сәадәт көрүнүр!

[ДҮН ЧӘҺӘННӘМ ВӘСФИНИ ЗАҺИДДӘН ЕЈЛӘРДИМ СУАЛ]

Дүн чәһәннәм вәсфини заһиддән ејләрдим суал,
Чәннәти ағзын ачыб етди мәнә вәсфи-сифат;
Ол чәһәннәм ки, зәлаләт әһлини тә'зиб едәр,
Көстәрир һала ону гүдрәтлә әрбаби-«Ничат»[1].

[КҮРД ЧАЛДЫГЧА БОРУ ЧИНКӘНӘ ОЈНАР, ДЕРЛӘР]

Күрд чалдыгча бору чинкәнә[1] ојнар, дерләр,—
Бир мәсәлдир ки, демиш Түркијә из'анлылары.
Бир туһаф чалғы илә ојнадыјор авропалы
Шимди јунанлы илә бир сүрү османлылары.

[ЈЫЛДЫРЫМЛАР ЈАҒСА КӨЈДӘН, ТИТРӘМӘЗ РУҺУМ МӘНИМ]

Јылдырымлар јағса көјдән, титрәмәз руһум мәним,
Дағлар атәш пүскүрәрсә каркир олмаз бана;
Һүчрәји-тәһтәл-түрабымда мәни һәп дүшмәнин
Өлдүрү әнфаси-тәкфириндәки мурдар һава.

[БИЗИ АЛДАТМА, ХАЧӘ, ҺӘР СӨЗҮНӘ]

Бизи алдатма, хачә, һәр сөзүнә[1],
Бизә јох, кет нәсиһәт ет өзүнә!
Көрүјоркән көзүн дүзү әјри,—
Биздән әл чәк дә, чарә гыл көзүнә!

[ШАНЛЫ КӨРДҮКЧӘ МӘНИ САНКИ ЕДИР ГӨВР ФӘЛӘК]

Шанлы көрдүкчә мәни санки едир гөвр фәләк,
Мин кәләк чидә едир башыма филфөвр фәләк.

Намурад олмағым[1] олдисә муради олдум,
Шимди билмәм нә мурад[2] илә едир дөвр фәләк?

Асиман олдуму сурах ики күн күлдү үзүм
Ки, мүкафат олараг бунча едир чөвр фәләк?!

Артыг ојнатма мәни сән дәхи, еј ешги-чүнун,
Мән өзүм ојнајырам чалса да һәр төвр фәләк!

Шимдилик рәгсдәјиз, та көрәлим ким јыхылыр:
Мәнү дил, ешгү һәвәс, һүтү һәмәл, сөври-фәләк?

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун,
Заһид чығырыр ки, мәсчид абад олсун.
Сөз бојну грахмаллыларындыр ки, дејир:
— Бир мадмазел олсун ки, пәризад олсун!

[ДҮН ЈАТЫБ МИР ҺАШЫМЫ РӨ'ЈАДӘ КӨРДҮМ, СӨЈЛӘДИМ]

Дүн јатыб[1] Мир Һашымы[2] рө'јадә көрдүм, сөјләдим:
Сејјидим, һичриндә әрзи-шуриши-һәшр ејләрәм.
Ән боғунту бир «Сәда»[3] илә деди: көрмәзмисән[4]—
Һијләләр ичад едиб, бир гәзтәчик нәшр ејләрәм.

...ДЕЈИР

Ојлә сәнкиндир ки, әсгали-тәәссүбдән[1] јүкүм,—
Күнлә мин тәрпәнсә јер, тәрпәнмәз әсла бир түкүм!

ЈАТМЫСАН, МОЛЛА ӘМУ, КҮРЧҮЛӘР ИЧРӘ ҺӘЛӘ СӘН!

Јатмысан, Молла әму[1], күрчүләр ичрә һәлә сән!
Нә олур та бу мүсәлманлыға да бир кәләсән,
Бакудә бир нечә күн раһәт едиб динчәләсән,
Һачыларла оласан һәр кечә һәммәшғәлә сән.
Көрәсән бир пара јерләрдә нә чанлар вар, әму!
Нечә кеф чәкмәјә хәлвәтчә мәканлар вар, әму!

Долашыб булвары һәр күн кәзәсән бминнәт,
Хассә, ахшама галаркән бир, ики, үч саәт,
Көрәсән орда нечә оғлан, ушаг, гыз, өврәт—
Чүмләси симбәдән, зөһрәчәбин, мәһтәл'әт,
Хубру, галијәму, гөнчәдәһәнләр вар, әму!
Өзүн инсаф едәсән, та нечә чанлар вар, әму!

Ол јерә санма чыхыр сејрә фәгәт һәрчајылар,
Јох, јох, орда кәзәнин әксәри мө'мин сајылар,
Лап сәнин тәк әмиләрдир вә мәним тәк дајылар,
Пак, мө'мин һачылар, мәшһәдиләр, каблајылар,
Һәпсинин сәчдәдән алнында нишанлар вар, әму!
Дәјишик донда кәзән мәрсијәханлар вар, әму!

Чүмләси ағзы дуалы, бүтүнү әһли-нәмаз,
Әлдәки сүбһеји-сәдданәләри тулу дираз,
Дилим, ағзым гурусун шәккә дүшүрсәм дә бир аз!
Демирәм мән нә шејидбазды, нә дә ким, бечәбаз...
Бир пара чүнки хәта јоллу күманлар вар, әму!
Нә ишим, бә'зи күманларда зијанлар вар, әму!

Демирәм булвара бунлар нә хәјал илә кәлир?!..
Кишиләр[2] бәлкә дә бир башга мәал илә кәлир!..

Бу гәдәр вар... дәјишик сурәти-һал илә кәлир,
Ғәмү һәсрәтлә кедир, дәрдү мәлал илә кәлир!..
Билмирәм бунда нә әсрари-ниһанлар вар, әму?
Билдијимчә десәм, аја, инананлар вар, әму?!

ТАПДЫМ!..

Гој сағ олсун башымыз, дүшмәсин әсла ајаға,
О бизи торға гојуб, кәрчи сатыб јандырды;
Бир гәдәһ[1] шол[2]... сују шимди ики јүз јирми бешә[3]
Бизә ичдирмәк илә јанғымызы гандырды.

[ҺАНКЫ АЛЧАГ БИР ӘЛИН ГЕЈД ЕТДИЈИ ХӘТДИР О КИ...]

Һанкы алчаг бир әлин гејд етдији хәтдир о ки,
Бүсбүтүн тәгдирә шајан хәтләрин ә'ласыдыр?
Мән буну һәр әһли-вичдандан суал етдим, деди:
Хәл'инә Әбдүлһәмидин[1] чәкдији имзасыдыр.

[—ЈОЛДАШЫМ, ЈАТМЫШМЫСАН?]

— Јолдашым, јатмышмысан?
— Јох, бир сөзүн варса, бујур!
— Он манат гәрз истәрәм...
— Јох, јох, бәрадәр, јатмышам!

[БАШГА МИЛЛӘТДӘН ҺҮГУГУН АЛМАГ ҮЧҮН ҺӘР ЗАМАН]

Башга милләтдән һүгугун алмаг үчүн һәр заман
Ингилабијјун, сәлаһијјун, рәшадијјун чыхар!
Биздән исә сатмаға намусу ирзи-милләти
Е'тидалијјун, һимаријјун, фәсадијјун чыхар!

Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!
Ваггылдама бајгуш кими, идбар диләнчи!

Дикмә көзүнү мәтбәхә, биар диләнчи!
Әл чәк јахамыздан, итил, идбар диләнчи!

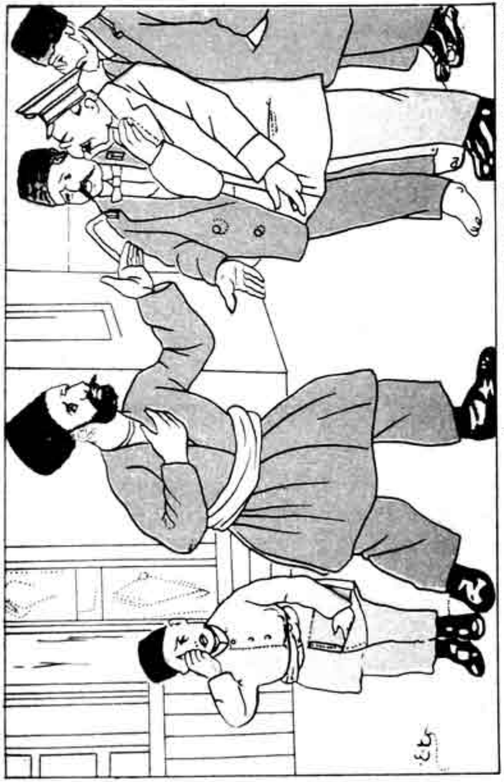

Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!
Ејләмәјин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Мәнзилинизлир сәгәр, охутмурам, әл чәкин!
Динә зәрәрдир зәрәр, охутмурам, әл чәкин!..

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МҮДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУНУ]

Дүн охуркән бир мүдири-мәктәбин мәктубуну
Мин гәләт көрдүм гарышмыш бир вәрәг имласына;
Уф!.. Јазыг милләт, дедим, билсәјдиниз мәктәб нәдир,
Бојләләр дүшмәзди тә'лим етмәнин севдасына

[МҮРТӘЧЕ ХАДИМЛӘРИМ, ҺА ИНДИ ХИДМӘТ ВӘГТИДИР!]

Мүртәче хадимләрим, һа инди хидмәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Кизли чәм'ијјәт јапын, мәчлис гурун, шура един,
Рәшт, Зәнчан иртича'ын һәр јерә ичра един,
Һәр насылса ришеји-мәшрутәји имһа един,
Һејкәли-мәнфури-истибдадымы еһја един,
Иғтишашә башлајын һәр јердә, фүрсәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Чәһд един көндәрдијим тәһрирләр пуч олмасын,
Јаздығым, көстәрдијим тәзвирләр пуч олмасын,
Мәмдәли-Казим төкән тәдбирләр пуч олмасын,
Вердијим гөвл, алдығым тәгрирләр пуч олмасын,
Инди исбати-һүнәр, сидгү сәдагәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Санмајын анчаг Әдесдә кефдәјәм нисван илә,
Иртибатым јохдур өз мүлкүм олан Теһран илә,
Лафәвәллаһ, вар әлагәм бүсбүтүн Иран илә,
Рәшт илә, Гәзвин илә, Кирман илә, Зәнчан илә!
Мән иши галдырмышам, сиздән дә һүммәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Санмајын аздыр бу күн Иранда ә'ваным мәним,
Ев башы һәр јердә вар минләрчә дәрбаным мәним,
Онлара садир олур һәр анда фәрманым мәним,
Мән бу јолда ишдәјәм, вар һәр гәдәр чаным мәним!
Лејк сиздән дә мәнә инди һәмијјәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Бах, насыл Иран бу саәт һаләти-бөһрандадыр,
Парламан һејрәтдә, ә'за мә'рәзи-туфандадыр,
Ганмајыр һеч кәс ки, кәшти ганда, дәрја гандадыр.
Мүхтәсәр, һәр вәчһлә мәшрутә мин нөгсандадыр,
Етмәјин гәфләт, бу фүрсәтдән ғәнимәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Көрмәјирсизми, киши кәһ сөз, кәһ исте'фа верир,
Хејрсизми мәнсәбиндән әл чәкир, јекча верир?
Ја Нәчәфдән мүчтәһид мүфтә мәкәр фитва верир?!
Санма бу фитвајә биһәггүл'әмәл имза верир...
Иш апармагчын бу күн дүнјадә фүрсәт вәгтидир!
Јатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

БИР ДӘСТӘ КҮЛ

Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун;
Османлы дејир ки, милләт азад олсун;
Заһид нә дејир?—Дејир ки, гарным долсун,
Иранлы да, османлы да бәрбад олсун!

Тачир арајыр ки, бир тичарәт јапсын,
Амил чалышыр бу јолда хидмәт јапсын,
Иш моллаларындыр ки, чалсын-чапсын,
Јатсын, дурсун, гүсли-чәнабәт јапсын.

Журнал, гәзетә чыхыр ки, милләт охусун,
Һәр бир әсәриндән алсын ибрәт, охусун;
Русча охумушлара бу иш ар кәлир,
Дерләр, буну гој гара чәмаәт охусун.

Зәнн етмә ки, зикрә, сәчдәјә далмаг үчүн
Заһид јүјүрүр мәсчидә әчр алмаг үчүн,
Дүн чалдығы сәччадәји сатмыш да јемиш,
Инди јүјүрүр әлавәсин чалмаг үчүн.

[ӘЛҺӘЗӘР, ГОЈМА БАХА ӘКСИМӘ ЗАҺИД КИ, ОНУН]

Әлһәзәр, гојма баха әксимә заһид ки, онун
Нури-һәг дидеји-худбининә зүлмәт көрүнүр;
Гој бу ајинәјә ол пакнәзәр бахсын ки,
Бүтүн әшјадә она нури-һәгигәт көрүнүр.

[ГƏЗТƏЛƏР ТӨВГИФИНИ ЈАЛНЫЗ СИПƏҺДАР ƏКМƏЈИР]

Гəзтəлəр төвгифини јалныз Сипəһдар[1] əкмəјир,
Биздə дə əксик дејилдир бојлə бидраклəр!
Чарпараг чари олан бунча мəариф сејлинин
Гаршысын сəдд етмəјə габилмидир хашаклəр?!

[САНМА БИР МƏСЛƏКИ ТƏ'ГИБЛƏ МӨҺКƏМ ГАЛАРАМ]

Санма бир мəслəки тə'гиблə мөһкəм галарам,
Əлли архын сујуну күндə бир арха чаларам!
Ќефимин кəлмəсинə[1] бах, нə кəрəк јахшы,
јаман?
Мəн кəһи михи, кəһи нə'ли дөјүб тапдаларам.

[ДУН БИР ЕШШӘКХИСАЛ ИНСАНӘ]

Дүн бир ешшәкхисал инсанә
Кәлмәмиш хош тәранеји-зәнбур;
Атды шыллаг, дедим, әфәндим, сус,
Дағылар билмә ханеји-«Зәнбур»[1].

БАКЫДА БИР КӘНДДӘ МҮҺАВИРӘ

Кәндчи

Денилир «елм охујунә сөзләри һәр аидә бизә,
Буну тәсдиг едијор ајеји-гур'ан да бизә!

Ахунд

Һансы гур'андыр-о ки, онда јазылмыш бу хәбәр?
Шиә молласы јазан түркичә гур'анса әкәр,
Мән онун јаздығы гур'ана јавыг дурмајырам,
Маша илә јапышыб, әл дә белә вурмајырам.

Кәндчи

Хуб, бујур сүнни јазан бир нечә тәфсири оху,
Елмин ичабы үчүн ондакы тәгрири оху!

Ахунд

Оһ, апар бир јана ат сүнни јазан тәфсири!
Башына дәјсин онун тәрчүмәси, тәһрири!
Бизләрә молла филанкәс јазан ә'сәр кәрәк!
Биз олаг ондакы мәзмунә хәбәрдар кәрәк!

Кәндчи

О јазыб: јер өкүзүн бујнузу үстүндә дурур.
Биз кәрәкдир инанаг ки, киши бојлә бујурур?!

Ахунд

Буна шүбһә дә вар?

Кәндчи

Әлбәттә, инанмам бу сөзә!

Ахунд

Лә'нәтуллаһ, а кавур, шәкк едиjорсан өкүзә?!

[ЧӘННӘТДӘКИ ҺУРИЛӘРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАҺ]

Чәннәтдәки һуриләри, гылманлары аллаһ,—
Говдум,—деjә бир вәһјлә етсә сәни ифһам.
Заһид, мән өлүм, кизләмә, ач сидгини сөjлә,
Сән бир дә едәрсәнми нәмаз әмринә игдам?

[КИМДИР АРИФ?—ДЕЈӘ СОРДУМ, ДЕДИЛӘР, ӘСРӘ КӨРӘ]

Кимдир ариф?—дејә сордум, дедиләр, әсрә көрә:
Арифин инди нә дини вә нә иманы олур.
Буну билдим, таныдым, заһиди сордум, дедиләр:
Заһидин һеч шеји олмазса, чибишданы олур.

[ОҒЛУНУН ВАСИТЕЈИ-ХИЛГӘТИ ОЛМАГЛА ФӘГӘТ]

Оғлунун васитеји-хилгәти олмагла фәгәт,
Аталыг борчуну ифа едәмәз инсанлар;
Аталыг борчу еји тәрбијәнин гејри дејил,
Јохса бир ишдәдир инсанлар илә һејванлар.

[ДЕЈИРДИК БИР ЗӘМАНЛАР БИЗ КӘМАЛИ-ФӘХРҮ҃ҺҮММӘТЛӘ]

Дејирдик бир заманлар биз кәмали-фәхрү һүммәтлә:
«Чәһанкиранә бир дөвләт чыхардыг бир әширәтдән!»[1]
Бу күн дә ифтихар етсәк сәзадыр фәрти-гејрәтлә:
Кәрәмкаранә беш дөвләт јетишдирдик рәиҹјәтдән!

[МҮТЛӘГИЈЈӘТДӘ ӘБД ШӘКЛИНДӘ]

Мүтләгијјәтдә әбд шәклиндә[1]
Мүтәшәккил олан нифагү тәзад
Дөври-мәшрутәдә сијасәт илә
Мүлки-Иранә салмасынмы фәсад?

[БИР МҮДИРИН КИ, КЕЧМӘЈӘ ГОЛУНА]

Бир мүдирин ки, кечмәјә голуна
Голу булварда бир көзәл сәнәмин,
О нечә милләти чәкәр габаға,
Ја «Сәда»сы насыл чыхар гәләмин?

Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун;
Османлы дејир ки, милләт азад олсун;
Заһид нә дејир?—Дејир ки, гарным долсун,
Иранлы да, османлы да бәрбад олсун!

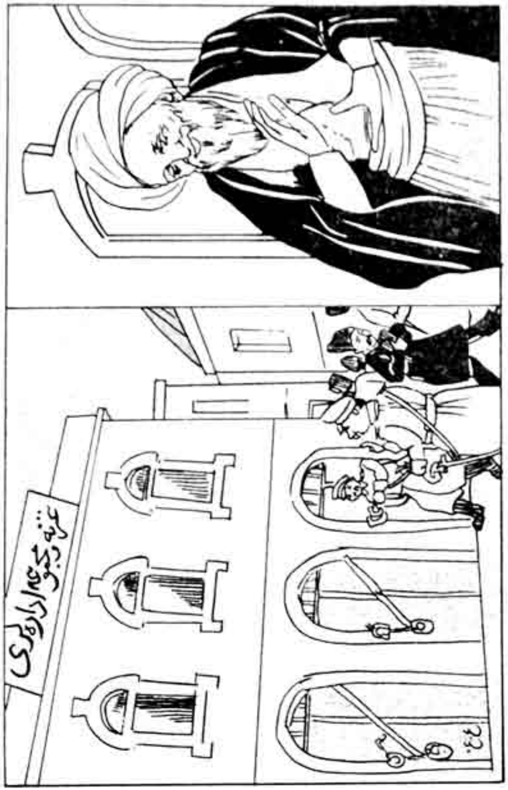

Дүшду бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Јазмаз дахи јазанлар бид'әтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшду бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

БИР КУЛ

Ваиз ки, чыхар минбәрә, һеј' пүфләр оду,
Тәкфирә гојар кимин ки, еши [illegible],
Вардыр дејәсән бу хәлгин [illegible]
Ағзында екстренни кафир заводу

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!..

Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән[1], аj чан! аj чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, аj чан! аj чан!..

Гыл јаjмаjырды әсла залымларын көзүндән,
Рүсваj идик чаһанда мәл'унларын сөзүндән,
Ах, ах! Нә јахшы олду иш дүшдү өз-өзүндән,
Әлләшмәмиш гутардыг зәһмәтдән, аj чан! аj чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиjмәтдән, аj чан! аj чан!..

Бади-сәба, апар вер Молла Гәвама[2] мүждә,
Јазсын, де, Ләнкәранда Молла Сәлама мүждә,
Сөjлә, о да јетирсин чүмлә әвама мүждә:
Минбәрдә рәгсә кәлсин беһчәтдән, аj чан! аj чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, аj чан! аj чан!..

Әрз ет бәшашәт илә Гафгаjдакы[3] вүчүдә:
Журнал, гәзет гапанды, дурма, јыхыл сүчүдә,
Һәр нә билирсән еjлә гејбәтдә, рубәрудә,
Јазмаз дәхи јазанлар бид'әтдән, аj чан! аj чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, аj чан! аj чан!..

Кет Губбәjә, сәлам ет Молла Һачы Бабаjә,
Сөjлә тутулду чүмлә журнал, гәзет вәбаjә,
Мө'мин мүридләр илә дур гош сәда-сәдаjә,
Үммәтләрин јығылсын һәр кәтдән, аj чан! аj чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиjмәтдән, аj чан! аj чан!..

Јатды јазы[4] јазанлар, фүрсәт дәхи сизиндир,
Гаршыда вар оручлуг, сөһбәт дәхи сизиндир,
Мәсчиддә минбәр үзрә лә'нәт дәхи сизиндир,

Аjрылмаjын өлүнчә лә'нәтдән, аj чан! аj чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гиjмәтдән, аj чан! аj чан!..

АММА, МИЛЛӘТ А!..

Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..
Аз заманда нә сәрәнчам етди?! Амма, милләт а!..
Өз күчүн һәр гөвмә ифһам етди! Амма, милләт а!..
    Варлығын мәрданә е'лам етди! Амма, милләт а!..
    Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Басды, кечди әһли-Иран, гатлады һәр милләти,
Билди гәдрин, алды һәггин, говзады миллиjjәти,
Алдығы мәшрутәни парлатды парлаг гејрәти,
    Әһсәнүллаһ, һүммәти-там етди! Амма, милләт а!..
    Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Иш башында әјләшән кәсләр хәјанәтдән сәва,
Баj, јанылдым, гоj дејим, һә, лап сәдагәтдән сәва,
Етмәз олду бир нәфәр олсун да хидмәтдән сәва.
    Вар-јохун һәп бәзли-ислам етди! Амма, милләт а!..
    Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..[1]

Әгл һејрандыр ки, сајсын бир-бир әһрарын ишин,
Ганмаг олмур, анламаг олмур Сипәһдарын[2] ишин,
Јефремин[3], ја Бағырын[4], јаинки Сәттарын[5] ишин,
    Мәрһәбалар! Вәһ, нә әнчам етди?! Амма, милләт а!..
    Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Ејләсин Сәттару Бағыр башга бир ијма, нечин?
Ја һөкумәт ејләсин әһрарлә дә'ва, нечин?
Ганмырам, әлгиссә, сәрдари-Бәһадир[6] ја нечин
    Бағыры тәслими-Сәмсам[7] етди! Амма, милләт а!..
    Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Кет, даһа ол архаjын, јат, ејләмә сәрсәм, киши!
Парлады, мејдана чыхды милләт, етмә гәм, киши!
Гоj бизи тәгдир едиб дә сөјләсин аләм, киши!
    Иктисаби-иззәти-нам етди! Амма, милләт а!..
    Молдаjы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

СИПӘҺДАР ДЕЈИР КИ:

Аршимед:[1] «Бир нөгтә булсајдым, она бил'истинад
Галдырардым чүрми-әрзи»—сөјләмишдир; лејк мән
Галдырардым бүсбүтүн Ираны да, Тураны да—
Кисәмә кирсәјди[2] анчаг бир беш-он јүз мин түмән.

ҺУСЕЈН КӘМАЛ[1] ДЕЈИР КИ:

Тә'нү тәһгирә тәһәммүл едәрәм мән, лакин
Тә'н едән зати-фирумајәдә вичдан олса;
Нә көзәлдир бу сөзү шаири-османинин:
«Тә'н едән динимизә бари мүсәлман олса».

РӘМӘЗАН СӨҺБӘТИ

Бизим һачы дејир ки:

Әл'аман артыг оручдан, әл'аман!
Гојмады тагәт оруч мәндә, инан!
Сән оруч јерсән*, балам, лакин мәни
Јер** оруч һәр ләһзә, һәр ан, һәр заман!

* Јејирсән
** Јејир.

ОРУЧ ДЕЈИР КИ:

Еј һачы, мәндән шикајәт ејләмә,
Кәндинә* ет кәнди шәквијјатыны;
Мән сәни илләрлә көрмәк истәмәм,—
Сәрмүһәррир көрсә сәһвијјатыны!

* Өзүнә.

«СӘДА»НЫН 162-чи НӨМРӘСИНӘ

Шаирәм, әсримин ајинәсијәм,
Мәндә һәр кәс көрүр өз гаш-көзүнү;
Нечә ким, дүн «Бириси»[1] бахды мәнә[2],
Көрдү ајинәдә анчаг өзүнү.

[Е'ТИЛА ЕТДИКЧӘ, ДЕРЛӘР, ЈҮКСӘЈӘ ТӘЈЈАРӘЛӘР]

Е'тила етдикчә, дерләр, јүксәјә тәјјарәләр—
Көрмәјә наил олур һәр јанда алчаг јерләри.
Ишбу гануну бизим мәнсәблиләр билсәјди, аһ,
Бир кәрә көрсәјди дә алчагдакы мүзтәрләри!

КӘНДЛИ ДЕЈИР КИ:

Бакыда нафиз икән әллидән артыг үләма,—
Рәмәзан ејдини тәк бирчә күн е'лам етди;
Јенә аз-чох бәрәкәт варса бизим гәрјәдәдир,
Ики алим һәрәси бир күнү бајрам етди.

БАКЫЛЫ ДЕЈИР КИ:

Рәмәзан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә
Һәзәрати-үләма бирчә күн е'лам етди;
Биз о бир күндә дә ачдыг дукан, алдыг, сатдыг,
Анчаг онлар гара мәхлуг илә бајрам етди.

[ШАҺ ДЕДИ:—АҒЛАЈЫРАМ, БӘС КИ, ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР]

Шаһ[1] деди:—Ағлајырам, бәс ки, үзүм чиркиндир,
Илдә бир көрсәм әкәр ајинәдә сурәтими!
Она әрз етди вәзири:—Сәни һәр күн көрүрәм[2],
Нә гәдәр ағлајырам, шимди дүшүн һаләтими!..

ИНТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЈИР КИ:

Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт! милләт!
Диплом алчаг көрүнүр бизләрә илләт милләт;
Басырыг бағрымыза һәр биримиз бир һачыны,
Чаны чыхсын ки, көрүр мин чүрә зилләт милләт!..

«ТӘРЧҮМАН» ДЕЈИР КИ:

Бе тә'мине лесане мадәр әз һәр ку бе Петресбурғ
Јеки алим фүрустәнра мән әз милләт рәчакарәм.

Милләт дејир ки:

Шәби-ејд әст, јар әз мән чоғондор похтә михаһәд,
Хәјаләш мирәсәд мән кәнчи-Гарун[1] зири-сәр дарәм*.

Тәрчүмәси:

«Тәрчүман» дејир ки:

Ана дили бу јердә тә'мин едилсин дејә
Петресбурға алимләр милләт көндәрсин кәрәк.

Милләт дејир ки:

Бајрам кәлиб, никарым пишмиш чуғундур истәр,
Мәним хәзнәм вардыр дејир бәс ки, Ғарун тәк.

* Фарсчадан ше'рләри Әбүлфәз Һүсејни (Һәсрәт) тәрчүмә етмишдир.

ИРАНЛЫЛАР ДЕЈИР КИ:

Бунча ғејрәт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн,
Јарын Иранымыз, әлбәттә ки, бир бабәт олур;
Биз бу ғејрәтлә бүтүн аләмә фәхр етмәлијиз.
Ки, уфаг дөвләтимиз бир нечә зор дөвләт олур.

[СӨЈЛӘ, ТӘГСИРИ НӘДИР, ТАПДАЛАЈЫРСАН ЈАЗЫҒЫ?]

— Сөјлә, тәгсири нәдир, тапдалајырсан јазығы?
— Бојлә ишләр чох олур, чүмләси шејтан ишидир!
— Етдијин чүрмүнү шејтан адына чыхма, онун
Јох бу ишдән хәбәри, сөјлә: мүсәлман ишидир!

МИЛЛӘТ ДЕЈИР КИ:

Интеликент ағалар, биз[1] сизи чохдан танырыг...
Билирик сиздә бу күн гејрәти-милләт јохдур!
Биз нијә[2] мәктәби, тәһсили-үлуми севирик,
Чүнки мәктәб адына биздә хәјанәт јохдур.

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЈДУ ДУМ МҮЗАКИРӘЈӘ]

Гласны сечкисини гојду дум мүзакирәјә,
Чатыр сезон ки, јенә әлбәәл кәзә рүшвәт.
Гласны олмаг ики шәртә бағлыдыр анчаг:
Биринчи рүшвәт, икинчи һәдә, фәгәт хәлвәт.

БАҚЫЛЫЛАР ДЕЈИРЛӘР КИ:

Шамахлылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз
Ки, тел вураг думаја биз ана лисаны үчүн;
Клубда, бағда, горугда вар ол гәдәр ишимиз
Ки, ев, ушаг јада дүшмүр, о Анна чаны үчүн!..

ДИЛӘНЧИ ДЕЈИР КИ:

Әл ачыб саил олмағын хошдур,
Кәрчи бир һәббә сим исә диләјин;
О сәфиланә сиргәтиндән ким,
Кәсилә бир фүлус үчүн биләјин.

[ЧОХ ТӘӘЧЧҮБ ЕДИРӘМ ТӘРЗИ-ЧӘДИДӘ КИ, ОНУ]

Чох тәәччүб едирәм тәрзи-чәдидә ки, ону
Әчнәбиләр охудугча һүнәр изһар едијор.
Һалбуки милләтимиздән ону ким ки, охујур,
Галиба һәзрәти-аллаһы да инкар едијор.

[КӘРЧИ ПӘРВАЗ ЕТДИ АЈРОПЛАН ДҮНӘН БИР ГУШ КИМИ]

Кәрчи пәрваз етди ајроплан дүнән бир гуш кими,
Аләми һејрәтдә гојду елму ирфан наминә;
Лејк бизләр тәк һәлә гадир дејилдир учмаға,
Рәхти-хаб ичрә јатаркән һуру гылман наминә...

[АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНИКЛӘР ҺӘРӘ БИР МАДМАЗЕЛИН]

Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазелин
Кечириб гол голуна кучәдә чөвлан едиjор;
Сонјалар бунлары тәдрис едәсиjмиш, әчәба,
Учителләр дәхи мәктәбдә нә меjдан едиjор?!

[ЧҮМӘЛӘРДӘ ДҮКАН АЧМАЗ БАКЫЛЫ]

Чүмәләрдә дүкан ачмаз бакылы,
Истәсән кәз Бакынын һәр јерини;
Анчаг, анчаг... арасындан гапынын
Шеј сатыб разы едәр мүштәрини.

[ӨЈМӘ НӘСӘБИ, ӨЈМӘЈӘ ШАЈИСТӘ҆ҺӘСӘБДИР]

Өјмә нәсәби, өјмәјә шајистә һәсәбдир,
Көрдүк о мүләввәсләри ким, пакнәсәбдир.
Һәрчәнд ки, дүнјадә оғул варисн-әбдир,
Ән хејрли мирас, вәли, елмү әдәбдир.

[ЧӘВАНКӘН ФӘГРДӘН ЕТМӘ ШИКАЈӘТ]

Чәванкән фәгрдән етмә шикајәт,
Чәванлыгдан бөјүк бир сәрвәт олмаз!
Гоча мүстәғнији-сәрвәт дә олса,
Голунда бир чочугча гүввәт олмаз!

[ОҒРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР]

Оғрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр,
Чүнки бу фиргәдә онлар кими чүр'әт јохдур;
Кәрчи бунларда да, онларда да вичдана керә
Сә'јү намусү һәја, һүммәтү гејрәт јохдур.

ТАП КӨРҮМ!..

Һәп кичикләр кичик икән бөјүјүр,
О нәдир ки, бөјүк икән кичилир?

Ал, тапдым!..

Бу кичилмәк фәгәт мүсәлманын
Бојуна[1] һәр бир әмрдә бичилир!

[МҮЛКИ-ШИРАЗӘ ЗИЛЛИ-СУЛТАНЫН]

Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын[1]
Јенә һакимлији мүгәррәр исә,
Ким демәз өмрү битди Иранын—
Он мин илдән даһа мүәммәр исә?!

[МҮРТƏЧЕЛƏР, СЕВИНИН, КИШВƏРИ-ИРАНƏ ЈЕНƏ]

Мүртəчелəр, севинин, кишвəри-Иранə јенə
Танықыб билдијиниз сајеји-султан кəлир!

Пишвазə јүјүрүн, кəлчəк өпүн əллəрини,
Чүнки бу зати-мүкəррəм сизə меһман кəлир!

Һəлəлик динмəјəчəк, ојлə ки, бəркизди јерин
Вермəјə һүррлəрин гəтлинə фəрман, кəлир!

Мүлки-Тəбриздə кəсдирдији гурбанлардан
Инди! Ширазда кəсдирмəјə гурбан, кəлир!

[ЗИЛЛИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМƏЈИН ИРАНА ЈОЛ]

Зилли-Султана, амандыр, вермəјин Ирана јол,
Рəһм един бир кəррə хəлгүллаһа, аллаһ ешгинə!
Ишбу миллəт хаинин мəн, сəн дејил, алəм таныр,
Јалхы хəлгүллаһ дејил, аллаһ сатар шаһ ешгинə!

[ОНЛАР КИ, ЕДИР ҺӨРМӘТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИС]

Онлар ки, едир һөрмәтү намусуну тәгдис—
Бир дикәринин ирзинә еjләрми хәjанәт?
Дерсәм ки, зинакарләрин геjрәти олмаз,
Олмазмы мәним ишбу сөзүм еjни һәгигәт?!

[САХТӘ БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛӘ МӘНӘ КАҒЫЗ JАЗЫБ]

Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз jазыб,
Еj мәни тәһдид едән мин дүрлү тә'кидат илә!
Боjлә: «Хортдан калди, дур, гач!» сөзләрин
кет тифлә де!
Затыны Сабир таныркән горхмаз өвһамат
илә!..

ҺАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЈИР КИ:

Көрәсән Мәмдәлинин[1] јандығы әф'алы нәдир?
Бу сәјаһәтдән онун гајеји-амалы нәдир?
Зилли-Султан[2] илә, аја, нә үчүндүр бу көрүш?
Наибүссәлтәнәјә ја дејәчәк һалы нәдир?

Вјана телеграфлары дејир ки:

Гардаш оғлу, әмидир Мәмдәли, Зилли-Султан,
Сәнә нә та биләсән бунларын әгвалы нәдир?
Шүбһәләнмә, јох онун кизличә бир башга иши,
О кедир та көрә Авропанын әһвалы нәдир.

«Наје-Фраје-Пресс» газетәси дејир ки:

Бизә пәк доғру хәбәрләр јетишир Ирандан,
Јазыјорлар ки, ишин сурәти, әшкалы нәдир!
Истәјир Мәмдәли һүрријјәтә бир зәрбә вура,
Јохса Авропада бичә онун әшғалы нәдир?!

Берлин мәтбуаты чиддән инандырыр ки:

Бизчә, Русијјә билир Мәмдәлинин мәгсәдини
Ки, бу фикриндән онун һалы нә, игбалы нәдир?!
Јенә Ирана ону шаһ едәчәкләр дејәсән,
Кәр бу шаһ олса јазыг милләтин әһвалы нәдир?!

Русија мәтбуаты дејир ки:

О өзү кәзмәјә чохдан бәри мүштаг иди,
Она лазым дејил Иран нәдир, әмсалы нәдир!

О, сијаси ишә һәркиз дә гарышмаз, чүнки
Өзү чох јахшы билир ки, бу ишин далы нәдир...
Мәчлис ол вәгт она бир чет дә мәвачиб вермәз,—
О заман Мәмдәлинин сөјләјәчәк галы нәдир?
Наибүссәлтәнә илә бу сәфәрдә анчаг
Көрүшүб сөјләшәчәк: кејфи нәдир, һалы нәдир!
Кәләчәк мәс'әдәтичин данышыб Иранын—
Она јол көстәрәчәк сурәти-икмалы нәдир!

Мәшһур профессор Вамбери[3] дејир ки:

Ојлә ашигләри вар Мәмдәлинин Иранда—
Чаныны фәдјә верәр, мүлки нәдир, малы нәдир!
Наибүссәлтәнәјә—әксинә тәнзиматын—
Мәмдәли һәр нә[4] десә јап, онун еһмалы нәдир?

Биз дә дејириз ки:

Көрәсән бојлә ағырдан јатан иранлыларын
Үстә салдыгларыјорғанларын әсгалы нәдир?
Дашмыдыр, күтләмидир, аһәнү фуладмыдыр?
Јох, өлүм јорғаныдыр, бунлара әмсалы[5] нәдир!

[ШУРӘ КӘЛИБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!]

Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Аләмә тә'сир еләди аһыныз,
Доғду јенә беһчәт илә маһыныз,
Јада салыр сизләри өз шаһыныз[1],
Күнбәкүн абад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Јар олачаг сајеји-султан сизә,
Ејләјәчәк лүтфи-фираван сизә,
Чүн кәләчәк Мәмдәли меһман сизә,
Индидән иршад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Дәрду гәми, гүссәни бир јан атын,
Истәјәчәк мәгсәдә јексәр чатын,
Инди дәхи һәшрә гәдәр бәрк јатын,
Хаб көрүб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!..

«ТӘРЧҮМАНИ-ҺӘГИГӘТ»[1] ДЕЈИР КИ:

Хәстәмиз Әбдүлһәмид[2] артыг сағалды, сәмриди,
Шимдики һалилә мәмнунијјәт изһар ејләјир;
Шеј јејир, чалғы чалыр, каһи јазыр, каһи охур,
Вәгтини бә'зән дә дүлкәрликлә имрар ејләјир.

Әбдүлһәмид дејир ки:

Санма кәсмәк, доғрамаг, јонмаг мисилли ишләрин[3]
Олмушам мәшғули ол күндән ки, нәччар олмушам;
Лафөвәллаһ, һөкмранлыг етдијим күнләрдә дә
Кәсмишәм, кәсдирмишәм, султани-чәббар олмушам.

[ҺАЛӘТИ-МӘСТЛИЈИНДӘ НӘ ОЛУР, ЕЈ ӘЈЈАШ!]

Һаләти-мәстлијиндә нә олур, еј әјјаш!
Бахыб ајинәјә көрсән әчәба сурәтини;
О кәраһәт, о сәфаләт, о рәзаләт төкүлән
Сурәтиндән утаныб, анла нәдир сиjрәтини?!

[ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ!]

Дерләр, Иран күнбәкүндән хар олур, әлбәттә ки!
Сәһһәтин һифз етмәјән бимар олур, әлбәттә ки!

Бир дијарын ки, олур ә'јаны јексәр чибдуст,
Зилли-Султан чағрылыр, сәрдар олур, әлбәттә ки!

Қамиран мирзаләрин[1] тәшвигидир ки, «бәст»дә
Әјләшәнләр бүсбүтүн биар олур, әлбәттә ки!

Сөјләјир бунлар ки, шаһ Гачар[2] икән наиб она,
Бизчә, һәмнәсли олан Гачар олур, әлбәттә ки!

Мәндән олса Мәмдәли лајиглидир наиблијә,—
Онда Иран бир көзәл күлзар (?) олур, әлбәттә ки!..

АЛМАНИЈА ИМПЕРАТОРУ ВИЛҺЕЛМ[1] ДЕЈИР КИ:

Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамыз будур:
Бир дә Иран һифзини биздән тәмәнна етмәјин;
Чүнки русун, инкилисин хатири биздән сынар,
Инчинәрләр; сиз дәхи артыг тәғәлла етмәјин

Аләми-инсанијјәт дә дејир ки:

Нөв'пәрвәр, рәһмкүстәр, мә'дәләтфәр Вилһелм,
Бир дә али намымы дилләрдә ичра етмәјин;
Чүнки вичданын о назик хатири сиздән сынар
Инчинәр; артыг она минбә'д ијза етмәјин.

ЕЈНҮДДӨВЛӘНИН ИСТЕ'ФАСЫНДАН ДОЛАЈЫ БӘСТӘ КИРМӘК ИСТӘЈӘН ТЕҺРАН ТАЧИРАНИ ГЕЈРӘТМӘНДАНӘЛӘРИНӘ!

Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!
Галиба, вардыр үмидим, бәхт јар олсун сизә!
Олмајын разы ки, Ејнүддөвлә[1] исте'фа верә!
Иштә Тәбриз, иштә Ејнүддөвлә ар олсун сизә!..

ҺАТИФ ДЕЈИР КИ:

Бәс Шамахидә мәктәби-нисван
Ачачагдын, буна күман чох иди...

Мүдир әфәнди дејир ки:

Бәли, онда мүәллимә гызымын
Бакуда чүнки мәктәби јох иди!

[«ОСМАНЛЫЧАДАН ТӘРЧҮМӘ ТҮРКӘ»—БУНУ БИЛМӘМ]

«Османлычадан тәрчүмә түркә»—буну билмәм,
Керчәк јазыјор кәнчәли, јаинки һәнәкдир;
Мүмкүн ики дил бир-биринә тәрчүмә, амма
«Османлычадан тәрчүмә түркә» нә демәкдир?!

[ШИМДИ ҺӘР МИЛЛӘТ ЕДИР НӘФСИНИ ИРФАНӘ ФӘДА]

Шимди һәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда,
Вәтән өвлады үчүн елмә, дәбистанә фәда.
Гара мәхлуг дејил, биздәки арифләр дә
Вәтән өвладын едир нәф'и-чибишданә фәда.

[ОЈЛӘ ГОРХМАМ «БИШ»ДӘН КИМ, ГОРХУРАМ «ЧӘДВАР»ДӘН]

Ојлә горхмам «биш»дән ким, горхурам «чәдвар»дән.
Јардән олмам әмин, олсам да кәр әғјардән;
Горхмурам вәһшијјәти-күркани-инсанхардән,
Горхурам инсансифәт, вәһшитәбиәт јардән.

БАКЫДА ШАМАХЫ ЈОЛУНДАКЫ ҺӘБСХАНӘНИН ГАБАГЫНДА ОХУНАН НӨВҺӘДИР:

Аста-аста, еј һачы, изһар олур хәлвәтдәки,
Кет-кәдә лап шәһрәји-базар олур хәлвәтдәки;
Пәрдә чәкдин, јорған алтында јатырдын ишләри,
Билмәдинми бир заман бидар олур хәлвәтдәки?!

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР КИ:

Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә,
Билмәмишәм әмри-тичарәт нәдир?
Инди дејирләр, һачы, борчун да вар...
Чох да вар, ондан мәнә хиффәт нәдир?
Хиффәти гејрәтли едәр, мән ки, һич
Билмәмишәм дәһрдә гејрәт нәдир?!

[ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНӘ]

Туманов изн алыр ки, Ширванә
Сығнағдан чәкә дәмир јолуну;
Буна, аја[1], бизимкиләр нә дејир?
Бошлајырлармы Күрдәмир јолуну?

[ӨВРӘТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЈМАГ КИМИ]

Өбрәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими
Нәснәләрдән үчрәт алмагчын Газан моллалары
Иттифаг етдисә дә, лакин чәнабәт гүслүнүн
Муздуну һејфа унутду хатири-валалары.

ДӘРЈАДА ГӘРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН ЈЕТИМ БАЛАЛАРЫНА ТӘСӘЛЛИ

Ики јүз гәрг олан иранлыларын
Гијмәтин билди әҹәб консулунуз!
Истәди «Меркури»дән[1] јүз гырх мин...
А јетимләр, севинин, вар пулунуз!..

[БӘС ДЕЈИЛМИШ БУНЧА МЕҺДИЛӘР ХҮРУЧИ, ИНДИ ДӘ]

Бәс дејилмиш бунча Меһдиләр[1] хүручи, инди дә
Волгадан бир тазә Меһди хәлги иғфал ејләјир.
Ҹаһилијјәт һөкмфәрмадыр ки, һәр шәхси-мүзилл
«Меһдијәм» намилә хәлгүллаһы излал ејләјир.

ГУРБАН БАЈРАМЫ

Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шанлылар,
Дөвләтлиләр, пуллулар, милјанлылар,
Тирбојунлар, шишгарынлар, чанлылар
Гурбан кәсир Хәлилүллаһ[1] ешгинә,
Фағыр-фүгур кәзир[2] аллаһ ешгинә.

Ики гоншу бир-биринин милләти,
Һәр икиси бир пејғәмбәр үммәти,
Бири кәсир гурбан, биширир әти,
Бајрам едир Хәлилүллаһ ешгинә,
О бири дә бахыр аллаһ ешгинә.

Бу[3] гоншунун оғлу кејир, салланыр,
Галстуку тахыр[4], гырахмалланыр,
Атасы да она бахыр һалланыр,
Фәхр еләјир Хәлилүллаһ ешгинә,
Әл чибә салмајыр[5] аллаһ ешгинә.

Көрүрсәнми бизим Һачы Пирини,
Пајламајыр әтин ондан[6] бирини,
Гоншу сорур бармағынын кирини,
Һачы јејир Хәлилүллаһ ешгинә,
Јатыр, шишир, көпүр аллаһ ешгинә.

Дедим, һачы, көзлә ишин бирисин,
Диггәт елә ирәлисин, керисин,
Вер мәктәбә гојунларын дәрисин.
Елм охунсун Хәлилүллаһ ешгинә,
Чочуглары шад ет[7] аллаһ ешгинә.

Деди, биздә дәри вермәк сынағы
Јохдур, версәм оллам арвад гынағы,
Басдырырыг онда хәмир чанағы.
Бәрәкәтдир, Хәлилүллаһ ешгинә,
Сахлајырыг евдә аллаһ ешгинә.

Ә. ГӘМКУСАР БӘРАДӘРИМӘ ЧАВАБ

«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг,—
Мәктәбли чочуглар да билир ким, бу хәтадыр;
Бир бојлә хәта кәлмә мүһәррир гәләминдән
Чари олур исә, әдәбијјатә бәладыр!..

Көрүрсәнми бизим Һачы Пирини,
Пајламајыр этин ондан бирини,
Һачы јејир Хәлилуллаһ ешгинә,
Јатыр, шиширир, көпүр аллаһ ешгинә.

Ач дилини, јум көзүнү, заһида,
Вирд оху, һеч анлама мә'насыны!

Бахма бир ибрәтлә бүтүн аләмә,
Көрмә һәгин нури-тәҹәлласыны!

[БИЛДИР ЕҺЈАЈИ-СӘМӘРГӘНД ЕТДИ ИРАН ТАЧИРИ]

Билдир еһјаји-Сәмәргәнд етди Иран тачири,
Мәктәб ачды, хәлги хүрсәнд етди Иран тачири;
Көрдү әлсизләр, ајагсызлар да инсан тәк охур—
Мәктәби билмәррә дәрбәнд етди Иран тачири.

ШАМАХЫДА

Әсри-бистүмдүр, сәһаб[1] алтында галмаз шәмси-елм,
Бир заман тәл'әт ачар, пәртөв сачар, зүлмәт гачар;
Мәктәби-нисван лүзуму һәр кәсә мәфһум олар,
Шејхзадәм ачмаз исә, хаһәрим Көвһәр ачар.

...ЛАМ ДЕЈИР КИ:

Шејхүл-исламләрин, мүфтији-исламләрин
Һанкысы сатмады он мүслүми бир тәрсаје?[1]
«Сатды күлзари-беһишти ики буғдаје бабам,
Сатмасам нахәләфәм мән ону бир арпаје»[2].

[КҮНДӘ ҮЧ КАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК]

Күндә үч кағызы, беш копјаны имза едәрәк,
Рајевски чәкиіјормуш нә мәратиб зәһмат?!
Кишинин зәһмәти чохкән учителләрдән дә (?)
Јирми мин донлуг илә ејләјир имрари-һәјат.
Учителләрсә фәгәт илдә алыр доггуз јүз,
Күндә беш саәт едир әлли ушагчын хидәмат.
Вар икән мәс'әләдә бунча тәфавүт, әчәба,
Рајевски утанырмы дедијиндән, һејһат?!

[ИШТӘ БИР ҺЕЈ'ӘТИ-ТӘҺРИРИЈЈӘ]

Иштә бир һеј'әти-тәһриријјә
Булунур ән уча бир мәшғәләдә...
Көстәрир халгә нәзафәт јолуну,
Бәһс ачыр күндә бирәр мәс'әләдә;
Лакин өз фикринә бәр'әкс олараг,
Јашајыр кәндиси бир мәзбәләдә[1].

[ГУРУЛУБДУР ЈЕНӘ МЕЈДАНИ-ҺӘЈАҺАЈИ-СҮХӘН]

Гурулубдур јенә мејдани-һәјаһаји-сүхән,
Јазылыр ше'р, ачылыр пәрдеји-мә'наји-сүхән;

Шаир олмаг һүнәриндән башы бибәһрә икән
Киришиб оғрулуға Мирзәли Ағаји-сүхән;

Әшрәфин күндә бирәр данә рүбаиси илә
Өзүнү әдд едијор шаири-данаји-сүхән.

Нә көзәл сөјләмиш ол Нәф'ији[1]-устады-кәлам,
О бөјүк хазини-рөвшәндилү калаји-сүхән:

«Сиргәти-ше'р едәнә гәт'и-зәбан лазымдыр,
Бојләдир шәр'и-бәлағәтдә фәтаваји-сүхән»

ЗАҺИДЛӘРӘ

Ач дилини, јум көзүнү, заһида,
Вирд оху, һеч анлама мә'насыны!

Бахма бир ибрәтлә бүтүн аләмә,
Көрмә һәгин нури-тәчәлласыны!

Хүшк ибадәтлә, гуру зөһдлә
Анлама сән ешг мүәммасыны.

Зөһдү өјүб, ејләмә инкари-ешг,
Шәхс булур ешглә мөвласыны.

Гејсә әбәс вермә чүнун намыны,—
Көрмәјәрәк сурәти-Лејласыны[1].

Кушеји-хәлвәтдә отурма, киши,
Билмә һәгин кушәдә мә'васыны.

Гәсдин әкәр јар исә, кәл, көстәрим,
Варса көзүн, ејлә тамашасыны.

Сән'әтә бах, санеинә пеј апар,
Дәрк елә кејфијјәти-иншасыны.

Лејк һаны сәндә бәсирәт көзү,—
Та көрәсән вәчһи-дилһарасыны?!

Һу чәкиб ахыр кәзәсән кубәку,
Тәрк едәсән зөһд мүсәлласыны[2].

Күфрдә тәглид едәсән шаирә,
Зикр едәсән ше'ри-мүгәффасыны

1911

СУАЛ

Ејб икән шәхсә көрә нәфсини өјмәк, әчәба,
Шејхүл'ислам өзүнү бунча нә тәгдир едијор?

Чаваб

Молладыр чүнки, о өз көрдүјү рө'јаләрини
Башгадан сормајыр, анчаг өзү тә'бир едијор.

[ЛӘ'НӘТ СӘНӘ, ЕЈ ЧӘҺЛ, НӘ БИДАД ЕДИЈОРСАН!]

Лә'нәт сәнә, еј чәһл, нә бидад едијорсан!
Һәр күн јени мин мәл'әнәт ичад едијорсан!
Сәрмәшг едәрәк Һабилү Габил[1] һәрәкатын,
Гардашлары гардашлара чәллад едијорсан!
Накәсләрә имдад илә[2], бикәсләрә бидад—
Бир көр кимә јардым, кимә бидад едијорсан?!

[ГАФИЛ ЈАШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ КАРДЫР ӨЛМӘК]

Гафил јашамагданса көзәл кардыр өлмәк,
Һәрчәнд ки, гәфләтлә[1] дәхи ардыр өлмәк;
Зәнчири-чәһаләтдә бу алчаг јашајышдан,
Чаһил, сәнә дар үзрә сәзавардыр өлмәк!

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ:

Насирүлмүлк[1], сәнә бојлә күманым јох иди
Ки, бу тезликдә гоһумлуг одуну сәрд едәсән;
Мән Әдесдән сүрүнәм Берлинә дидарын үчүн,
Гапына үз тутам үммид илә, сән тәрд едәсән[2]...

НАСИРУЛМУЛК БАКЫДАН ИРАНА АЗИМ ОЛДУГДА

Мәнчә, Иранә әбәс әзм едиіор Насири-мүлк,
Көз өнүндә көрүрәм чүнки будур Ираны;
Вар икән парламан ичрә бу гәдәр гасири-мүлк—
Бир нәфәр Насири-мүлкүн нә олур имканы?!

МҮХБИРУССӘЛТӘНӘЈӘ[1]

Јапдығын һијләни һәр күнкү гәзетдә охудум,
Ахырында јенә көрдүм ки, јазылмыш: «Сону вар».
Нә хәбәрдир, дејә сордум, деди мүхбир ки, һәлә
Бирини көстәрирәм, ишбу рәгәмдән ону вар!..

[ӘЧДАДЫНА ЧӘКДИ, ПӘДӘРИН МҮТЛӘГ УНУТДУ]

Әчдадына чәкди, пәдәрин мүтләг унутду,
Мәб'усләри мәчлис илә атәшә тутду,
Бир мәртәбә зүлм ејләди ки, Мәмдәли мирза,
Зөһһакә[1] дә, Чинкизә[2] дә мин рәһмәт охутду.

МҮҺАВИРӘ

— Гафгаз әһли үч ил әрзиндә нә е'мал ејләди?
— Мәктәбә һәр јердә онлар һүммәт ибзал ејләди!
— Мәрһәба! Сәд мәрһәба!..
— Бәс бу аз мүддәтдә мәктәбләр гапанды ја нәдән?
— Һәп чочуглар дөвреји-тәһсили икмал ејләди!..
— Мәрһәба! Сәд мәрһәба!.

[МИЛЛӘТИНИН ҺАЛЫ ПӘРИШАН ОЛА]

Милләтинин һалы пәришан ола,
Һәр бир иши нифрәтә шајан ола,
Ҹаһил ола, вәһшију надан ола,
Гәм јемә, сәбр ет, бу да, јаһу, кечәр!

Даирәји-әглү әдәбдән кәнар,
Әмри мүсәлман едә даим шиар,
Олмаја бир кимсәдә намусү ар,
Гәм јемә, таб ет, бу да, јаһу, кечәр!

Һәр ишимиз мәсхәрәли, күлмәли
Олса бизим, позма кефин, ај дәли,
Һәр неләсә Кәлб Ҹәфәр, Кәлбәли,
Гәм јемә, таб ет, бу да, јаһу, кечәр!

Ваизимиз сөјләјә минбәрдә кәр,
Би'ри-әләм, мө'ҹүзи-шәггүлгәмәр,
Зә'фәри-чиндән сәнә версә хәбәр,
Сакиту лал ол, бу да, јаһу, кечәр!

Мәрсијәхан күндә чыха минбәрә,
Хәлги соја, душмәјә әсла јерә,
Таб елә, дөз бојлә јаман күнләрә,
Инчимә, сәбр ет, бу да, јаһу, кечәр!

Оғру, әчамир долуша мәсчидә,
Зәнк вура, тој чала, шахсеј кедә,
Баш-гулағын ганына гәлтан едә,
Динмә, данышма, бу да, јаһу, кечәр!

Түсту баса мәсчиди күлхан ола,
Таб еләмәк харичи-имкан ола,
Мәрсијәмиз кизб ола, бөһтан ола,
Инчимә, гатдаш, бу да, јаһу, кечәр!

Чакәр[1] ола мәрсијәхани-сәһиһ,
Гөвли гәләт, фе'ли тәмамән гәбиһ,
Вә'деји-чәннәт верә хәлгә сәриһ,
Динмә, данышма, бу да, јаһу, кечәр!

Бәззазымыз[2] баша чала зәрбәти,
Қәндинә тәрғиб еләјә милләти,
Әмр сәваб әдд едә бу бид'әти,
Гәм јемә, сәбр ет, бу да, јаһу, кечәр!

Мәсчидинә оғру кирә ашикар,
Сиргәт едә чәкмә, галош, һәр нә вар,
Паји-бурәһнә галасан зинһар,
Динмә, данышма, бу да, јаһу, кечәр!..

МУХАБИРӘ

Мәмдәли:

Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын[1] нәдир?
Мән ки, бир шух мадмазел ешгиндә әлдән кетмишәм!
Шәһрдән шәһрә кәзиб[2], Авропаны уғрашмышам,
Ит гызы рам олмады, һәр дүрлү илһаһ етмишәм!

Һәмид:

Мәмдәли, артыг марангозлуг мәрагым галмамыш,
Кәрки, мишары јығыб башга евә көндәрмишәм!
Өлкәдә тәк-тәк вәба вар, дерләр, ондан горхмушам.
Ханәмә дару јығыб бир аптекә дөндәрмишәм!

АББАС АҒА[1] ДЕЈИР КИ:

Чан вериб милләтә, али, әбәди нам алырыз,
Нә зијан ејләјириз, чан веририз, кам[2] алырыз.
Гәтлимиз јөвмү бизә санма мүсибәт күнүдүр,
Биз о күн һәзрәти-һәгдән јени[3] бајрам алырыз.
Ган дејил нә'шимиз үстүндә гызыл тәк гызаран,
Әскәраныз ки, һүнәр көстәриб, ән'ам алырыз.

ДРЕПЕР[1] ДЕЈИР КИ:

Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт,
Дин мәс'әләси чәһл тәгазасы дејилми?
Тәб'ид олунан мәчлиси-шураји-дүвәлдән
Авропанын әрбаби-кәнисасы дејилми?

Әһмәд Мидһәт[2] дејир ки:

Динсизлик илә кәсб олунан бир мәдәнијјәт,
Инсанлығын олдугча бәлајасы дејилми?
Мәһди-мәдәнијјәт ки, дериз мүлки-фирәнкә,
Вәһшијјәтин ән горхулу сәһрасы дејилми?[3]

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЕШГБАЗЛЫҒЫ

Мәмдәли

Рәһм ет мәнә, чан мадмазел!
Көнлүм олуб ган, мадмазел!
Бирбаш Әдесдән кәлмишәм
Ардынча, чанан мадмазел!
Көр һали-бимарымы,
Дил бисүкундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Рәдд ол, а залим Мәмдәли!
Шаһи-мәзалим Мәмдәли!
Артыг һәјасыз көрмәјә
Јохдур мәчалим, Мәмдәли!
Кет, кет ки, зүлмүндән вәтән
Дәрјаји-хундур, кәлмәнәм!
Бојнун јоғундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Мән өз јеримдә шаһ идим,
Шаһи-фәләкхәркаһ идим,
Шә'ним, чәлалым вар иди,
Ахыр нә зиллүллаһ идим;
Иранда чох јердә јенә
Шә'ним мәсундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Сән бир дәни мәрдудсән,
Һәр шә'ндән мәтрудсән,
Бир мүстәбид Шәддадсән[1],
Бир мүстәгил Нәмрудсән[2],
Мин дәф'ә онлардан дәхи
Зүлмүн фүзундур, кәлмәнәм!
Бојнун јоғундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Зәнн етмә, Иран сәрбәсәр
Олмуш мәнимлә кинәвәр;
Әлјөвм Иранда јенә
Вар нөкәрим мин-мин нәфәр;
Онлар бүтүн күрки-әчәл,
Милләт гојундур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Доғру бу, лакин әһли-кар
Аз олса да Иранда вар;
Мәнчә, бу хаин нијјәтин
Етмәз исабәт зинһар;
Чүнки сәнин һалын чүнун,
Шәхсин зәбундур, кәлмәнәм!
Бәхтин никундур, кәлмәнәм!
Фикрин дә дундур, кәлмәнәм!
Карын ојундур, кәлмәнәм!
Сөз мүхтәсәр, бир дәф'ә ган:
Бојнун јоғундур, кәлмәнәм!..

ЈУХУ

Һејвәрә[1], еј мүдири-әһли-фүсун,
Бир јуху көрмүшәм, де, хејр олсун!

Көрүрәм мән дүнән кечә јухуда
Јенә дә сакин олмушам Бакуда.

Бакудә, лејк лап узагларда,
Кәзирәм бир пара согагларда;

О согаглар ки, рузи-фитрәтдән
Ари иди бүтүн нәзафәтдән;

Инди, сәд мәрһәба, сәфаләнмиш,
Нури-фанус илә зијаләнмиш;

Јох икән сабигән кедиш-кәлиши,
Инди бир башга рәнк алыбдыр иши;

Гапылардан чыхыш, кириш вардыр,
Бунда, әлбәттә ки, бир иш вардыр...

Көрүрәм бунда бә'зи ә'јаны,
Һәпсинин вар нәчабәти, шаны;

Гапыны бирбәбир дөјүр, данышыр,
Бә'зисилә һәлә тәзә танышыр.

Сөз алыр, пул верир, рича едијор,
Ајрыла-ајрыла дуа едијор;

Бә'зинә иштәһаји-мә'дә верир,
Бә'зинә башга-башга вә'дә верир...

Истәдим анлајам—нә ишдир бу,
Нә алышдыр бу, нә веришдир бу?

Мәни хыс басды фәрти-һејрәтдән,
Һејф, ојандым о хаби-раһәтдән!

Инди, еј Һејвәрә, варынса һүнәр,
Сөјлә тә'бирини билирсән әкәр?!

О согаглар, о шәхсләр, јаһу,
Кимдир аја, нәдир, нә ишдир бу?

Низәдар.

Тә'бир

Низәдара[2], едиб јухун тә'сир,
Куш вер, мән едим ону тә'бир:

Көрдүјүндүр Бакы гласнылары
Ки, тәмизләтдиләр кучә-базары;

Кечәләр кәшт едиб јығырлар «сәс»,
Арифә бир ишарә олмуш бәс!..

Һәмид:
Ханымә дару јығыб бир аптека дөндәрмишәм!

Мәмдәли:
Мән ки, бир шух мадмазел ешгиндә әлдән кетмишәм!

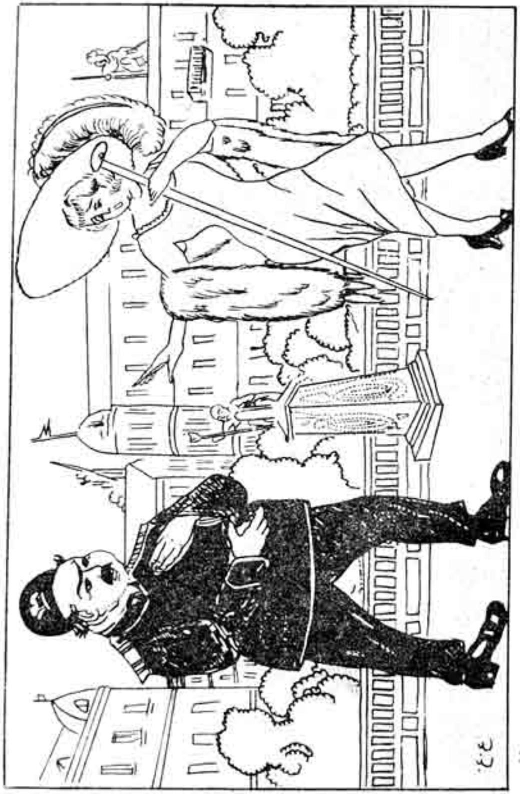

— Милләт гојунлур, кәл мәнә!
Ешгим фүзундур, кәл мәнә!

— Сөз мүхтәсәр, бир дәф'ә ган.
Бојнун јогундур, кәлмәнәм!..

АЈ ЧАН!..

Мүфтинин рә'ји илә кәшфи-вүчуһи-нисван
Шәр'дә чајиз имиш, һөкм едијормуш Гур'ан;
Мүслимә өврәтә бахмагда да јохмуш һөрмәт,
Өврәтин әл-үзү өврәт ки, дејилмиш, ај чан!..

Пәс јазыг задеји-Не'ман[1] нә дејирди, әчәба?
Ја она лә'н едән оглан нә дејирди, әчәба?
Һәзәрати-үләмадә пәс о чүнбүш нә иди?[2]
О заман чүмлә мүсәлман нә дејирди, әчәба?

Нә дејирди Шәкинин, Кәнчәнин иманлылары,
Тифлисин бир пара мәзһәбчи дәлиганлылары,
Чулфанын, Нахчыванын, Ордубадын һампалары,
Бакынын зорбалары, Ләнкәранын чанлылары?

Шимди, јаһу, бу түһаф ишләрә вичдан нә дејир?
Әгл нә һөкм едијор, ја буна ирфан нә дејир?
Һәрә Гур'ана верир истәдији мә'наны,
Ач, оху, бунлара көр һәзрәти-Гур'ан нә дејир?

Нә дејир?—Бәллидир әрбабына, мән билмәјирәм,
Бир пара молла кими һијләву фән[3] билмәјирәм,
Демәз аллаһ ики мә'налы сөзү гулларына,
Бу гәдәр анламышам, башга сүхән билмәјирәм.

[ЕЛ ЧӘКИР НАМЫМЫ МИН ЛӘ'НӘТ ИЛӘ]

Ел чәкир намымы[1] мин лә'нәт илә,
Мән ели јад едирәм рәһмәт илә;
Нә елин лә'нәтини бир кәсәри,
Нә мәним рәһмәтимин бир әсәри;
Мән нә мүстәвчиби-лә'нәм, зира,
Нә дә ел рәһмәтә, гүфранә сәза!

ТӘБРИЗ МҮХБИРИНӘ

Мүхбирүссәлтәнәјә шәкк едәчәксәнми јенә?!
«Дипломатлыгда» бу ил чалдығы кусилә белә!

Бах нечә бир јекә Тәбризи мәһәррәмликдә
Алды үч мин түмәнә чүмлә нүфусилә белә!

Һанкы мәблә͡ғлә бу сөвдајы битирди, әчәба?
Фүгәраји-вәтәнин одлу фүлусилә белә!

Сән һәлә әнчүмән ә'засыны васф ејлә, јазыг,
Әнчүмән чохдан ајагланды руусилә белә...

Көрмәјирсәнми ки, азад едилир фитнәчиләр,
Тутулур әмнү әман әһли хүсусилә белә.

Нә ки, Иранда тәрәнмәкдә иди Мәмдәлинин
Сәлтәнәт тәхтинә өз нәһс чүлусилә белә;

Инди Тәбриздә дә нәш'әт едән онларды,
Бу һәрифин дә о әфкари-нүһусилә белә.

Мәнчә, тәгдирә сәзадыр, киши шејтандан алыб,
Камил өјрәндији елмилә, дүрусилә белә.

Ханнин бојнуна һәп визри, вәбалы вәтәнин—
Мүслими, кәбри, нәсарасы, мәчусилә белә.

ЕШИДИРИЗ КИ:

О зәмандан ки, Рәһим хан[1] јетишиб Тәбризә,
Һәзрәти шамү сәһәр дид олунур, бус едилир;
Ингилаби ады чәбрән тахылыр еһрарә,
Һәр насыл һијлә илә олса да мәһбус едилир.

МЕНШИКОВ[1] ДЕЈИР КИ:

Мәктәбә дүшмән олан бә'з мүгәддәс (?) үләма
Остроумова јазмаз да тәшәккүр нә үчүн?
Киши Хогәнддә мәктәбләри бағлатды бүтүн...
Бир ризанамәјә бунларда тәәззүр нә үчүн?

ӘЗРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

Әзраил әрз едәрәк сөјләди: «Еј рәбби-әнам...
Бир тәбиб,囗иштә, бу ил гулларыны гырды тәмам.

Мән единчә һәлә бир өлмәли бимары һәлак,
О алыр өлмәмәли мин нәфәрин чаныны пак.

Вердијин чанлары мин-мин ки, бу залым алачаг,
Де көрүм, гул дејә, јаһу, сәнә бәс ким галачаг?

Гој алым чаныны бари, гопарым мәһшәрини,
Јохса, биллаһ, гырачаг гулларынын әксәрини.

Бу тәмәннамы гәбул ејләмәз олсан[1] һала,
Кәрәм ет, та әмәлимдән верәјим исте'фа.

Башга бир хидмәтә нәсбән мәни гыл миннәтдар,
Әзраил олмағы вер ишбу тәбибә зинһар».

[АҒЛАДЫГЧА КИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР]

Ағладыгча киши гејрәтсиз олур,
Нечә ки, ағлады Иран олду.

О заман ки, безикиб шаһ гачды,
Мүртәчеләр дәхи пүнһан олду;

Парламан парлады ә'засы илә,
Дедик, Иран јенә Иран олду;

Мәчлис ичрә үмәнаји-милләт
Нами-миллијјәтә шајан олду;

Дүзәлиб ишләрин әскик-кәрәји,
Милләтин дәрдинә дәрман олду.

Лејк биз ишбу тәмәннадә икән,
Бах ки, Иранда нә дастан олду!..

Һәр јетән кечди чәмаәт башына
Һәр өтән силсиләчүнбан олду;

Јетди бир мәртәбәјә сурәти-кар,—
Парламан гәһвәчи дүккан олду;

Ичилән чај, јејилән јағлы плов,
Чәкилән һоггавү гәлјан олду.

Парламандыр, балам, ахыр бурада
Ким данышды, нә сөз үнван олду?

Һансы бир мәс'әләдән бәһс едилиб,
Һасили милләтә е'лан олду?

Јох, әфәндим, јанылыш зәнн етмә,
Санма иш лајиги-вичдан олду;

Доғру, кәрчи үфүги-Ирандан
Шәмси-мәшрутә дирәхшан олду;

Јә'ни милләт иши милләт әлинә
Верилиб, мәс'әлә асан олду;

Шимди өз ишләрини ичрајә
Дәсти-милләтдә бир имкан олду?

Лејк билдинми бүзүркани-вәтән
Белә[1] иш көрдү ки, шајан олду?!

Чырманыб иш көрәчәк јердә, јазыг,
Вај, дәдәм, вај!—дејә кирјан олду;

Көзлүләр башладылар ағламаға,
Курләр дә она хәндан олду.

Иш јатыб галды арада өлү тәк,
Нә она мејл, нә им'ан олду.

Әсл мәтләб унудулду, лакин
Фәр'и-кари һамы чујан олду.

Көрдү мејданы адамдан хали—
Һәрә бир әзмә шитабан олду.

Һәр кәс анчаг бачарыб алды ләгәб,
Дахили-зүмреји-әркан олду;

Дүртүлүб сохду өзүн парламана,—
Парламан мәчмәи-ирфан (?) олду.

Паһ, нә чохдур бүтүн Иранда ләгәб,
Кими бәј олду, кими хан олду...

Чыхды мејдана мүләггәб кишиләр,
Бәхтәвәрләр һамы ә'јан олду.

Иш нечә олду, ону алма хәбәр,
Бајаг әрз етдим, о нисјан олду...

Бир дејән олмады, еј ханәхәраб,
Мәмләкәт хак илә јексан олду!

Сиз һәлә ашиги-шејдаји-ләгәб,
Бу да ми лајиги-инсан олду?!

Ләгәб иш көрмәз, әфәндим, кишинин
Ады ја Саму Нәриман[2] олду.

Кишидән истәнилән ишдир, иш,
Ким ки, иш јапды, о зишан олду!

Де көрәк, шимди мүгәддәс вәтәнин
Һансы бир мүшкүлү асан олду?

Анчаг иш көрдү ләгәб «фабрикасы»,
Бүтүн ишләр она гурбан олду.

Инди гандынса ишин әнкәлини,
Демә Иран нијә виран олду?!

[ЧОХ ДА ДЕМӘ СӘРВӘТҮ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

Чох да демә сәрвәтү саманлыјам, еј филан!
Болду пулум, бир нечә милјанлыјам,—бир утан!
Мөһтәрәмәм, мө'тәбәрәм, шанлыјам,—дур, дајан!
Мәшһәдијәм, каблајыјам, һачыјам, начыјам,
Динлијәм, иманлыјам, әрканлыјам,
Һәм әли гур'анлыјам.

Сәндә дејәк дин дә вар, иман да вар,—филмәсәл,
Ев долусу не'мәти-әлван да вар,—бибәдәл,
Хәз-күләчә, сәрвәтү саман да вар,—чох көзәл,
Ев-ешик, ејван, мүтәәддид отаг,—тәмтәраг,
Јағлы плов, даллы фисинчан да вар,
Шәрбәти-рејһан да вар.

Гоншуда лакин нечә[1] үрјан да вар,—гыш, боран...
Кирјә дә вар, наләву әфған да вар, нимчан...
Сән ки, шәриәтчисән, еј бинәва, гыл һәја!
Шәр'дә ахыр нә, бир еһсан да вар,
Һәгги-мүсәлман да вар...

Инди кет инсаф елә,
Ач башыны, вер јелә,
Мәзһәбү иман сөзүн
Вирд еләмә бир белә!..

ДӨРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

Загафгазија мүфтиси Һүсејн әфәнди чәнаблары дејир ки:

Кәшфи-вәчһ етмәк дејил өврәтләрә шәр'ән һәрам,—
Иштә Гур'ан, иштә асар, иштә мәфһуми-кәлам!

«Ишыг»[1] гәзетәси мүдирәси Хәдичә ханым чәнаблары дејир ки:

Мүслимә өврәтләри мәстурә олмаг истәриз,—
Иштә сөз, иштә әмәл, иштә мүвафиг бир мәрам!

Шамахы чамеи мүдәрриси Әбдүлхалыг әфәнди чәнаблары дејир ки:

Мүслимә өврәт фәгәт әл, үз ачар индәссәлат,—
Иштә ајат, иштә әхбар, иштә әсһаби-кирам!

«Молла Нәсрәддин» дә дејир ки:

Мүфти ојлә, Әбд... бојлә, һәм Хәдичә шојлә[2] дер*,—
Иштә ојлә, иштә бојлә, иштә шојлә, вәссәлам!..

---

* Дејир.

[БҮТҮН АВРОПАДА КӘМЈАБ ИКӘН, АММА БАКЫДА]

Бүтүн Авропада кәмјаб икән, амма Бакыда
Нә сәбәбдәнсә бу ил олду[1] фираван јубилеј.
Көндәриләни заказ инди Бакыја Ширвандан,
Орада чүнки сатылмагдадыр әрзан јубилеј.

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ:

Русијјә дипломасјасына бағладым үмид,
Зәнн ејләдим ки, дәрдимә бундан дәва олур;
Умдум ки, шаһ едәр мәни Иранымa јенә,
Кеч-тез насыл олурса да камым рәва олур;
Хассә нәзәрдә варды Потсдам[1] көрүшмәси,
Бундан әмин идим ки, мәнә е'тина олур;
Лакин мәним бу фикрләрим хам имиш бүтүн...
Сөз јох, мүхәббәтин иши бош хүлја олур.
Русијјә санки шаһлығыма олмады риза,
Алманија дипломасјасы шајәд риза олур;
Тәрк ејләдим бу хатирә Русијјә мүлкүнү,
Артыг Франкфуртда[2] ишим чабәча олур...

ӘРДӘБИЛ ҺАКИМИ РӘШИДУЛМҮЛКӘ

Шејх Сә'ди[1] *дејир ки:*

Еј голчомаг, әлсизләрә чох ејләмә азар,
Зәнн етмә ки, даим белә гызғын гала базар...
Мин зүлм чатыр хәлгә дилазарлығындан,
Јејдир сәнә өлмәк бу чәһандарлығындан!..

[МОЛЛА ӘРӘСЗАДӘНИН... ВАЈ, ЈЕНӘ МА'БӘДИ ВАР!]

Молла Әрәсзадәнин...[1] вај, јенә ма'бәди вар!
Јаздығынын јох сону, «әнʼәнә» ма'бәди вар;
Күндә чыхан гәзтәнин бирчәси бош кечмәјир,
Бир кечәлик мәтләбин бир сәнә ма'бәди вар!..

ӘГВАЛЕ ҺӘКИМАНЕ

Әз «Сәда» гарени безар ајәд,
«Ибн Бонјад» әкәр јазар ајәд.
Әсбе лағәр мијан бе кар ајәд,
Рузе мејдан нә каве нәрвари.

Чәфәра! Әз Дадаш то ар мәбәр,
Зәһлеје хәлг зинһар мәбәр,
Ба фрумаје рузкар мәбәр,
Қәз неје бурја шәкәр нәхори.

Тәрчүмәси

Һәкиманә сөһбәтләр

Охуду ким «Сәда»ны зар олду,
Ибни-Бүнјад кәлиб јазар олду.
Арыг ат мејдана јарар олду,
Чапмаг олмаз нуруш күнү чамышы.

Еј Чәфәр! Сән Дадашдан әр етмә,
Инчидиб халгы бизәрар етмә;
Алчағы кәл өзүнлә јар етмә,
Чүн шәкәр вермәз о һәсир гамышы.

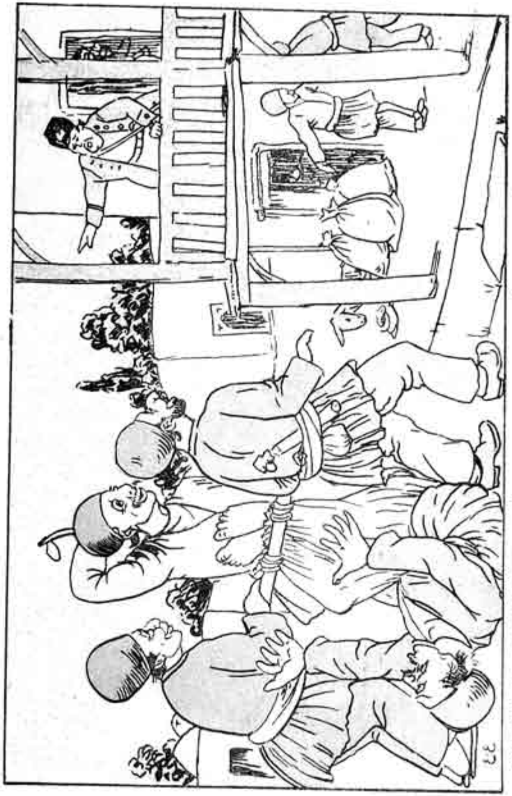

— Вур, вур ки, кәтирмәјибдир арпа!
— Инсан дөзмәз бу шарпа-шарпа!

— Вур, вур ки, буну гудуртду мәчлис!
— Вурма, мәни һаким етди муфлис!

Әшһәду биллаһ әлиј[ј]ул әзим,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!

Јох јени бир динә јәгиним мәним,
Ганли-гур'анәм, а ширванлылар!

ТӘБРИЗДӘН «МОЛЛА НӘСРӘДДИН»Ә КӨНДӘРИЛӘН КАҒЫЗЛАРЫН МҮФӘТТИШИНӘ

Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох,
Һөкми-тәфтиш еләјән әшхасы кет тәфтиш гыл;
Горхма, јаврум, Молла Нәсрәддин әмин хаин дејил,
Хаини-милләт олан һүккамдән тәщвиш гыл!

БАЛАЧА СӘҺНӘ

Вәгта ки, мәшрутә хәбәри Иран кәндчиләринин гулағына јетишди, бир нәфәр гоча әкинчи әкинин ичиндә сәчдәјә јыхылыб деди:

Сәд шүкр ки, олду нур-баран
Мәшрутә илә бу хаки-Иран!
Рәхнә јетишиб бинаји-зүлмә,
Јер галмады кәдхудаји-зүлмә;
Зүлмүн, ситәмин чырағы сөндү,
Иран јенә бир беһиштә дөндү;
Һакимләрин ихтијары битди,
Деһганларын изтирары битди;
Бундан сора рәнчбәр дөјүлмәз,
Наһәг јерә бинәва сөјүлмәз;
Салмаз бизи мүлкәдар рәнчә,
Гурмаз бизә бир даһа шкәнчә...

Јазыг бу ше'рләри охур-охумаз накаһ диван мә'мурларындан[1] бир нәфәр фәрраш һазыр олуб, әкинчинин, әһлү әјалынын көзү өнүндә голларыны бағлајыб, ат габағында пијада, ајаг илә ону әрбабын гапысына кәтирди.

Әрбабын көзләри гызармыш, әлиндә бир тә'лими дышары чыхыб, әкинчини көрдүкдә деди:

Һа... кәтчи, бир ај кечир ки, хирмән
Өтдү, нәрәләрдә галмысан сән?
Мәһсулу бүтүн өзүн көтүрдүн,
Әрбабә нә пишкеш кәтирдин?
Бостандакы мејвәчаты дәрдин,

Аја, де кәрәк, бизә нә вердин?
Нә буғда, нә арпа чатды сәндән,
Нә лобја, нохуд, нә пахла, әрзән;
Лазым сәнә инди мин үгубәт,
Та ибрәт ала бүтүн рәијјәт!

Бичарә әкинчи бојну чијниндә, тамам бәдәни әсә-әсә, горха-горха баш ендириб әрз етди:

Аллаһа гәсәм ки, мән фәгирәм,
Көч-күлфәт әлиндә дәсткирәм,
Әтфали-сәғирә пасибанәм,
Авареји-әклү шүрбү нанәм;
Мә'луми-чәнабыныздыр, әрбаб,
Бу ил гураг олду, тапмадыг аб;
Әкдикләримин тәмами јанды,
Фәрјадларым көјә дајанды;
Валлаһ, өзүмүз дә галмышыг ач,
Бир парча гуру лаваша мөһтач...

Әрбаб кәтчидән бу сөзләри ешидинчә ағзы көпүмүш, көзләри һәдәгәдән чыхмыш бир һаләтдә гышгырыр:

— Ушаглар, фалагга, чубуг һазыр един, од јандырын, шиш гыздырын!

Бу әснадә дөрд нәфәр залым әлләриндә шаллаг, бичарә кәтчинин ајагларыны мөһкәм бағлајыб, фалаггаја салыб, дөјмәјә башладылар[2].

Әрбаб

Вур, вур ки, кәтирмәјибдир арпа!

Әкинчи

Инсан дөзәмәз бу шарпа-шарпа!

Әрбаб

Вур, вур ки, бир аз да мәсткамәм!

Әкинчи

Чаным чыхар, урма, бидәвамәм!

Әрбаб

Вур, вур ки, нә јағ вериб, нә гајмаг!

Әкинчи

Вурма ки, дејил инәкләрим сағ!

Әрбаб

Вур, вур ки, буну гудуртду мәчлис!

Әкинчи

Вурма, мәни һаким етди мүфлис!

Әрбаб

Мәшрутә буну хәраб едибдир!

Әкинчи

Зүлмүн мәни дилкәбаб едибдир!

Әрбаб

Һүррријјәт едиб бу шуму күмраһ!

Әкинчи

Фәрјадә јетиш, амандыр, аллаһ!
Әла лә'нәтүллаһ әләл-гөвмүззалимин.

МҮҺӘРРИРЛӘРӘ

Тә'лимә даир одлу јазылмыш мәгаләләр,
Зәнн етмә, мүлтәһиб оларағ хәлги јахмајыр...
Јох, јох, чәмаәт анламыш елмин мәзијјәтин,
Амма нә чарә, далдакы мәл'ун бурахмајыр!..

ВАГИЕЈИ-ЈУБИЛЕЈҜАРАНӘ

Кирдим јеримә башымда гајғу,
Көрдүм кечә бир гәрибә ујғу:

Бир шәһрдәјәм ки, чүмлә дәһри
Кәзсән, буламазсан ојлә шәһри;

Ләззәтли сују, көзәл һавасы,
Вар беһчәти, зөвгү, һәм сәфасы;

Әһли бүтүн әһли-фәзлү инсаф,
Һәп мө'мини-пак, мүслими-саф;

Шәһри-фүзәла, дијари-ирфан,
Мө'мин јатағы, гәдим Ширван.

Әлгиссә, кәзиб бу шәһри јекча,
Һәр бир јерин ејләдим тамаша;

Кәздикчә адам көрүнмүр, анчаг
Бир сәмтдә варды бир јығынчаг.

Вәгта ки, бу издиһамы көрдүм,
Мән дә о јерә гошуб јүјүрдүм;

Бахдым ки, әзим бир чәмаәт,
Ејзән үрәфа, әвәт, һәгигәт!

Лакин нә үчүндүр ишбу әһвал?—
Сордум, бириси деди бу минвал:

«Раһи-мәдәнијјәти теј етдик,
Бир шәхси-әзизә јублеј етдик».

«Әһсән,—дедим,—ән көзәлчә бир шеј,
Хагани[1] үчүнмү ишбу јублеј?

Ја сејјиди-паки-Зүлфүгари[2]
Јад етдиз о шаири-дијари?

Јохса Мәликов Һәсәнбәји[3]-пир
Әлјөвм олунур вәтәндә тәгдир?

Әкдикләри данәләр көјәрди,
Бәһ, бәһ, нечә дадлы мејвә верди!

Јахуд, де көрүм, мүдири-«Кәшкүл»[4]
Үнсизадә Сәиди-мә'гул

Етдикләри ичтиһадә нисбәт
Милләтдән алыр бу күндә гијмәт?

Јаинки о Сејјиди-Әзими[5]
Шад етдиз о шаири-нәдими?

Јохса Гәнијев Мәчиди[6] тәбчил
Етмәк сәбәбинчәдир бу тәшкил?[7]

Мәһмудбәјов ол һәбиби[8] јохса,
Алгышладыз ол әдиби јохса?

Јахуд, де көрүм, мүдири-«Рәһбәр»[9]
Мәһмудбәјәми бу е'тиналәр?»

«Лал ол,—деди,—Зүлфүгар кимдир?!
Хаганији-намдар кимдир?!

Кимдир Мәликов Һәсәнбәји-пир?
Милләт ону чохдан етди тәкфир!

Кимдир, нәчидир о Үнсизадә?
Һәп динимизи верирди бадә!

Ја Сејјид Әзим кимдир, оғлан?
Бир шаир иди јазырды һәдјан!

Мәһмуду Һәбиб, ја Мәчидин
Чәкмә адыны о үч пәлидин![10]

Өмрүндә белә нијаз[11] гылмаз,
Бунлар үчү дә нәмаз гылмаз[12].

Јублејдир бу, һәба дејилдир,
Вар гијмәти, кәмбәһа дејилдир;

Һәр елми уфаг мүәллим әсла
Лајиг оламаз бу фејзә, илла.

Лајиг белә јублејә зијадә
Әлһафиз әфәнди Шејхзадә»[13].

Ишбу сөзү сөјләјиб дә тәкрар,
Истәрди едә бир аз да көфтар.

«Динмә,—дедим,—олду гиссә мәфһум,
Руми ки, дедин, гәзијјә мә'лум[14]...»

. . . .

Дәрпәрдә олан рүмузу гандым.
Бу һалда хабдән ојандым.

Көрдүм бу рүбаији мүкәррәр
Тәб'им едијор дәмадәм әзбәр:

Гануну гәванди-тәбиәт
Гојмуш бу чәһанда бојлә адәт:

«Инсандакы чәһлдән зијадә
Һәгсизләр едәрләр истифадә».

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗ!]

Еј пуллуларын сәфасы, новруз!
Тачирләрин ашинасы, новруз!
Бир милләтә ејд икән, нәдән бәс
Олдун фүгәра әзасы, новруз?!

БАЈРАМ ТӨҺФӘСИ

Еј төкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!
Әгнијаларла гуран мәчлиси-ишрәт, новруз!
Сәндә һәр кәс севинир, бәс нијә анчаг фүгәра
Чакир өвладыны көрдүкдә хәчаләт, новруз?!

[ОЈЛӘ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУҺИ-ШЕКСПИР КӨРЧӘК]

Ојлә бир тәрчүмә ким, руһи-Шекспир[1] көрчәк
Ағлады руһи-Отеллојла[2] бәрабәр өзүнә.
«Ах, мүтәрчим!» дејә бир одлу түфүрчәк атды,
Шүбһәсиз, дүшдү о да тәрчүмәкарын көзүнә.

[ӘШҺӘДҮ БИЛЛАҺИ ӘЛИЈЈҮЛ ӘЗИМ]

Әшһәдү билләһи әлијјүл әзим,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Јох јени бир динә јәгинин мәним,
        Көһнә мүсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәјәм, әмма нә бу әшкалдән,
Сүннијәм, әмма нә бу әмсалдән,
Суфијәм, әмма нә бу әбдалдән,
        Һәг севән инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһумәвү мәғфур илә,
Әмрдәјәм тәати-мәзбур илә,
Күфрүмә һөкм ејләмәјин зур илә,
        Ганли-гур'анәм, а ширванлылар!

[ҺӘМДҮЛИЛЛАҺ КИ, БУ КҮН БӘХТӘВӘР ОЛДУ БАШЫМЫЗ]

Һәмдүлиллаһ ки, бу күн бәхтәвәр олду башымыз.
Кәлди новруз, демәк, артды бир ил дә јашымыз,
Бүтүн әгвамә көрә кәрчи чох аздыр јашымыз,
Бавүчуд-ин икидир бир сәнәдә ил башымыз:
        Бири новруз, бири маһи-мәһәррәмдир, әму!
        Бириси мајеји-ишрәт, бириси гәмдир, әму!

Бу сәбәбдән бир или биз дә ики пај едәрик:
Бир пајы он бир, икинчи пајы бир ај едәрик,
Он бир ај налә чәкиб, ағлајыб ах-вај едәрик,
Бир ајы ләбләби-кишмиш јејиб, охгај, едәрик;
        Чүнки бу ејд биз исламдә ә'зәмдир, әму!
        Шивеји-мәзһәби-Зәрдүшт[1], әсәри-Чәмдир[2], әму!

Бу бир ајда кејиниб салланарыг беһчәт илә,
Әлли-әлли олараг ев кәзәрик ишрәт илә,
Кирәрик һәр евә, һәр мәнзилә чәм'ијјәт илә,
Ичәрик чај, јејәрик һил-ноғулу ләззәт илә,
        Чох да ев саһибинин иш-күчү дәрһәмдир, әму!
        Ејддә борч еләмәк дә'би мүсәлләмдир, әму!

Тапды вәгта ки, әрәб лешкәри әтракә зәфәр,
Дини-аба'имизи ејләди һәп зиру зәбәр,
Биз дә атдыг бүтүн адатымызы, бирчә мәкәр
Бу мүбарәк күнү тәгдис илә бу анә гәдәр
        Сахладыг, чүнки биз исламә чох әлзәмдир, әму!
        Бәршикәстә олан әрбаб мәкәр кәмдир, әму?!

Лејк бу ејдимизин бирчә гүсуру јенә вар:
. . . .

[ТУТДУМ ОРУЧУ ИРӘМӘЗАНДА]

Тутдум оручу ирәмәзанда,
Галды ики көзләрим газанда,
Моллам да дөјүр јазы јазанда...

[БАБАМ СҮННИ, НӘНӘМ ШИӘ, ДҮРӘК МӘН]

Бабам сүнни, нәнәм шиә, дүрәк мән,
Нә фарсам мән, нә һиндәм мән, түрәк мән!
Муғанда—мүғбечә, мәсчиддә—әкбәр,
Тәфавүт јох... һәгигәтдә зирәк мән!..

[ҺӘМӘДАНДА ГОНАҒЫМДАН ХӘБӘР АЛДЫМ, КЕЈ ШЕЈХ]

Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх,
Һансы мәхлуг сизин шәһрдә бишәк чохдур?
Деди: «Аз исә дә бу шәһрдә сајир мәхлуг,
Лејк дәббағ илә сәббағ илә ешшәк чохдур».

[ТАНРЫ ҺӘР ЈЕРДӘ ПУЛУ БИР ҮРӘЈИ СӘХТӘ ВЕРӘР]

Танры һәр јердә пулу бир үрәји сәхтә верәр,
Мә'рифәт мүфтәди чүн, касиби-бәдбәхтә верәр.

Һачы Рүстәм әмијә једди оғул, чүмлә гәни,
Лејк баггал Чәбијә једди гызы сүфтә верәр.

Јекә саггал кишијә ил узуну күндә плов,
Лејк абдал Қосаја һәфтәдә бир күфтә верәр...

[МОЛЛА, СӘМАВАРЫНДАН ДӘРДА, ҺӘЗАР ДӘРДА]

Молла, сәмаварындан дәрда, һәзар дәрда!
Бир истәканы инди, бир истәканы фәрда!..

ИЗАҺ ВӘ ШӘРҺЛӘР

Изаһларда «Һопһопнамә»нин 1912-чи ил чапы «биринчи нәшр», 1914-чү ил чапы «икинчи нәшр», 1922-чи ил чапы «үчүнчү нәшр», 1934-чү илдә бурахылан «Бүтүн әсәрләр» «дөрдүнчү нәшр», «Һопһопнамә»нин 1948-чи ил чапы «бешинчи нәшр», 1954-чү ил чапы исә «алтынчы нәшр» дејә гејд олунур.

1910

[ЗАҺИД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСУДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР]

(Сәһ. 5)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (? јанвар* 1910, № 1) *«Аглар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Заһидин хүлјасы»* ады илә верилмишдир.

Журналын 1911-чи ил 29 мај тарихли 20-чи нөмрәсиндә рәссам Роттер тәрәфиндән М. Ә. Сабирин јорған-дөшәкдә јатдығы һалда шәкли чәкилмиш, шәклин алтында «Заһид өлмәкдән габаг...» сатирасындан илк сәккиз мисра чап олунмушдур. Шәклин о бири тәрәфиндән дә дөрд руһани бахыб дејир: *«Белә динсиз сөзләри јаздығы үчүн аллаһын гәзәби тутуб һа!..»*.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *тапмасын* әвәзинә: *тапмысан.*

[2] *Ринду* сөзү журналда *онда* шәклиндә кетмишдир.

[3] Илк дөрд нәшрдә *сәччадәсин зөһдилә* ифадәси әвәзинә: *сәччадәсилә бојлә.*

[КИМ НӘ ДЕЈӘР БИЗДӘ ОЛАН ГЕЈРӘТӘ?!]

(Сәһ. 6)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (? јанвар 1910, № 2) *«Аглар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Гејрәтимиз бәллидир!»* ады илә верилмишдир.

[1] Бу мисра бүтүн нәшрләрдә *Гејрәтимиз бәллидир һәр милләтә!* шәклиндә кетмишдир.

[2] Бүтүн нәшрләрдә *минди* сөзү әвәзинә: *јетди.*

[3] Илк дөрд нәшрдә *чатмышыг ондандь* ифадәси әвәзинә: *чатмышыг олдур ки.*

---

* Журналда тарих көстәрилмәмишдир.

ГОЧАЛАР МАРШЫ

(«Бир гочаіам, чаг нәр кими іашарам»)

(Сәһ. 8)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (29 іанвар 1910, № 1) *«Гоча бәі»* имзасы илә чап олунмушдур. Іалныз икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрә дахил едилмишдир.

ҮРӘФА МАРШЫ

(«Интеликентик, кәзәрик наз илә»)

(Сәһ. 9)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (12 феврал 1910, № 3) *«Чинкөз бәі»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨҺ

(«Нури-чешманыммысан, еі пул, іа чаныммысан?»)

(Сәһ. 11)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (19 феврал 1910, № 4) *«Чинкөз бәі»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Еі пул!..»* ады илә, сон ики нәшрдә исә *сәрләвһәсиз* верилмишдир.

ТӘШӘККҮР

(«Моллалар, талеимиз олду әчәб іар бу күн!»)

(Сәһ. 13)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 феврал 1910, № 8) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Бу күн!»* ады илә верилмишдир.

Рус мисіонерләри Петербургда кечирилмиш бир мүшавирәдә азлыгда галан халгларын ачдығы іени мәктәбләрин бағланмасыны чар һөкумәтиндән хаһиш етмишдиләр. Онларын бу хаһиши мүсәлман руһаниләрини дә севиндирмишди. Сатира бу мүнасибәтлә іазылмышдыр.

[1] Илк дөрд нәшрдә *талеимиз олду әчәб* сөзләри әвәзинә: *олду әчәб талеимиз.*

[2] *Һәвадар* сөзү илк дөрд нәшрдә сәһв олараг *әчәб іар* шәклиндә кетмишдир.

[3] *Санкт-Петербург*—Ленинград шәһәринин кечмиш адыдыр

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

(«Геірәт едиб чалышдын, дүшдүн габага, милләт!»)

. (Сәһ. 15)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (26 феврал 1910, № 5) *«Гоча бәі»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *ичад олур* ифадәси әвәзинә: *ичад едиб.*

КИЛЕІ ІАХУД УМУ-КУСУ

(«Кет-кедә, «Зәнбур» аға, сән дә чашырсан деіәсән?!»)

(Сәһ. 17)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (5 март 1910, № 6) *«Гоча бәі»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Уму-кусу»* ады илә верилмишдир.

[1] *«Зәнбур»*—1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»ин тә'сири илә нәшр едилән һәфтәлик сатира журналы иди. Илк нөмрәси 1909-чу ил мартын 13-дә чыхмышдыр. Нашири һәким вә іазычы Әбдүлхалыг Ахундов, редактору әввәлчә Рзабәі Сәлимханов, сонра Әзим Әзимзадә вә нәһаіәт, кнјаз Муртузабәі Палавандов олмушдур. Журналда М. Ә. Сабир, Ә. Нәзми, А. Сәһһәт, Ә. Мүзниб вә башгалары фәал иштирак етмишләр.

«Зәнбур»ун илк нөмрәсиндә чап едилән *«Аідынлыг»* адлы баш мәгаләдә журналын идеіа истигамәти белә сәчиііәләндирилмишдир: «Ағалар, көзүнүз аідын олсун, бизим шәһәрә Зәнбур да кәлди... һәр төвр олмуш олса, кәрәк бир аз еһтиіатлы олмаг, чүнки арыларын тәбии хасиііәти... санчмагдыр вә бу хасиііәти ондан алмаг мүшкүлдүр. Әләлхүсус ки, габағында ширин тө'мәләр ола: мәсәлән, мүфтәхорларын іоғун боіунлары, ханымларын іалын балдырлары, милләт дәрдиндән әриіәнләрин іекә гарынлары...».

Журналда чап олунан іазылар мәһз бу нөгтеіи-нәзәрдән сечилирди.

[2] «Зәнбур» журналынын 1910-чу ил 19 феврал тарихли 4-чү нөмрәсиндә рәссам Б. Р. Телинғатор (Бено) тәрәфиндән бир шәкил чәкилмиш, шәкилдә ислам аләми ағача зәнчирләнән бир гоча кишинин тимсалында тәсвир едилмишдир. Гочаны ағача сарыіан зәнчирин һәр бир һәлгәси о заманкы мәнфи типләрдән биринин башына охшадылмышдыр. Гоча киши дартыныр, зәнчирдән гуртармаға чалышырса да, азад ола билмир. Кәнарда отурмуш шеітан исә гәһ-гәһ чәкиб, гочанын вәзиііәтинә күлүр. Шәклин алтында бу сөзләр іазылмышдыр:

«Шеітан—Бичарә елә анламыш ки, ону зәнчирә бағлыіан мәнәм! Һалбуки ону бағлыіан зәнчирин һәр һәлгәсиндә мәндән гәддарлар отурублар».

Сатирада һәмин карикатурадан бәһс олунур.

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДӘ БӘРБАД, ӘРДӘБИЛ!]

(Сәh. 19)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 март 1910, № 10), *«Каблаји Фејзуллаh, назими: Ағлар күләјән»* имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Еј дад-бидад, Әрдәбил!»* ады илә верилмишдир.

[1] Алтынчы нәшрдә *артыр* сөзү əвəзинə: *артыг.*

[ЕЈ ВАЈ КИ, ҺЕЈСИЈЈӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ!]

(Сәh. 21)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (12 март 1910, № 7) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Көтүрүлдү!»* ады илә верилмишдир.

[1] Бу мисра дөрдүнчү нәшрдә кетмәмишдир.

ӘҺВАЛПҮРСАНЛЫГ ЈАХУД ГОНУШМА

(«—Нә хәбәр вар, мәшәди?»)

(Сәh. 23)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (14 март 1910, № 11) **«Имза: (........)»** имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Илк ики нәшрдә *«Нә хәбәр вар, мәшәди?»*, үчүнчү нәшрдә *«Ики һәмдәм»*, дөрдүнчү нәшрдә исә *«Ширин сөhбәт»* ады илә верилмишдир.

[РӘДД ОЛ ГАПЫДАН, АҒЛАМА ЗАР-ЗАР, ДИЛӘНЧИ!]

(Сәh. 26)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (29 март 1910, № 8) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Сон дөрд нәшрдә *«Диләнчи»* ады илә верилмишдир.

[ВӘ'З ЕТДИЈИН ИНАНДЫ, СӘН АММА ИНАНМАДЫН!]

(Сәh. 28)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 апрел 1910, № 13) **«Имза: (......)»** имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Усанмадын?!»* ады илә верилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *алчаг* əвəзинə: *анчаг.*

[2] Бу мисра журналда кетмәмишдир.

[БИР БӨЛҮК БОШБОҒАЗЫГ, ҺЕЈВӘРӘЛИК АДӘТИМИЗ]

(Сәh. 30)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 апрел 1910, № 14) **«Имза: (......)»** имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Бош боғазыг!»* ады илә верилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *тәстир* əвəзинə: *тәсвир.*

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

(«Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!»)

(Сәh. 32)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 апрел 1910, № 15) **«Имза: (........)»** имзасы илә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *әhвалимә* əвəзинə: *өз һалимә.*

[АСУДӘЛИК БУ САӘТ ЈЕРДӘН КӨЈӘ ЧӘҺАНДА]

(Сәh. 34)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 апрел* 1910, № 16) **«(........)»** имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Наһәд шод ашикара»* ады илә верилмишдир.

[1] Бу бејт Һафиз Ширазинин гәзәлиндәндир. Тәрчүмәси:

Көнлүм кедир әлимдән, дадә чатын, а достлар!
Аман ки, кизли сиррим олачаг инди ашкар!

[2] *Нәсрәддин шаһ (1831—1896)*—1848—1896-чы илләрдә Иран шаһы олмушдур. Гачар сүлаләсиндән иди. Онун һакимијјәти дөврүндә Бабиләр үсјаны амансызчасына боғулмуш, Иран Инкилтәрә вә чар Русијасынын јарыммүстәмләкәсинә чеврилмәјә башламышды. Нәсрәддин шаһ террорчу панисламистләр тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр.

[3] *I Дара*—Јени ерадан әввәл 522—486-чы илләрдә гәдим Иран шаһы олмушдур. Әхәмәниләр сүлаләсиндән иди. Әхәмәниләр әлејһинә баш галдыран үсјан јатырылдыгдан сонра һакимијјәт башына кечмишди. Иран гулдарлыг дөвләтини möһкәмләтмәк мәгсәдилә бир сыра ислаһат (инзибати, һәрби, игтисади вә с.) апармышдыр. Дара өз һакимијјәти дөврүндә скифләр үзәринә мүвәффәгијјәтсиз һүчум етмиш, Јунаныстанла мүһарибәјә башламышдыр.

[4] *Әhәд хан*—Бухара әмири иди.

[5] Дөрдүнчү нәшрдә *һекајәт* əвəзинə: *шикајәт.*

* Журналда сәhвән «2 мај» кетмишдир.

[БӘЛАЈИ-ФӘГРӘ ДҮШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ!]

(Cəh. 36)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 мај* 1910, № 17) «(.......)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Сәбр ејлә!»* ады илә верилмишдир.

[1] Журналда вә икинчи нәшрдә *киришмә* әвәзинә: *кәзишмә*.

[СОНЈА, ЕЈ ДИЛБӘРИ-ПАКИЗӘ ӘДА!]

(Cəh. 38)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 мај 1910, № 18) «(.......)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Көзәлим!..»* ады илә верилмишдир.

Бу сатира Сејид Әзим Ширванинин тәркиббәндләриндән биринә бәнзәтмәдир. Һәмин тәркиббәнд белә башланыр:

«Еј гәмин бу дили-мәһзунә сәфа,
Кә'беји-кујинә ешг әһли фәда,
Һәр гәдәр ејләјәсән чөвру чәфа,
Мән сәнә ејләмәзәм гејри-вәфа,
Һәр нә һөкм ејләдин, еј маһлига,
Чүмләси олду мурадынча рәва!
Көзәлим, шимди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!..»

[1] Бу мисра дөрдүнчү нәшрдә верилмәмишдир.

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘҒБӘТИМ ОЛМАЈЫР?]

(Cəh. 41)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 мај 1910, № 19) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Чибим долмајыр...»* ады илә верилмишдир.

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

(«Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!»)

(Cəh. 43)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 мај 1910, № 21) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бу мисра икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә верилмәмишдир.

---

* Журналда сәһвән «25 апрел» кетмишдир.

[КӨРҮНЧӘ ШӘХС БИР ӘРБАБИ-СӘРВӘТИН ҮЗҮНҮ]

(Cəh. 46)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (13 ијун 1910, № 133) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *көрмәлијәм* сөзү *көрмәјәлим* шәклиндә кетдијиндән мә'на вә мәзмун тәһриф олунмушдур.

[ДИНДИРИР ӘСР БИЗИ,—ДИНМӘЈИРИЗ]

(Cəh. 47)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (14 ијун 1910, № 134) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *көммүш* әвәзинә: *көмдү*.

ӘКСИМӘ

(«Заһидин әксимә душчәк нәзәри-худбини»)

(Cəh. 48)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (17 ијун 1910, № 137) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Бүтүн нәшрләрдә *сәрлөвһәсиз* верилмишдир.

[ӘҺЛИ-ИРАНДА, ПАҺ ОҒЛАН, ЈЕНӘ ҺҮММӘТ КӨРҮНҮР!]

(Cəh. 49)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (18 ијун 1910, № 21) *«Гоча бәј»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон ики нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Сон ики нәшрдә *әшки-бәшашәт* әвәзинә: *әкс бәшашәт*.

[2] *Е'тидали*—Ирандакы сијаси партијалардан бири иди.

[ДҮН ЧӘҺӘННӘМ ВӘСФИНИ ЗАҺИДДӘН ЕЈЛӘРДИМ СУАЛ]

(Cəh. 51)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (18 ијун 1910, № 21) *«Патылты»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[1] *«Ничат»*—Бакыда тәшкил олунмуш маариф чәмијјәти иди. Һәмин чәмијјәт 1910—1911-чи илләрдә «Ничат» адлы бир гәзет дә нәшр етмишдир.

[КҮРД ЧАЛДЫҒЧА БОРУ ЧИНКӘНӘ ОЈНАР, ДЕРЛӘР]

(Сәһ. 52)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (20 ијун 1910, № 139) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Гәзетдә «чинкәнә» сөзүнүн үзәринә чыхыш әламәти гојулуб, «гарачы» деjә изаһ верилмишдир.

[ЈЫЛДЫРЫМЛАР ЈАҒСА КӨЈДӘН, ТИТРӘМӘЗ РУҺУМ МӘНИМ]

(Сәһ. 53)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (21 ијун 1910, № 140) *«Илан»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[БИЗИ АЛДАТМА, ХАЧӘ, ҺӘР СӨЗҮНӘ]

(Сәһ. 54)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (22 ијун 1910, № 141) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Гәзетдә тазијанәнин сонунда *«Хәјјамдан мәалән тәрҹүмә»* сөзләри јазылмышдыр. Хәјјамын рүбаиси будур:

«Еј хачә, јеки кам рәва кон мара,
Дәм дәркәшо дәркаре хода кон мара,
Ма раст рәвим лејк то кәч ми бини,
Ров чареји-дидә кон, рәһа кон мара».

[1] Бу мисра икинчи, үчүнҹү вә дөрдүнҹү нәшрләрдә *Хачә, алдатма бизләри сөзүнә* шәклиндә кетмишдир.

[ШАНЛЫ КӨРДҮКЧӘ МӘНИ САНКИ ЕДИР ГӨВР ФӘЛӘК]

(Сәһ. 55)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (24 ијун 1910, № 143) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Сон үч нәшрдә *намурад олмағым* әвәзинә: *намурад олмағын*.
[2] Гәзетдә *мурад* әвәзинә: *мәгсәд*.

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

(Сәһ. 56)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (25 ијун 1910, № 144) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ДҮН ЈАТЫБ МИР ҺАШЫМЫ РӨ'ЈАДӘ КӨРДҮМ, СӨЈЛӘДИМ]

(Сәһ. 57)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (25 ијун 1910, № 22) *«Патылты»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон ики нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Һәр ики нәшрдә *дүн јатыб* әвәзинә: *дүн кечә*.

[2] *Һашым бәј Вәзиров (1868—1916)*—1905-ҹи ил ингилабындан сонра буржуа мәтбуатында вә мүтәрәддид мәтбуатда фәалијјәт көстәрән журналист вә јазычы иди. «Тазә һәјат» (1907—1908), «Иттифаг» (1908—1909), «Мәзәли» (1914—1915) вә бир сыра башга гәзет, журналлары нәшр етмиш. «Евләнмәк су ичмәк дејил», «Дөјмә гапымы, дөјәрләр гапыны» вә с. бәдии әсәрләрин мүәллифи кими танынмышдыр.

[3] *«Сәда»*—1909—1911-ҹи илләрдә Бакыда Һашым бәј Вәзировун редакторлуғу илә нәшр олунан күндәлик «әдәби, сијаси, фәнни, игтисади вә ичтимаи» гәзет иди. Илк нөмрәси октјабрын 12-дә чыхмышдыр. 1911-ҹи илин икинчи јарысында бағланмыш, сонралар «Сәдаји-һагг», «Сәдаји-вәтән» вә с. адлар алтында бурахылмышдыр.

[4] Сон ики нәшрдә *деди: көрмәзмисән* ифадәси *бахыб күлдү, деди* шәклиндә кетмишдир.

...ДЕЈИР

(«Ојлә сәнкиндир ки, әсгали-тәәссүбдән јүкүм»)

(Сәһ. 58)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (27 ијун 1910, № 145) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Икинчи, үчүнҹү вә дөрдүнҹү нәшрләрдә сәрлөвһәдән сонра белә бир гејд вардыр: *«27 ијунда ваге олан зәлзәлә мүнасибәтилә»*.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *әсгали-тәәссүбдән* әвәзинә: *әсгали-тәәггүбдән*.

[ЈАТМЫСАН, МОЛЛА ӘМУ, КҮРЧҮЛӘР ИЧРӘ ҺӘЛӘ СӘН!]

(Сәһ. 59)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (27 ијун 1910, № 25) **«(.......)»** имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнҹү вә дөрдүнҹү нәшрләрдә *«Булвар мө'минләри»* ады илә верилмишдир.

[1] «Молла Нәсрәддин» журналына мүраҹиәт олунур.

[2] Сон нәшрдә *кишиләр* әвәзинә: *кимиләр*.

ТАПДЫМ!..

(«Гој саг олсун башымыз, дүшмәсин әсла ајаға»)

(Сәh. 61)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (28 ијун 1910, № 146) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Гәзетдә сәрлөвһәнин үзәринә чыхыш әламәти гојулуб, ашағыда белә бир гејд верилмишдир: *«144-чү* нөмрәнин тәзијанәсиндәки тапмачаны»*.

Бу тәзијанә Әһмәд Камалын «Һәгигәт» гәзетиндә (24 ијун 1910, № 143) чап етдирдији «Тапмача»сына чавабдыр. Тапмача будур:

«Баш илә ајаг арасында.
— Сатдым! Сатдым!
— Сән аллаһ?..
— Сән өләсән!..
— Валлаһ, инанмарам...
— Бу өлсүн, инан!..
— Мән өлүм, нечәјә?
— Бири 225-дән...
—Пај, атонпан!..
Бу тапмачаны һәлл едәнә шоллар сујундан бир истәкан мүкафатымыз вардыр».

[1] Сон ики нәшрдә *гәдәһ* әвәзинә: *гәдәр*.
[2] *Шоллар* сөзүнүн илк һечасыдыр.
[3] Бу мисра дөрдүнчү нәшрдә мәтндән дүшмүшдүр.

[ҺАНКЫ АЛЧАГ БИР ӘЛИН ГЕЈД ЕТДИЈИ ХӘТДИР О КИ...]

(Сәh. 62)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (29 ијун 1910, № 147) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *II Әбдүлһәмид (1842—1918)*—1876—1909-чу илләрдә Түркијә султаны олмушдур. Либерал даирәләрин башчысы Мидһәт пашанын рәһбәрлији алтында һәјата кечирилән сарај чеврилиши нәтичәсиндә тахта әјләшмишдир. 1876-чы илдә конститусија е'лан етсә дә, аз сонра Мидһәт пашаны сүркүнә көндәрмиш, 1878-чи илдә исә парламенти бурахыб, мүстәбид үсули-идарә јаратмыш, гәддар һөкмдар кими танынмышдыр. Буржуа ингилабынын гаршысыны алмаг мәгсәди илә Түркијәни империалист дөвләтләрин јарыммүстәмләкәсинә чевирмишди. Русијадакы 1905-чи ил ингилабынын тә'сири илә Түркијәдә күчләнән демократик һәрәкат 1908-чи илдә ингилабла нәтичәләнди. Султан Әбдүлһәмид конститусијаны бәрпа етмәк вә парламенти чағырмаг мәчбуријјәтиндә галды. 1909-чу илдә мүвәффәгијјәтсиз әксингилаби чәһддән сонра һәбс едилди. 1912-чи илә гәдәр Салоникдә сахланмыш, сонра исә Балкан мүһарибәсинин башланмасы илә әлагәдар олараг Истанбула гајтарылмыш вә һәбсдә дә өлмүшдүр.

* 143-чү олмалыдыр—*тәртибчинин гејди*.

[—ЈОЛДАШЫМ, ЈАТМЫШМЫСАН?]

(Сәh. 63)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (30 ијун 1910, № 148) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[БАШГА МИЛЛӘТДӘН ҺУГУГУН АЛМАГ ҮЧҮН ҺӘР ЗАМАН]

(Сәh. 64)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (2 ијул 1910, № 23) *«Патылты»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МҮДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУНУ]

(Сәh. 65)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (4 ијул 1910, № 151) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Тәзијанә Бакыдакы «Иттиһад» мәктәбинин мүдири, буржуа зијалысы Һүсеји Камалын мәтбуатда чыхан бир мәгаләси илә әлагәдар јазылмышдыр.

[МҮРТӘЧЕ ХАДИМЛӘРИМ, ҺА ИНДИ ХИДМӘТ ВӘГТИДИР!]

(Сәh. 66)

Мәһәммәдәли шаһын дилиндән јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 ијул 1910, № 26) «(.............)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Гејрәт вәгтидир!»* ады илә верилмишдир.

БИР ДӘСТӘ ҠҮЛ

(«Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун»)

(Сәh. 68)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 ијул 1910, № 26) «(..........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ӘЛҺӘЗӘР, ГОЈМА БАХА ӘКСИМӘ ЗАҺИД КИ, ОНУН...]

(Сәh. 69)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (6 ијул 1910, № 153) *«С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ГӘЗТӘЛӘР ТӨВГИФИНИ ЈАЛНЫЗ СИПӘҺДАР ӘКМӘЈИР]

(Сәһ. 70)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (8 ијул 1910, № 155) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Иранын бөјүк торпаг саһиби олан феодалларындан Сипәһдар нәзәрдә тутулур.

[САНМА БИР МӘСЛӘКИ ТӘ'ГИБЛӘ МӨҺКӘМ ГАЛАРАМ]

(Сәһ. 71)

Буржуа мүһәррири Һашым бәј Вәзировун дилиндән јазылан бу тазијанә илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (9 ијул 1910, № 156) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Һашым бәј Вәзиров нәшр етдији «Сәда» гәзетиндә *«Кејфи-гәләндә»* сәрлөвһәси илә гәрәзли мәгалә вә фелјетонлар јазарды. Она ишарә олунур.

[ДҮН БИР ЕШШӘКХИСАЛ ИНСАНӘ]

(Сәһ. 72)

Һашым бәј Вәзиров һаггында дејилән бу тазијанә илк дәфә «Зәнбур»[1] журналында (9 ијул 1910, № 24) *«Патылты»* имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

Бу тазијанә чап едилдикдән сонра һәфтәлик «Зәнбур» журналынын јалныз бир нөмрәси бурахылмыш вә Һ. Вәзировун полисә шикајәтинә көрә, журналын нәшри ики ајдан артыг дајандырылмышдыр. Бу барәдә журналын (24 сентјабр) нөвбәти 26-чы нөмрәсиндә чап олунмуш *«Мәтбуатын тә'тилинә сәбәб ким олду?»* адлы редаксија мәгаләсиндә дејилир:

«Мәтбуатын тә'тилинә үмдә сәбәб ијирминчи әсрдә күтүби-сәмавијә олан гәзетәнин башында ичраји-истибдад, кејфә ма јәша едән һәриф, бу вәгтә кими нечә мәсләкдә олдуғу илә мәшһури-аләм олан бир чапидир.

Гаре'ләримиз суал етсә нә дәлил илә?—биз дә ...и башгалара иснад верлији ифтира вә иттиһаматдан горхмујуб чаваб верәчәјик: бу дәлил илә ки, нә мүһәрририн, нә мүсәһһиһин, нә мүвәззиин, нә мүтәрчимин, нә е'лан чәм' едәнин, даһа доғрусу, мүрәттибин пулларыны тәртиб илә вермәдији сәбәб олду. Будур, мәһкәмәләр (суд) шаһиддир...

Шајәд биздән сорушалар ки, о, һәгг верән дејил иди, гәзетәсини тә'тил етдиләр, сизә нә кәлди? Бизи дә мәргум һәрифин адыча бурахылан *курулту** тә'тилә мәчбур етди...».

[1] *«Зәнбур»*—1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нәсрәддин»ин тә'сири илә нәшр олунан сатира журналларындан бири иди.

---

* Тазијанә бу ад илә чап олунмушдур—*тәртибчинин гејди.*

БАКЫДА БИР КӘНДДӘ МУҺАВИРӘ

(«Кәндчи: Денилир «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә»)

(Сәһ. 73)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (11 ијул 1910, № 27) *«Мәчлисдә олан»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Кәндчи вә ахунд»* ады илә верилмишдир.

[ЧӘННӘТДӘКИ ҺУРИЛӘРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАҺ]

(Сәһ. 75)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (11 ијул 1910, № 157) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[КИМДИР АРИФ?—ДЕЈӘ СОРДУМ, ДЕДИЛӘР ӘСРӘ КӨРӘ]

(Сәһ. 76)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (12 ијул 1910, № 158) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ОҒЛУНУН ВАСИТЕЈИ-ХИЛГӘТИ ОЛМАГЛА ФӘГӘТ]

(Сәһ. 77)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (13 ијул 1910, № 159) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ДЕЈИРДИК БИР ЗӘМАНЛАР БИЗ КӘМАЛИ-ФӘХРҮ ҺҮММӘТЛӘ]

(Сәһ. 78)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (14 ијул 1910, № 160) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Кечән әсрин тәрәггипәрвәр түрк шаири Намиг Кәмалын мәшһур гәсидәсиндән бир мисрадыр.

[МҮТЛӘГИЈЈӘТДӘ ӘБД ШӘКЛИНДӘ]

(Сәһ. 79)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (15 ијул 1910, № 161) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бу мисра үчүнчү нәшрдә мәтндән дүшмүш, онун әвәзинә сонракы мисра ики дәфә чап олунмушдур.

[БИР МҮДИРИН КИ, КЕЧМӘЈӘ ГОЛУНА]

(Сәһ. 80)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетиндә (16 ијул 1910, № 162) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз икинчи, бешинчи вә алтынчы нәшрләрә дахил едилмишдир.

БИР КҮЛ

(«Ваиз ки, чыхар минбәрә, һеј пүфләр оду»)

(Сәһ. 81)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 ијул 1910, № 28) *«Бағбан»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә дөрдүнчү нәшрләрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Икинчи вә үчүнчү нәшрләрдә *һеј* әвәзинә: *тез.*

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!..

(«Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..»)

(Сәһ. 82)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 август 1910, № 30) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Бу сатира чар һөкумәтинин бир чох гәзетләри бағламасы вә онларын редакторларыны һәбс вә сүркүн етмәси мүнасибәти илә јазылмышдыр.

[1] Бу мисрада ишләнән вә сонракы бәндләрдә тәкрар олунан *һөрмәтдән* сөзү бүтүн нәшрләрдә *гијмәтдән* сөзү илә әвәз едилмишдир.

[2] Ше'рдә ады чәкилән Молла Гәвам, Молла Сәлам вә Молла Һачыбаба мүртәче руһанилердән иди. Онлар һәмишә јени мәктәбин, маарифин, мәтбуатын гәддар дүшмәни олмушлар.

[3] *Гафгај*—Индики Орчоникидзе (Владигафгаз) шәһәридир.

[4] Бүтүн нәшрләрдә *јазы* әвәзинә: *гәзет.*

АММА, МИЛЛӘТ А!..

(«Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..»)

(Сәһ. 84)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 август 1910, № 31) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Бу бәнд икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә кетмәмишдир.

[2] *Сипәһдар*—Иранын ири феодалларындан бири иди. Килан вилајәтиндә бир чох кәнди варды. Әввәлчә Мәһәммәдәли шаһа тәрәфдар олмуш, сонра исә мәшрутәчиләрлә бирләшәрәк Теһрана һүчум едән мүчаһидләрә башчылыг етмишдир. Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра һакимијјәт башына кечмишди. Шәхси мәнфәәти үчүн ингилаби һәрәката гошулан Сипәһдар һакимијјәти әлә алан кими иртича чәбһәсинә кечмишди.

[3] *Јефрем*—Гафгаз ермәниләриндән олуб, Иран ингилабына көмәк үчүн кедән көнүллүләрдән бири иди.

[4] *Бағырхан*—Тәбриз ингилабында рәшадәт көстәрән, «Салари-милләт» адландырылан бир мүчаһид иди.

[5] *Сәттархан (?—1914)*—Чәсур халг гәһрәманы, Чәнуби Азәрбајчандакы демократик һәрәкатын көркәмли хадими иди. В. И. Ленин Сәттарханы «Тәбриз ингилабчы гошунларынын рәһбәри» адландырмышдыр. Гарачадағ рајонунда кәндли аиләсиндә доғулмуш Сәттархан сонралар узун мүддәт Загафгазијанын сәнаје мәркәзләриндә чалышыб, фәһлә һәрәкатында фәал иштирак етмиш, сосиал-демократ «Һүммәт» тәшкилатынын үзвү олмушдур. Иран ингилабы дөврүндә мүртәче һакимләр әлејһинә гызғын мүбаризә апармыш, 1908—1909-чу илләрдә шаһ һакимијјәти вә јерли феодаллара гаршы, конститусијанын бәрпасы уғрунда Тәбриздә башланан халг үсјанына рәһбәрлик етмишдир.

[6] *Баһадыр*—Ирандакы мәшрутә һәрәкатынын иштиракчыларындан бири иди.

[7] *Сәмсам* һаггында журналын белә бир гејди вардыр: *«Сәмсамуссәлтәнә сәрдар Баһадырын пәдәридир».*

СИПӘҺДАР ДЕЈИР КИ

(«Аршимед: «Бир нөгтә булсајдым она бил'истинад»)

(Сәһ. 86)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 август 1910, № 1) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Аршимед (ј. е. ә. 287—212)*—Гәдим јунан алими иди. Манивелла ганунуну мүәјјән етдикдән сонра:—Мәнә истинад нөгтәси верин, күреји-әрзи јериндән ојнадым!—демишдир.

[2] Гәзетдә *кисәмә кирсәјди* ифадәси әвәзинә: *пәнчәмә кечсәјди.*

ҺҮСЕЈН КӘМАЛ ДЕЈИР КИ

(«Тә'нү тәһгирә тәһәммүл едәрәм мән, лакин»)

(Сәһ. 87)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (9 сентјабр 1910, № 15) *имзасыз* чап олунмушдур. Јалныз дөрдүнчү нәшрә дахил едилмишдир.

[1] *Һүсејн Кәмал*—Бакыдакы «Иттиһад» мәдрәсәсинин мүдири иди.

РӘМӘЗАН СӨҺБӘТИ

БИЗИМ ҺАЧЫ ДЕЈИР КИ

(«Әл'әман артыг оручдан, әл'әман!»)

(Сәһ. 88)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 сентјабр 1910. № 17) *имзасыз* чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

ОРУЧ ДЕЈИР КИ

(«Еј һачы, мәндән шикајәт еләмә»)

(Сәһ. 89)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 сентјабр 1910, № 18) *имзасыз* чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

«СӘДА»НЫН 162-чи НӨМРӘСИНӘ

(«Шаирәм, әсримин ајинәсијәм»)

(Сәһ. 90)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 сентјабр 1910. № 19) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

М. Ә. Сабир бир нечә әсәриндә «Сәда» гәзетинин мүдири Һашымбәј Вәзировун мәсләксизлијини кәскин тәнгид атәшинә тутур. Һ. Вәзиров бунлара чаваб олараг «Сәда» гәзетинин 1910-чу ил 25 август тарихли 162-чи нөмрәсиндә Сабирин әлејһинә тәһгирамиз тазијанә чап едир.

Сабирин тазијанәси буна чаваб олараг јазылмышдыр.

1 *Бириси*—Һ. Вәзировун «Сәда» гәзетиндә ишләтдији кизли имзадыр.

2 Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *мәнә* әвәзинә: *бизә.*

[Е'ТИЛА ЕТДИКЧӘ, ДЕРЛӘР, ЈҮКСӘЈӘ ТӘЈЈАРӘЛӘР]

(Сәһ. 91)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (28 сентјабр 1910, № 27) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

КӘНДЛИ ДЕЈИР КИ

(«Бакыда нафиз икән әллидән артыг үләма»)

(Сәһ. 92)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (6 октјабр 1910, № 34) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

БАКЫЛЫ ДЕЈИР КИ

(«Рәмәзан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә»)

(Сәһ. 93)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (7 октјабр 1910, № 35) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ШАҺ ДЕДИ:—АҒЛАЈЫРАМ, БӘС КИ, ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР]

(Сәһ. 94)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 октјабр 1910, № 36) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *шаһ* әвәзинә: *әр.*

2 Бу мисра икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә беләдир: *Өврәт әрз еләди:—Јаһу, сәни һәр күн көрүрәм.*

ИНТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЈИР КИ

(«Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт! милләт!»)

(Сәһ. 95)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 октјабр 1910, № 36) «Паландуз» сәһифәсинин 1-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон ики нәшрә дахил едилмишдир.

«Күнәш» гәзети 1910-чу ил 8 октјабр тарихли 36-чы нөмрәсиндән е'тибарән «Паландуз» ады алтында «һәфтәлик мәзһәкә сәһифәси» ачмышды. Сабирин һәмин сәһифә үчүн јаздығы сатиралары «Низәдар» имзасы илә, чох вахт «Чувалдуз» ады алтында чап олунарды.

ТӘРЧҮМАН ДЕЈИР КИ

(«Бе тә'мине лесане мадәр әз һәр ку бе Петресбург»)

(Сәһ. 96)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (10 октјабр 1910, № 37) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 *Гарун*—Күјә Муса пејғәмбәрин дөврүндә јашамыш вә онун дүшмәни һесаб едилән әфсанәви бир шәхсдир. Һәдсиз мал-дөвләти, бөјүк хәзинәләри вә хәсислији илә мәшһурдур.

ИРАНЛЫЛАР ДЕЈИР КИ

(«Бунча гејрәт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн»)

(Сәh. 97)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (11 октјабр 1910, № 38) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[СӨЈЛӘ, ТӘГСИРИ НӘДИР, ТАПДАЛАЈЫРСАН ЈАЗЫҒЫ?]

(Сәh. 98)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 октјабр 1910, № 42) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

МИЛЛӘТ ДЕЈИР КИ

(«Интеликент ағалар, биз сизи чохдан танырыг»)

(Сәh. 99)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (15 октјабр 1910, № 42) «Паландуз» сәhифәсинин 2-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *биз* сөзү дүшмүшдүр.

[2] Гәзетдә *нијә* әвәзинә: *јенә.*

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЈДУ ДУМ МҮЗАКИРӘЈӘ]

(Сәh. 100)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 октјабр 1910, № 43) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

БАКЫЛЫЛАР ДЕЈИРЛӘР КИ

(«Шамахылылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз»)

(Сәh. 101)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 октјабр 1910, № 44) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

ДИЛӘНЧИ ДЕЈИР КИ

(«Әл ачыб саил олмағын хошдур»)

(Сәh. 102)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (20 октјабр 1910, № 46) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ЧОХ ТӘӘЧЧҮБ ЕДИРӘМ ТӘРЗИ-ЧӘДИДӘ КИ, ОНУ]

(Сәh. 103)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (21 октјабр 1910, № 47) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

[КӘРЧИ ПӘРВАЗ ЕТДИ АЈРОПЛАН ДҮНӘН БИР ГУШ КИМИ]

(Сәh. 104)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (22 октјабр 1910, № 48) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНИКЛӘР ҺӘРӘ БИР МАДМАЗЕЛИН]

(Сәh. 105)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (22 октјабр 1910, № 48) «Паландуз» сәhифәсинин 3-чү нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

[ЧҮМӘЛӘРДӘ ДУКАН АЧМАЗ БАКЫЛЫ]

(Сәh. 106)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (24 октјабр 1910, № 49) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ӨЈМӘ НӘСӘБИ, ӨЈМӘЈӘ ШАЈИСТӘ ҺӘСӘБДИР]

(Сәh. 107)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (26 октјабр 1910, № 51) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ЧӘВАНКӘН ФӘГРДӘН ЕТМӘ ШИКАЈӘТ]

(Сәh. 108)

Илк дәфә «Јени фүјузат» журналында (26 октјабр 1910, № 2) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. *«Ешидәнә нәсиһәт»* ады илә сон дөрд нәшрә дахил едилмишдир.

[ОҒРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР]

(Сәh. 109)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (27 октјабр 1910, № 52) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

ТАП КӨРҮМ[1]..

(«Һән кичикләр кичик икән бөјүјүр»)

(Сәһ. 110)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (28 октјабр 1910, № 53) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *сәрлөвһәсиз* верилмишдир.

[1] Бүтүн нәшрләрдә *бојуна* əвәзинә: *бојнуна*.

[МУЛКИ-ШИРАЗӘ ЗИЛЛИ-СУЛТАНЫН]

(Сәһ. 111)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (29 октјабр 1910, № 54) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Зилли-Султан*—Мәһәммәдәли шаһын әмиси иди. Иранда мәшрутә вахты Авропаја кетмишди. Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра Зилли-Султан Ирана гајыдыб, Шираза һаким олмаг истәмишди. Бу вә бундан сонракы ики тазијанә һәмин мәсәлә илә әлагәдар јазылмышдыр.

[МҮРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНӘ ЈЕНӘ]

(Сәһ. 112)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (29 октјабр 1910, № 54) «Паланһуз» сәһифәсинин 4-чү нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Дөрдүнчү нәшрдә *инди* сөзү әвәзинә: *мулки*.

[ЗИЛЛИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЈИН ИРАНА ЈОЛ]

(Сәһ. 113)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (31 октјабр 1910, № 55) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ОНЛАР КИ, ЕДИР ҺӨРМӘТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИС]

(Сәһ. 114)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (1 нојабр 1910, № 56) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

[САХТӘ БИР ХӘТТИ-ХАМ ИЛӘ МӘНӘ КАҒЫЗ ЈАЗЫБ]

(Сәһ. 115)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (3 нојабр 1910, № 58) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

М. Ә. Сабирин парлаг әдәби наилијјәтләри, мүтәрәгги ичтимаи фәалијјәти онун әлејһдарларынын кин вә гәзәбини артырмышды. Онлар бөјүк шаирә гаршы ачыг мүбаризә апардыглары кими, кизли һәдә мәктублары јазмагдан да чәкинмирдиләр. Сабир исә өз әлејһдарларына кәскин тазијанәләрлә чаваб верирди.

Бу тазијанәнин нә мүнасибәтлә јазылдығыны билмәк үчүн һәмин әсәрин нәшриндән ики күн сонра Балаханы мәктәбинин вәкили Бахыш Әһмәдовун «Күнәш» гәзетиндә (5 нојабр 1910, № 60) чап едилмиш *«Адсыз мәктублара чаваб»* мәктубуна диггәт јетирмәк кифајәтдир. Һәм бу тазијанәнин јазылмасы тарихини, һәм дә үмумән Сабирин һәјат вә фәалијјәтинин бә'зи чәһәтләрини ајдынлашдырмаг үчүн мүһүм олан һәмин мәктубу ашағыда ејни илә веририк:

«Мудири-мөһтәрәм! Шу зијлдәки мәктубуи дәрчинә миннәтдарәм.

Чәнаб! Сахта бир хәтт илә мәнә вә мәктәбимизин шәриәт мүәллими Сабир Таһирзадә чәнабларына почта васитәси илә көндәрмиш олдуғун бирәр мәктубун октјабр ајынын 27-чи күнүндә вүсулумуз олмушдур.

Мәнә јазмыш олдуғун мәктубда мүәллими-мүшарилејһин чоғрафија, һесаб, һәтта түрк дили тәдрисиндә дә иктидарсыз олдуғуну јазыјорсан. Онун мәктәбдән чыхарылмасыны тәләб едиб, әвәзиндә мүгтәдир бир мүәллимин нәсб олунмасыны бизә мәсләһәт көрүјорсан (?). Әкс сурәтдә мәктәбә хәјанәт етмиш олачағымы да анлыдыјорсан. Чәнабын дәхи күја балаханалы имишсән. Шәһәрә кедиб мәктублары да бизә ордан јазмыш олдуғуну ихтар едијорсан (?). Һәтта өзүнүз дә үч нәфәр имишсиниз (?).

Әфв ет, әфәндим, әфв ет! Сән нә гәдәр јазсан да ки, «өзүмүз дә балаханалыјыг, бу кағызы да кәлиб шәһәрдән сәнә јазырыг», лакин сәнин балаханалы олмајыб, үч нәфәр дә олмајыб, нәрәли, нәкарә вә ким олдуғуну, мин дәфә көрүб танымыш олдуғумуз хәттин бизә анлатды, һәм дә доғру олараг анлатды.

Сәнин хәттини танијанлар мәктублары көрәр-көрмәз бедуни-тәһәммүл ...нин хәттидир дејә, һәр јердә буна шәһадәт верәчәкләринә мүгәррәр олдулар.

Лакин мән сәни бојлә рәзил игдаматда булунанлардан әдд етмәз идим. Мәәттәәссүф булунмушсан. Онда да Сабирин һаггында! һејф, һејф!..

Әфәндим, билдијин кими, Сабири биз үлуми-ријазијјә мүәллими дејә мәктәбимизә алмамышыз; мәктәбимизин түрк дилиндәки һесаб вә чоғрафија тә'лими Әлимиһанын вәзифәсидир.

Сабирдән бизим истәјәчәјимиз шәриәт, сәрф, бир дә түрк вә фарс лисанлары тә'лимидир ки, онлары да камалынча ифа едијор вә едәчәкдир дә.

Галды ки, онун һаггында түрк дили тә'лимини дә билмијор

кими дедијин сөзләринин иифтираји-мәһз олдуғуну кәндин даһа еји билијорсан, јәгин едирәм.

Сән ону тәһгир етсән дә, бизчә онун һәвәсли, чалышган, мүгтәдир, һәм дә диндар бир мүәллим олдуғу сабитдир. Билдир үч-дөрд ај мүддәтиндә мәктәбимиздә көстәрдији һүнәри сајәсиндә иди ки, бу ил үчүн ијирми манат да һәр ајда мәвачибинә әлавә етдик.

Сабирин кәндисинә јаздығын имзасыз мәктубунда дәхи ону тәһдид едәрәк јазыјорсан ки, «о мәктәбдән кет, кет, кет! Јохса сәнин үчүн јахшы кечмәз, башын бәлалар чәкәр, бәдбәхт оларсан».

Әчәба, нә демәк истәјорсан? Јә'ни нечә јахшы кечмәз? Јаврум, билмиш ол ки, Сабир, јахуд мәктәбимиздә олан саир мүәллимләр бизим өвладымызын руһани пәдәрләри олдуғу кими, бизим дә һәгиги бәрадәрләримиздир. Биз һәр вәгт аллаһын овни илә онларын мүһафизәкарларыјыз. Һалбуки сәнин дә ким олдуғуну билмишиз...

Вә бир дә Сабир әфәндијә јаздығын тәһдиднамәндә она Балаханада галмаја анчаг ајын башына гәдәр вәгт веријорсан. Вәгт битдији кими кетмәз исә ишләрин дә јахшы кечмәјәчәјини анладыјорсан (?!).

Әфәндим, ај баша кәлди вә вәгт дә битди, лакин Сабир кетмәли олмады. Имди бунунла бәрабәр биз дә сәнә бир һәфтә вәгт вериб, ики ишин бирисини әмәлә кәтирмәји чәнабына тәклиф едәрәк дејоруз ки, бу бир һәфтә дахилиндә ја гәзетә васитәси илә тәһрирән, лакин ачыг имза илә олмаг шәрти илә вә јахуд Сабирин өзүндән шифаһән бу хүсусда үзр истәјәсән вә илла, тәһдиднамәни һөкумәт судуна верәчәјимизи ихтар илә хәтми-кәлам едијорум».

ҺАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЈИР КИ

(«Көрәсән Мәмдәлинин јандығы әф'алы нәдир?»)

(Сәһ. 116)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 нојабр 1910, № 60) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галач нәшрләрә дахил едилмишдир.

Тазијанәнин материалы о күнләрдә мәтбуат сәһифәләриндә Иран ишләринә даир дәрч олунан телеграф хәбәрләриндән алынмышдыр. Сабир тазијанәни јазаркән «Күнәш» гәзетинин 1910-чу ил 2 нојабр тарихли 57-чи нөмрәсиндә чап олунан *«Јенә Мәһәммәдәли»* адлы мәгаләдән истифадә етмишдир. Һәмин мәгаләнин бир һиссәсини бурада веририк:

«Бир ил тамам Одесса шәһәриндә игамәт едән Иран шаһи-мәхлуунун Јевропа сәфәри әзһани-үмумијә шиддәтлә чәлб етмишдир. Бу күн тамам мәтбуатда Мәһәммәдәли мирзанын бу һәрәкәти хүсусунда мүзакират башланмышдыр.

Шаһи-мәхлу' имдиликдә Вјанаја кедиб, орадан Алманијаја вә сонра да Франсаја рәван олачагдыр. Вјанада шаһи-мәхлу' Инкилисдән Теһрана азим олачаг Наибүссәлтәнә илә көрүшәчәкдир.

Бу ахырынчы телеграф әхбаратындан көрүнүр ки, Мәһәммәдәли мирза Вјанада өз әмиси Зилли-Султан илә дә мүлагатда булуначаг. Һәр һалда бу сәфәрдә Мәһәммәдәли мирзанын бу ики зат илә көрүшмәси хәбәри әфкари-үмумијә гәләјана кәтирир.

Мәһәммәдәлинин бу сәфәриндә гәсди, фикри мә'лум дејилдир. Бу сәфәр ишин әвалиндә чидди сурәтдә мәхфи тутулур имиш. Ләкин сәфәрдән ики күн әгдәм сарај хүддамларындан бириси бу хәбәри мәтбуат аләминә бурахмыш.

Јевропа мәтбуаты бу сәфәрин һаггында бир нечә мүхтәлиф мүталиатда булунурлар. Вјанадан алынан телеграфлар дејирләр ки, Мәһәммәдәли мирза Вјана мөвгәфиндә анчаг бир нечә нәфәр Иран сәфарәтханәси ә'залары тәрәфиндән гејри-рәсми сурәтдә истигбал олунуб, сонра Вјана отелләриндән бирисинә рәван олмушдур. Отелдә Мәһәммәдәли мирза «Теһранлы бир Иран тәбәәси Мәһәммәдәли» ады илә дәфтәрә сәбт олунмушдур. Вә Мәһәммәдәлинин Зилли-Султан илә көрүшмәсиндә дә һеч бир сијаси әлагә вә фикри јохдур.

Лакин јенә Вјанадакы «Нaje-Фраје-Пресс» гәзетәсинә Иран мәнабеи-мөвсугәсиндән хәбәр верилир ки, Мәһәммәдәли мирза истәјир ки, бу сәфәриндә Иранын индики һөкумәтинә бир зәрбә вурсун. Јенә һәман гәзетә дејир ки, шаһи-мәхлуун тамам һәрәкәтләри рус һөкумәтинә мә'лумдур.

Берлин мәтбуаты исә өз нәзәрини пәрдәсиз бәјан едиб дә, чиддијјән инандырыр ки, Мәһәммәдәлинин бу сәфәри анчаг Русијанын интиригаларыдыр... Бу сәфәрин нәтичәси олараг Иранда бөјүк сијаси игтишашат көзләмәлидир...».

[1] *Мәһәммәдәли мирза (1872—1925)*—1907—1909-чу илләрдә Иран шаһы олмушдур. Мүзәффәрәддин шаһын бөјүк оғлу вә вариси иди. Гыса мүддәтли шаһлығы дөврүндә ири торпаг саһибләринин, феодалларын мәнафејини мүдафиә едәрәк ингилаб әлејһинә амансыз мүбаризә апармышдыр. Милли мәчлисә гаршы мүбаризәни давам етдириб, 1908-чи илин ијун ајында мәчлиси говмушдур.

М. Ә. Сабир өз сатираларында Мәһәммәдәли шаһын адыны сатирик шәкилдә «Мәндәли», «Мәмдәли», «Мә'дәли» ишләтмишдир.

[2] *Зилли-Султан*—Мәһәммәдәли мирзәнин атасы Мүзәффәрәддин шаһын гардашы иди. Иранда ингилаби һәрәкат күчләндији вахт Авропаја гачмышды.

[3] *Вамбери, Армини (1832—1913)*—Мачар буржуа дилчи-түркологу вә етнографыдыр. Кечән әсрин 60-чы илләриндә Орта Асија өлкәләринә вә Ирана узун мүддәтли сәјаһәт етмиш, зәнкин фактик материал әсасында «Мәним Ирандакы сәјаһәтләрим вә һәјәчанларым» (1864), «Орта Асијаја сәјаһәт» (1865) әсәрләрини јазмышды. Бу әсәрләр бир чох дүнја дилләринә тәрчүмә едилмишдир.

[4] Гәзетдә *һәр нә* сөзү әвәзинә: *фиргә*.

[5] Гәзетдә *әмсалы* әвәзинә: *тимсалы*.

[ШУРӘ КӘЛИБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР[1]]

(Сәһ. 118)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 нојабр 1910, № 60) «Паландуз» сәһифәсинин 5-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур. *«Чувалдуз»* ады илә јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

[1] Бу мисра дөрдүнчү нәшрдә кетмәмишдир.

«ТӘРЧҮМАНИ-ҺӘГИГӘТ» ДЕЈИР КИ

(«Хәстәмиз Әбдүлһәмид артыг сағалды, сәмриди»)

(Сәh. 119)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (9 нојабр 1910, № 63) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 *«Тәрчүмани-һәгигәт»*—Истамбулда нәшр олунан күндәлик түрк гәзети иди.

2 Түркијә султаны II Әбдүлһәмид нәзәрдә тутулур.

3 Бүтүн нәшрләрдә *ишләрин* әвәзинә: *шејләрин.*

[ҺАЛӘТИ-МӘСТЛИЈИНДӘ НӘ ОЛУР, ЕЈ ӘЈЈАШ!]

(Сәh. 120)

Илк дәфә «Јени фүјузат» журналында (9 нојабр 1910, № 4) *«Ә. Сабир»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон дөрд нәшрә дахил едилмишдир.

[ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ!]

(Сәh. 121)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (10 нојабр 1910, № 64) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 *Камиран мирза*—Гачар шаһзадәләриндән иди. Наибүссәлтәнәнин вәфатындан сонра онун тәшвиги илә бир нечә Гачар шаһзадәси харичи сәфарәтханаларда «бәстә» отуруб, јени наибүссәлтәнәнин Гачар сүлаләсиндән олмасыны тәләб едирдиләр. Зилли-Султанын Авропадан Шираза һаким тә'јин олунмасы да бунунла әлагәдар иди.

2 Сон ики нәшрдә сүлалә ады билдирән *Гачар* сөзү сәһв олараг *гачар* шәклиндә кетмишдир.

АЛМАНИЈА ИМПЕРАТОРУ ВИЛҺЕЛМ ДЕЈИР КИ

(«Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамыз будур»)

(Сәh. 122)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (12 нојабр 1910, № 66) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Тазијанә һәмин күнләрдә Берлиндән алынмыш телеграф хәбәрләри әсасында јазылмышдыр. Бу чәһәтдән «Күнәш» гәзетиндә (11 нојабр 1910, № 62) чап олунмуш *«Ахырынчы үмид кәсилди»* адлы мәгаләдән көтүрдүјүмүз ашағыдакы сәтирләр марағлыдыр:

«Иранын бу күн дүчар олдуғу бәла вә измиһлалын чарәји-јеканәси әдд олунан Вилһелмин ахырынчы чавабыны да иранилэр ешитдиләр. Берлиндән алынан телеграф дејир ки, император Вилһелм иранилэрдән тәвәгге етмиш ки, Иранı мүһафизә етмәк хаһиши илә дәхи һеч вәгт она рүчу олунмасын. Чүнки бу иш инкилис илә Русија дөвләтләринин наразылыгларына баис вә сәбәб олур...».

1 *II Вилһелм (1859—1941)*—1888—1918-чи илләрдә Алманија императору вә Пруссија кралы олмушдур. Өз һакимијјәти дөврүндә типик буржуа нүмајәндәси кими ингилаби фәһлә һәрәкатына гаршы мүбаризә апармыш, алман империализминин ишғалчылыг сијасәтини экс етдириб мүһарибә гызышдырмыш вә бу мәгсәдлә 1914-чү ил ијул бөһранындан истифадә етмишдир. 1918-чи илдә Һолландијаја гачмыш вә өмрүнүн сонуна гәдәр орада јашамышдыр.

ЕЈНҮДДӨВЛӘНИН ИСТЕ'ФАСЫНДАН ДОЛАЈЫ БӘСТӘ КИРМӘК ИСТӘЈӘН ТЕҺРАН ТАЧИРАНИ-ГЕЈРӘТМӘНДАНӘЛӘРИНӘ

(«Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!»)

(Сәh. 123)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 нојабр 1910, № 67) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 *Ејнүддөвлә*—Иранын мүртәче һакимләриндән бири иди. Бир нечә дәфә сәдр-ә'зәм (баш назир) олмушдур. Мүзәффәрәддин шаһын вахтында бөјүк мәнсәбләрә чатмышды. Мәһәммәдәли шаһын һакимијјәти дөврүндә Тәбриздә баш галдыран ингилаби һәрәкаты јатырмаг, әнчүмәни дағытмаг она тапшырылмышды. О, бөјүк бир орду илә Тәбризи мүһасирәјә алыб, узун мүддәт мүчаһидләрлә вурушмушса да, ахырда мәғлуб олуб кери гајытмышды.

ҺАТИФ ДЕЈИР КИ

(«Бәс Шәмахидә мәктәби-нисван»)

(Сәh. 124)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (16 нојабр 1910, № 69) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Шамахы шәһәриндә ишләјән Шејхзадә Һафиз әфәнди мүәллимә гызыны Шамахыја кәтирәрәк гыз мәктәби ачмаг тәшәббүсүндә олур. Лакин гызы Бакы мәктәбләринин бириндә мүәллимәлијә чағырылдығы үчүн Шамахыда гыз мәктәби ачмаг фикриндән әл чәкир. Тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр

[«ОСМАНЛЫЧАДАН ТӘРЧҮМӘ ТҮРКӘ»—БУНУ БИЛМӘМ]

(Сәh. 125)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 нојабр 1910, № 70) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ШИМДИ ҺӘР МИЛЛӘТ ЕДИР НӘФСИНИ ИРФАНӘ ФӘДА]

(Сәһ. 126)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 нојабр 1910, № 71) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ОЈЛӘ ГОРХМАМ «БИШ»ДӘН КИМ, ГОРХУРАМ «ЧӘДВАР»ДӘН]

(Сәһ. 127)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 нојабр 1910, № 72) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

БАКЫДА ШАМАХЫ ЈОЛУНДАКЫ ҺӘБСХАНӘНИН ГАБАҒЫНДА ОХУНАН НӨВҺӘДИР

(«Аста-аста, еј һачы, изһар олур хәлвәтдәки»)

(Сәһ. 128)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 нојабр 1910, № 72) «Паландуз» сәһифәсинин 7-чи нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР КИ

(«Бир нечә илдир ки, ијуб ишрәтә»)

(Сәһ. 129)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (22 нојабр 1910, № 74) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНӘ]

(Сәһ. 130)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (25 нојабр 1910, № 77) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *аја* әвәзинә: *амма*.

[ӨВРӘТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЈМАГ КИМИ]

(Сәһ. 131)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (26 нојабр 1910, № 78) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

ДӘРЈАДА ГӘРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН ЈЕТИМ БАЛАЛАРЫНА ТӘСӘЛЛИ

(«Ики јүз гәрг олан иранлыларын»)

(Сәһ. 132)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (28 нојабр 1910, № 79) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *«Меркури»*—Бакыда кәмичилик ширкәти иди.

[БӘС ДЕЈИЛМИШ БУНЧА МЕҺДИЛӘР ХУРУЧИ, ИНДИ ДӘ]

(Сәһ. 133)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (29 нојабр 1910, № 80) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Меһди*—Шиәләрин он икинчи вә ахырынчы имамыдыр. Дини әфсанәјә көрә, «гејб» олмушдур. Дүнја гарышанда «зүһур» едиб ишләри дүзәлдәчәкмиш.

ГУРБАН БАЈРАМЫ

(«Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шанлылар»)

(Сәһ. 134)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (30 нојабр 1910, № 81) *«Паландуз» шаирләриндән «Низәдар чәнаблары»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Хәлилуллаһ*—Ибраһим Хәлил пејғәмбәрин ләгәбләриндәндир, аллаһын досту демәкдир. Гурбан бајрамынын әсасыны гојмушдур. Өз оғлу Исмаили аллаһа гурбан кәсмәк истәјәндә көјдән буна күјә бир гоч кәлмиш, Исмаилин әвәзинә о гочу гурбан кәсмишдир.

[2] Бүтүн нәшрләрдә *фағыр-фүгур кәзир* әвәзинә: *фәгир суал едир*.

[3] Бүтүн нәшрләрдә *бу* әвәзинә: *бир*.

[4] Бүтүн нәшрләрдә *галстуку тахыр* әвәзинә: *галстуг кечирир*.

[5] Бүтүн нәшрләрдә *әл чибә салмајыр* әвәзинә: *гонşуја бахмајыр*.

[6] Газетдә *ондан* әвәзинә: *үчдән*.

[7] Бүтүн нәшрләрдә *шад ет* әвәзинә: *јад ет*.

Ә. ГӘМКҮСАР БӘРАДӘРИМӘ ЧАВАБ

(«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг»)

(Сәһ. 136)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (2 декабр 1910, № 82) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

М. Ә. Сабирин «Османлычадан тәрчүмә түркә»—буну билмәм» мисрасы илә башланан тазијанәси «Күнәш» гәзетиндә (17 нојабр 1910, № 70) чап едилдикдән сонра шаир Әлигулу Гәмкүсар «Күнәш» гәзетиндәки (26 нојабр 1910, № 78) «Паландуз» сәһифәсинин 7-чи нөмрәсиндә һәмин әсәрә белә бир тазијанә илә чаваб вермишдир.

«Османлы дили чүнки мүрәккәбдир әрәбдән,
Ишкалә салыр гареини ишбу сәбәбдән,
Түркә еләјиб тәрчүмә, етсәк ону ислаһ—
Асанраг едәр фаидәбахш елмү әдәбдән».

М. Ә. Сабирин «Ә. Гәмкүсар бәрадәримә чаваб» адлы ше'ри һәмин бу тазијанәјә чавабдыр. Ә. Гәмкүсар јенидән Сабирә чаваб јазараг, «Күнәш» гәзетиндә (15 декабр 1910, № 92) ашағыдакы тазијанәни чап етдирмишдир:

«Мән јаздығым кәламдәки ләфзә тәрчүмә
Бихуд позубдур Сабири-әли чәнабыны;
Тәһвил кәлмә, ја ки ибарәт олур, вәли
Ачмаз әрәб лүғәтләри үздән нигабыны».

Бу мүбаһисә илә әлагәдар олараг, «Күнәш» гәзетинин нөвбәти нөмрәләриндән бириндә (27 декабр 1910, № 102) *«Тәрчүмәми, тәбдил вә јахуд тәһвилми?»* адлы бөјүк бир мәгалә чап едилмиш вә М. Ә. Сабирә һагг верилмишдир.

[БИЛДИР ЕҺЈАЈИ-СӘМӘРГӘНД ЕТДИ ИРАН ТАЧИРИ]

(Сәһ. 137)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 декабр 1910, № 84) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

ШАМАХЫДА

(«Әсри-бистүмдүр, сәһаб алтында галмаз шәмси-елм»)

(Сәһ. 138)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 декабр 1910, № 87) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Шејхзадә Һафиз әфәнди мүәллимә гызыны Шамахыја кәтириб, Шамахыда гыз мәктәби ачмаг истәмишсә дә, гызы Бакы мәктәбләринин бириндә ишә дүзәләндән сонра һәмин фикриндән әл чәкмишди. М. Ә. Сабир «Бәс Шәмахидә мәктәби-нисван» мисрасы илә башланан тазијанәсиндә Шејхзадәнин бу һәрәкәтини тәнгид етмишди. Аз сонра Көвһәр адлы бир мүәллимәнин тәшәббүсү илә Шамахыда гызлара мәхсус јени үсуллу мәктәб ачылыр. Бу тазијанә дә һәмин мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[1] Гәзетдә *сәһаб* әвәзинә: *һичаб.*

...ЛАМ ДЕЈИР КИ

(«Шејхүл-исламләрин, мүфтији-исламләрин»)

(Сәһ. 139)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (12 декабр 1910, № 89) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Гәзетдә мәтбәә хәтасы олараг *тәрсаје* сөзүнүн *тәр* һечасы дүшдүјүндән мә'на вә вәзн позғунлуғу јаранмышдыр. Буна көрә дә гәзетин нөвбәти нөмрәсиндә (13 декабр 1910, № 90) һәмин тазијанә ашағыдакы гејдлә јенидән чап олунмушдур: *«Дүнкү нөмрәмиздә «Тазијанә» үнваны алтында јазылан рүбаи сәһвән «тәр» ләфзинин сүгуту чәһәтинчә мә'најы гаиб етдији үчүн бүкүнкү нөмрәмиздә дүбарә, дүрүст олараг дәрчини мүнасиб көрдүк».*

[2] Бу бејт фарс шаири Һафизин:

«Пәдәрәм рөвзеји-ризван бе до кәндом бефрухт,
Нахәләф башәм әкәр мән бә чәви нәфрушәм»—

—бејтинин тәрчүмәсидир.

[КҮНДӘ ҮЧ КАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК]

(Сәһ. 140)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 декабр 1910, № 90) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Илдә ијирми мин манат мааш алан Бакы шәһәр идарәси рәиси Рајевски шәһәрин малијјә ишләрини тәнзим етмәк бәһанәси илә ибтидаи мәктәб мүәллимләринин маашыны азалтмаг фикринә дүшмүшдү. Тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[ИШТӘ БИР ҺЕЈ'ӘТИ-ТӘҺРИРИЈЈӘ]

(Сәһ. 141)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 декабр 1910, № 91) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Һашым бәј Вәзировун нәшр етдији «Сәда» гәзетинә ишарә олунур. Гәзетин редаксијасы чох натәмиз сахланан бир бинада јерләшмишди.

[ГУРУЛУБДУР ЈЕНӘ МЕЈДАНИ-ҺӘЈАҺАЈИ-СУХӘН]

(Сәһ. 142)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 декабр 1910, № 94) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Мирзаға Әлијев османлы шаирләриндән Әшрәфин ики рүбаисини өз ады илә чап етдирир. Тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[1] *Нәф'и (1582—1634)*—Бөјүк түрк шаири, гәсидә вә сатирик ше'р устасыдыр. Өз һәчвләринә көрә һөкумәт тәрәфиндән е'дам едилмишдир.

ЗАҺИДЛӘРӘ

(«Ач дилини, јум көзүнү, заһида»)

(Сәһ. 143)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (23 декабр 1910, № 99) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Сон ики нәшрдә *сәрлөвһәсиз* верилмишдир.

[1] Шәргдә кениш јајылмыш «Лејли вә Мәчнун» әсәринин гәһрәманларына ишарә олунур.

[2] Икинчи вә үчүнчү нәшрдә *зөһд мүсәлласыны* әвәзинә: *зөһд тәсәлласыны.*

1 9 1 1

СУАЛ

(«Ејб икән шәхсә көрә нәфсини өјмәк, әчәба»)

(Сәһ. 144)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (2 јанвар 1911, № 1) *имзасыз* чап олунмушдур. Јалныз сон үч нәшрә дахил едилмишдир.

[ЛӘ'НӘТ СӘНӘ, ЕЈ ЧӘҺЛ, НӘ БИДАД ЕДИЈОРСАН!]

(Сәһ. 145)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (4 јанвар 1911, № 3) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Һабил* вә *Габил*—Дин тарихиндә Адәм пејғәмбәрин оғуллары сајылыр. Габил пахыллығындан вә гысганчлығындан өз гардашы Һабили өлдүрмүшдүр. Бу ган тарихдә илк чинајәт сајылыр. Ше'рдә һәмин әфсанәви һадисәјә ишарә олунур.

[2] Дөрдүнчү нәшрдә *илә* әвәзинә: *елә.*

[ГАФИЛ ЈАШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ КАРДЫР ӨЛМӘК]

(Сәһ. 146)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (10 јанвар 1911, № 8), аз сонра исә Һәштәрханда чыхан «Бүрһани-тәрәгги» гәзетиндә (21 јанвар 1911, № 131) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] Сон ики нәшрдә *гәфләтлә* әвәзинә: *гәфләтдә.*

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ

(«Насирүлмүлк, сәнә бојлә күманым јох иди»)

(Сәһ. 147)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (13 јанвар 1911, № 11) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

1 *Насирүлмүлк*—Иранда Гачар сүлаләсинин сон һөкмдары, аз јашлы Әһмәд шаһын һакимијјәти дөврүндә (1909—1925) наибүссәлтәнә олмушдур.

2 Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра Одессаја, орадан да Берлинә кедир. Берлиндә Насирүлмүлк илә көрүшмәк истәдикдә, Насирүлмүлк ону рәдд едир. Һәмин әһвалата ишарә олунур.

НАСИРҮЛМҮЛК БАКЫДАН ИРАНА АЗИМ ОЛДУГДА

(«Мәнчә, Ирана әбәс әзм едијор Насири-мүлк»)

(Сәһ. 148)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 јанвар 1911, № 12) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

МҮХБИРҮССӘЛТӘНӘЈӘ

(«Јапдығын һијләни һәр күнкү гәзетдә охудум»)

(Сәһ. 149)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (14 јанвар 1911, № 12) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә *«Тәбриз һакими Мүхбирүссәлтәнәјә»* ады илә верилмишдир.

1 *Мүхбирүссәлтәнә*—Тәбриз һакими, мәшрутә уғрундакы мүбаризәнин әлејһдарларындан бири иди.

[ӘЧДАДЫНА ЧӘКДИ, ПӘДӘРИН МҮТЛӘГ УНУТДУ]

(Сәһ. 150)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (17 јанвар 1911, № 14) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Гәзетдә тазијанәдән әввәл шаирин белә бир гејди вардыр: *«Иранда мәчлиси-мәб'усан топа тутулан вәгт демишдим».*

1 *Зөһһак*—Гәдим Иранын әфсанәви падшаһларындандыр. Күја чијинләринә ики илан јапышмыш имиш, бу иланлар она әзаб вермәсин дејә бунлара күндә ики ушағын бејнини једирәрмиш. Тарихдә ән залым падшаһлардан бири кими мәшһурдур.

2 *Чинкизхан (1155—1227)*—Монгол ханы вә сәркәрдәси иди. 1206-чы илдә хаган е'лан едилмишди. Онун һакимијјәти дөврүндә (1206—1227) Монгол дөвләти тәшкил олунмушдур. Гоншу дөвләтләрин феодал дағыныглығындан истифадә едәрәк Шимали Чинә, Шәрги Түркүстан, Харәзм дөвләти вә башга өлкәләрә бир сыра ишғалчы јүрүшләр етмишдир. 1220-чи илдә Чинкизханын сувари дәстәләри Ирана, сонра исә Азәрбајчана сохулмуш, Тәбриз, Марага, Кәнчә, Шамахы вә с. шәһәрләри чапыб таламышды.

МҮҺАВИРӘ

(«—Гафгаз әһли үч ил әрзиндә нә е'мал ејләди?»)

(Сәһ. 151)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (18 јанвар 1911, № 15) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[МИЛЛӘТИНИН ҺАЛЫ ПӘРИШАН ОЛА]

(Сәһ. 152)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 јанвар 1911, № 3) **«(......)»** имзасы илә чап олунмушдур. Бу сатира сәһв олараг шаир Әлигулу Гәмкүсарын 1959-чу илдә Азәрнәшр тәрәфиндән бурахылмыш «Сечилмиш әсәрләри»нә салынмышдыр. «Һопһопнамә»јә илк дәфә дахил едилән бу ше'р нә үчүн Гәмкүсарын јох, мәһз Сабириндир? Әввәлән, она көрә ки, Гәмкүсарын һәмин имза илә дәрч едилмиш икинчи бир әсәри јохдур. Сабирин исә 24 ше'ри бизә мә'лумдур. Икинчиси, Сабирин вәфатындан сонра бу имза үмумијјәтлә «Молла Нәсрәддин» журналында ишләнмәмишдир. Нәһајәт, әсәрин дили, үслубу илә Сабирин сатирик ифадә тәрзи арасындакы сых әлагә дә бу ше'рин мәһз Сабир гәләминә мәхсус олдуғуну бир даһа тәсдиг едир.

1 *Чакәр*—Халгы чәннәт вә'ди илә сакит етмәјә чалышан јары шаир, јары руһани бир адам иди.

2 Журналда бу сөзүн үзәринә чыхыш әламәти гојулуб, *«Мәшәди Мәһәммәд Кәләнтәров»* дејә изаһ верилмишдир.

МҮХАБИРӘ

(«Мәмдәли: Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын нәдир?»)

(Сәһ. 154)

Иран шаһы Мәһәммәдәли илә Түркијә султаны II Әбдүлһәмидин сөһбәти шәклиндә јазылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 јанвар 1911, № 3) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи нәшрдә *сәрлөвһәсиз*, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә исә *«Мәмдәли вә Һәмид»* ады илә верилмишдир.

1 Бүтүн нәшрләрдә *һалын* әвәзинә: *фикрин.*

2 Журналда *кәзиб* әвәзинә: *бүтүн.*

АББАС АҒА ДЕЈИР КИ

(«Чан вериб милләтә, али, әбәди нам алырыз»)

(Сәһ. 155)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (19 јанвар 1911, № 16) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз дөрдүнчү нәшрә дахил едилмишдир.

[1] *Аббас аға*—Тәбриз мүчаһидләриндән иди. Иранын баш нәзири Мирзә Әләскәр ханы (Атабәј Ә'зәми) өлдүрмүшдүр.
[2] Дөрдүнчү нәшрдә *кәм* әвәзинә: *чан.*
[3] Дөрдүнчү нәшрдә *јени* әвәзинә: *ики.*

ДРЕПЕР ДЕЈИР КИ

(«Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт»)

(Сәһ. 156)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (23 јанвар 1911, № 2) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Дрепер, Чон Уилјам (1811—1882)*—Американ кимјачысы вә физиологудур. «Авропанын әгли инкишафынын тарихи» (1867—1870), «Дин вә елм арасындакы мүнагишәнин тарихи» (1874) вә бир сыра башга әсәрләри илә кениш шөһрәт газанмышдыр.
[2] *Әһмәд Мидһәт (1845—1913)*—Мәшһур түрк јазычысыдыр. Бир сыра тарихи вә мәишәт романларынын, һекајә вә очеркләрин мүәллифидир. Авропа әдәбијјатындан чохлу тәрчүмәләр етмишдир. «Хачеји-әввәл» (Биринчи мүәллим) ләгәби илә мәшһурдур.
[3] Бу бәнд сон ики нәшрдә верилмәмишдир.

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЕШГБАЗЛЫҒЫ

(«Мәмдәли: Рәһм ет мәнә, чан мадмазел!»)

(Сәһ. 157)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 јанвар 1911, № 4) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Кәл мәнә!—Кәлмәнәм!..»* ады илә верилмишдир.

Мәһәммәдәли шаһ тахтдан салындыгдан сонра Одессада јашајырды. Бир актрисаја вурулмуш, ондан рәдд чавабы алмыш, лакин далынча Авропаја гәдәр кетмишди. Сатира о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

[1] *Шәддад*—Јәмәнин гәдим һөкмдарларындандыр. Әфсанәјә көрә, Һут пејғәмбәрин дөврүндә олмуш, лакин онун пејғәмбәрлијини тәсдиг етмәјиб кафир галмыш вә өз тәрәфдарлары илә бирликдә куја Чәбраилин сејһәси (чығыртысы) илә мәһв олмушдур.
[2] *Нәмруд*—Гәдим Бабил шәһәрини тикдирмиш бир һөкмдардыр. Тәхминән 4600 ил бундан әввәл јашамышдыр. Имансызлығы, Ибраһим Хәлил пејғәмбәри ода атыб јандырмаг истәмәси илә мәшһурдур. Гәдим дүнјанын ән залым һөкмдарларындан бири сајылыр.

ЈУХУ

(«Һејвәрә, еј мүдири-әһли-фүсун»)

(Сәһ. 159)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (28 јанвар 1911, № 7) «Паландуз» сәһифәсинин 4-чү нөмрәсиндә *«Низәдар»* имзасы илә чап

олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Һејвәрә*—«Күнәш» вә «Јени һәгигәт» гәзетләриндәки «Паландуз» адлы һәфтәлик мәзһәкә сәһифәсинин мүдири тәрәфиндән ишләдилән кизли имза иди.
[2] *Низәдар*—М. Ә. Сабирин «Күнәш» вә «Јени һәгигәт» гәзетләриндәки «Паландуз» сәһифәсиндә истифадә етдији кизли имзадыр.

АЈ ЧАН!..

(«Муфтинин рә'ји илә кәшфи-вүчүһи-нисван»)

(Сәһ. 161)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 јанвар 1911, № 5) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи, бешинчи вә алтынчы нәшрләрдә *сәрлөвһәсиз,* үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә исә *«Ики мә'на»* ады илә верилмишдир.

Бу сатиранын материалы Өмәр Фаиг Не'манзадәнин «Молла Нәсрәддин» журналында (25 јанвар 1911, № 4) чап олунмуш *«Тәшәккүр»* адлы мәгаләсиндән көтүрүлмүшдүр. Һәмин мәгаләни ашағыда ејни илә веририк:

«Индики ислам үләмасы арасында мүназиәли, шәккли бәһсләрдән бири дә һичаб мәсәләсидир.

Бу ојлә әһәмијјәтли бир мәсәләдир ки, һәјати-ичтимаијјә вә мәдәнијјәмиз һәр заман бунун тәһти-тә'сириндә булунмуш вә әл'ан булунмагдадыр. Бу мәсәләнин бир кәрә гәт' олунуб гуртулмасыны, һәр саһиби-мәариф кими, мән дә арзу едәрдим. Лакин бунун үчүн чәсарәтли, елмли, нүфузлу бир фазилин вүчуду лазымдыр. Һәрчәнд бир чох моллалар тәкликдә «сәтр»ин шәр'и олмадығыны, мәариф вә тәрәггимизә зәрәр вурдуғуну сөјләјирди, амма һеч кәс мејдана чыхыб ашкар демәјә чәсарәт едәмијорду.

Һәмд олсун ки, Гафгаз мүфтиси Һүсејн әфәнди һәзрәтләри «Сәда»нын 10, 11, 12, 13-чү нөмрәләриндәки алиманә нәшријјаты илә «сәтр»ин шәр'и олмадығыны, јә'ни мүсәлман арвадларынын үзү вә ачыг кәзә биләчәкләрини мөһкәм вә шәр'и дәлилләр илә исбат вә бәјан едиб, мәгами-фәтвапәнаһидән бу чәтин мәсәләјә нәһајәт верди.

Бу мүнасибәтлә мүфти әфәнди һәзрәтләринә тәрәггији-миллијјәмиз наминә әрзи-тәшәккүр еләрим».

[1] «Молла Нәсрәддин» журналынын әмәкдашы Өмәр Фаиг Не'манзадә нәзәрдә тутулур.
[2] Журналда вә икинчи нәшрдә *о чүнбүш нә иди* әвәзинә: *о нә чүнбүш иди.*
[3] Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *фән* әвәзинә: *фәнд.*

[ЕЛ ЧӘКИР НАМЫМЫ МИН ЛӘ'НӘТ ИЛӘ]

(Сәһ. 162)

Мәһәммәдәли шаһын дилиндән јазылмыш бу тазијанә илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 јанвар 1911, № 5)

«(.......)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.
[1] Сон ики нәшрдә *намымы* әвәзинә: *намыны*.

ТӘБРИЗ МУХБИРИНӘ

(«Мухбирүссәлтәнәјә шәкк едәҹәксәнми јенә?!»)

(Сәһ. 163)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (30 јанвар 1911, № 8) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Сон ики нәшрдә *«Јекә тазијанә»* ады илә верилмишдир.

ЕШИДИРИЗ КИ

(«О земандан ки, Рәһим хан јетишиб Тәбризә»)

(Сәһ. 164)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (1 феврал 1911, № 10) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.
[1] *Рәһим хан*—Иранын ири феодалларындан бири иди. 1905-ҹи ил ингилабы дөврүндә Тәбриз зәһмәткешләри үсјан бајрағы галдырдығы вахт Мәһәммәдәли шаһын көстәришинә әсасән әксингилабчылара көмәк үчүн бөјүк бир атлы гүввәси илә Тәбризә кәлмиш, кәнтләри гарәт етмиш, бир чох адамы «ингилабчы» ады илә тутуб һәбсә атмышдыр. Бу тазијанә о мүнасибәтлә јазылмышдыр.

МЕНШИКОВ ДЕЈИР КИ

(«Мәктәбә дүшмән олан бә'з мүгәддәс (?) үләма»)

(Сәһ. 165)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (2 феврал 1911, № 11) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.
[1] *Меншиков*—Петербургда чыхан мүртәҹе «Новоје времја» гәзетинин (1868—1917) фәал мүһәррирләриндән бири иди.

ӘЗРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

(«Әзраил әрз едәрәк сөјләди: «Еј рәбби-әнам...»)

(Сәһ. 166)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 феврал 1911, № 6) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.
[1] Икинчи нәшрдә *олсан* әвәзинә: *олсун*.

[АҒЛАДЫГЧА КИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР]

(Сәһ. 167)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (9 феврал 1911, № 16) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Сон дөрд нәшрдә *«Ираннијә виран олду?»* ады илә верилмишдир.
[1] *Белә* сөзү гәзетдә *нә бир*, икинчи нәшрдә исә *бир* шәклиндә кетмишдир.
[2] *Сам* вә *Нәриман*—Фирдовсинин «Шаһнамә» дастанынын гәһрәманларындандыр.

[ЧОХ ДА ДЕМӘ СӘРВӘТҮ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

(Сәһ. 170)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) «(.......)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Бир утан!»* ады илә верилмишдир.
[1] Икинчи вә үчүнчү нәшрләрдә *нечә* әвәзинә: *нечә*.

ДӨРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

(«Кәшфи-вәҹһ етмәк дејил өврәтләрә шәр'ән һәрам»)

(Сәһ. 171)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) *имзасыз* чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *«Дөрд мә'на»* ады илә верилмишдир.
[1] *«Ишыг»*—1911—1912-ҹи илләрдә Бакыда чыхан «тәрбијеји-әтфала, әдәбијјата, тәбабәт вә евдарлыға даир» һәфтәлик гадын журналы иди. Илк нөмрәси 1911-ҹи илин 22 јанварында бурахылмышдыр. Редактору Хәдичә ханым Әлибәјова, нашири исә Мустафа бәј Әлибәјов иди. Мүәллифләринин чоху гадынлардан ибарәт олан бу журналда Һ. Ҹавид, М. Һади, Ә. Мүзниб, Р. Әфәндијев вә башгалары кими шаир вә јазычылар да фәал иштирак етмишләр.
[2] Дөрдүнчү нәшрдә *шојлә* әвәзинә: *сөјлә*.

[БҮТҮН АВРОПАДА КӘМЈАБ ИКӘН, АММА БАКЫДА]

(Сәһ. 172)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) «(.......)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

Бу тазијанә о заманлар Шамахыда мүәллимлик едән Һафиз әфәнди Шејхзадә үчүн кечирилән јубилеј мүнасибәти илә јазылмышдыр.
[1] Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *олду* әвәзинә: *кечди*.

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ

(«Русијә дипломасијасына бағладым үмид»)

(Сәһ. 173)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (13 феврал, 1911, № 19) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Потсдам*—Алманијанын Берлин јахынлығында, јашыллыг ичиндәки шәһәрләриндән биридир. Бир чох бејнәлхалг көрүшләр бурада олмушдур. Сон ики нәшрдә бу шәһәрин ады сәһв олараг *Готтсдам* кетмишдир.

[2] *Франкфурт*—Алманијанын чәнуб-гәрбиндә бөјүк шәһәрдир.

ӘРДӘБИЛ ҺАКИМИ РӘШИДҮЛМҮЛКӘ

(«Еј голчомаг, әлсизләрә чох еjләмә азар»)

(Сәһ. 174)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (17 феврал 1911, № 22) *«Мүтәрчим Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Мүслиһиддин Сә'ди-Ширази (1184—1291)*—Шәргин даһи классикләриндән бири, бөјүк фарс шаири, мәшһур «Бустан» (1257) вә «Күлүстан»ын (1258) мүәллифидир.

[МОЛЛА ӘРӘСЗАДӘНИН... ВАЈ, ЈЕНӘ МА'БӘДИ ВАР!]

(Сәһ. 175)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал 1911, № 8) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Молла Мәһәммәдтағы Әрәсзадә*—Загафгазија руһани идарәсинин үзвү иди. О заманкы мәтбуатда дини мөвзуларда ибарәт узун-узады мәгаләләр чап етдирәр, ахырында исә һәмишә «ма'бәди вар» сөзләрини јазарды.

ӘГВАЛЕ ҺӘКИМАНЕ

(«Әз «Сәда» гареин безар ајәд»)

(Сәһ. 176)

1911-чи илдә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал, № 8) *имзасыз* чап олунмушдур. С. М. Гәнизадә вә Ә. Мүзнибин хатирәләринә әсасән Сабир күллијјатына илк дәфә дахил едилир.

1909—1911-чи илләрдә Һашым бәј Вәзиров нәшр етдији «Сәда» гәзети сәһифәләриндә «Молла Нәсрәддин» журналына вә М. Ә. Сабирә гаршы гәрәзлә долу һүчумлар едирди. Онун сәсинә сәс верән мүһәррирләрдән бири дә мүәллим вә јазычы Чәфәр Бүнјадзадә иди. Ч. Бүнјадзадә һәр күн «Сәда» гәзетиндә узун-узады, бош, јекнәсәг, мәгаләләр јазыр, «милләт әлдән кетди» дејә бағырырды.

Бу сатира онлара чаваб олараг јазылмышдыр.

ТӘБРИЗДӘН «МОЛЛА НӘСРӘДДИН»Ә КӨНДӘРИЛӘН КАҒЫЗЛАРЫН МҮФӘТТИШИНӘ

(«Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох»)

(Сәһ. 177)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал 1911, № 8) «(........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

БАЛАЧА СӘҺНӘ

(«Сәд шүкр ки, олду нур-баран»)

(Сәһ. 178)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (27 феврал 1911, № 30) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир. Икинчи нәшрдә *«Балача фелјетон»* ады илә верилмишдир.

Гәзетдә сәрлевһәдән сонра *«Нәсими-Шимал» гәзетәсиндән мәалән тәрчүмә* гејди вардыр.

[1] Сон дөрд нәшрдә *мә'мурларындан* әвәзинә: *тәрәфиндән.*

[2] Сон дөрд нәшрдә *башладылар* әвәзинә: *башлајырлар.*

МҮҺӘРРИРЛӘРӘ

(«Тә'лимә даир одлу јазылмыш мәгаләләр»)

(Сәһ. 181)

Илк дәфә «Јени һәгигәт» гәзетиндә (1 март 1911, № 32) *«Ә. С.»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

ВАГИЕЈИ-ЈУБИЛЕЈКАРАНӘ

(«Кирдим јеримә башымда гајғу»)

(Сәһ. 182)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) *«Көзү јухулу»* имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[1] *Хагани Ширвани (1120—1199)*—XII әсрдә јашајыб јаратмыш бөјүк Азәрбајчан шаиридир. Шамахы шәһәринин јахынлығында олан Мәлһәм кәндиндә доғулмушдур.

[2] *Зүлфүгар Ширвани (1190—?)*—Шамахыда доғулмуш Азәрбајчан шаирләриндән биридир. XIV әсрин әввәлләриндә Тәбриздә вәфат етмиш вә машһур Сүрхаб гәбристанында басдырылмышдыр.

[3] *Һәсәнбәј Мәликов Зәрдаби (1837—1907)*—XIX—XX әсрләр Азәрбајчан мәдәнијјәтинин көркәмли нүмајәндәләриндән бири, милли театр вә мәтбуатын баниси, журналист, дарвинист алим вә бөјүк ичтимаи хадим иди. Нәшр етдији «Әкинчи» гәзети (1875—1877) илә Азәрбајчан мәтбуатынын әсасыны гојмушдур. Тәбиијјат вә кәнд тәсәррүфатына, мааріф, дил, әдәбијјат, инчәсәнәт, театр вә елмин бир сыра башга саһәләринә даир онларча әсәрләрин мүәллифидир.

[4] *«Кәшкүл»*—1883-чү илин јанварындан Тифлисдә нәшрә башлајан журнал иди. 1884-чү илин март ајындан гәзетә чеврилмишди. Редактору «Зија» гәзетинин мүдири Сәид Үнсизадәнин гардашы Чәлал Үнсизадә иди. «Кәшкүл» өз әтрафына габагчыл зијалылардан ибарәт әдәби гүввәләр топламышды. Әсасән «Әкинчи» гәзетинин јолу илә кедән «Кәшкүл»үн сәһифәләриндә дил, әдәбијјат, инчәсәнәт, елм, мааріф мәсәләләринә даир мәгаләләр, бәдии әсәрләр, рус, Авропа вә Шәрг әдәбијјатындан тәрчүмәләр чап олунмушдур.

[5] *Сејид Әзим Ширвани (1835—1888)*—XIX әср Азәрбајчан ше'ринин көркәмли сималарындан биридир. Маарифчи ше'рләри вә сатиралары илә дөврүнүн реалист сәнәткары кими танынмыш, ашигана-лирик гәзәлләриндә исә Фүзули ән'әнәләрини давам етдирмишдир. Шамахыда доғулмуш вә орада да јашајыб јаратмышдыр.

[6] *Султан Мәчид Гәнизадә (1866—1938)*—Маарифпәрвәр јазычы вә педагог иди. Шамахыда доғулмуш вә илк тәһсилини дә орада алмышдыр. 1887-чи илдә Тифлисдә Александр мүәллимләр институтуну битирмишдир. Өмрүнүн чох һиссәсини мүәллимлијә, мәктәб-мааріф хадимлијинә һәср етмиш, бир сыра елми-методик вә әдәби-бәдии әсәрләр јазмышдыр.

[7] Бу бејт сон ики нәшрдә верилмәмишдир.

[8] *Һәбиббәј Маһмудбәјов (1864—1928)*—Танынмыш мүәллим вә ичтимаи хадим иди. Шамахыда доғулмуш вә илк тәһсилини дә орада алмышдыр. 1883—1887-чи илләрдә Тифлисдә Александр мүәллимләр институтунда охумушдур. Өмрүнүн 40 илдән артығыны халг маарифинә һәср етмиш, ибтидаи мәктәб мүәллимлијиндән башламыш мәктәб директору вә мааріф органларында бир сыра мәс'ул вәзифәләрдә чалышмышдыр.

[9] *«Рәһбәр»*—1906—1907-чи илләрдә Бакыда нәшр олунан, үмумијјәтлә Гафгазын, Русијанын, хүсусилә мүсәлманларын мәишәтиндән, «әдәбијјатдан, үсули-тә'лим вә тәрбијәдән бәһс едән» журнал иди. Илк нөмрәси сентјабрын 24-дә чыхмышдыр. Редактор вә нашири мүәллим Маһмудбәј Маһмудбәјов иди. Журналда Бакы мүәллимләри илә јанашы Ф. Көчәрли, М. Ә. Сабир, А. Сәһһәт, Р. Әфәндизадә, С. М. Гәнизадә вә башгалары кими көркәмли јазычы вә ичтимаи хадимләр фәал иштирак етмишләр.

[10] Журналда вә икинчи нәшрдә *нәлид* сөзүнүн әвәзинә нөгтәләр гојулмуш, бу сөз илк дәфә үчүнчү нәшрдә бәрпа едилмишдир.

[11] Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә *белә нијаз* әвәзинә: *һеч нәмаз.*

[12] Ахырынчы ики бејт сон ики нәшрдә верилмәмишдир.

[13] *Һафиз әфәнди Шејхзадә*—Јары дин тәблиғатчысы, әфәнди, јары мүәллим типли бир адам иди. Шамахыда мәктәб ачыб мүәллимлик едирди.

Икинчи нәшрдә бу мисра верилмәмиш, јеринә нөгтәләр гојулмуш, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә исә *Әлһафиз әфәнди* әвәзинә *әлламаји-дәһр.*

[14] Бу мисра Фүзулинин «Лејли вә Мәчнун» поемасындандыр.

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗ!]

(Сәһ. 185)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи вә дөрдүнчү нәшрләрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

БАЈРАМ ТӨҺФӘСИ

(«Еј төкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!»)

(Сәһ. 186)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(..........)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

[ОЈЛӘ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУҺИ-ШЕКСПИР КӨРЧӘК]

(Сәһ. 187)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «(.........)» имзасы илә чап олунмушдур. Јалныз икинчи, бешинчи вә алтынчы нәшрләрә дахил едилмишдир.

Бу тазијанә Һашым бәј Вәзиров тәрәфиндән Шекспирин «Отелло» әсәринин гәлиз, савадсыз бир дилдә азәрбајчанчаја тәрчүмәси илә әлагәдар јазылмышдыр.

[1] *Вилјам Шекспир (1564—1616)*—Даһи инкилис шаири, дүнја әдәбијјатында драматуркијанын классик усталарындан бири, мәшһур «Һамлет», «Магбет», «Отелло», «Крал Лир» вә бир чох башга әсәрләрин мүәллифидир.

[2] *Отелло*—В. Шекспирин мәшһур «Отелло» фачиәсинин гәһрәманыдыр.

[ӘШҺӘДҮ БИЛЛАҺИ ӘЛИЈЈУЛ ӘЗИМ]

(Сәһ. 188)

Бу әсәрин илк бәнди шаирин өлүмүндән сонра «Мә'лумат» гәзетиндә (29 ијул 1911, № 25) *«Мәрһум Ә. Сабирин ахырынчы күх-*

ләриндә дедији кәламларындан» гејди илә чап олунмушдур. Бүтүнлүкдә исә илк дәфә «Јени иршад» гәзетиндә (6 сентјабр 1911, № 7) шаирин вәфаты мүнасибәти илә А. Сәһһәтин чап етдирдији «Сабир» адлы мәгаләсинә дахил едилмишдир.

Шаир А. Сәһһәт «Һопһопнамә»јә мүгәддимәсиндә бу ше'рин јазылма тарихини белә изаһ едир: «...Бундан сонра Сабирин һәвәси илә шөһрәти кетдикчә артыр. көзәл-көзәл нәзмләр иншад едиб гәзетәләрә көндәрир вә тутдуғу мәсләкиндә һәмсөһбәти олдуғу хүшкә мө'минләрин вә ријакар молланумаләрин әһвали-руһиjјәләринә камалынча вагиф олдуғу үчүн онларын әф'ал вә ә'малын чох ширин мәзмунлар илә, зәриф кинајәләр илә зәмм вә тәгбиһә башлајыр. О гәдәр кечмир ки, гара чәмаатын лә'нәт вә төһмәтләринә нишанә олур. Бунунла белә камали-мәтанәт илә өз әзминдә сәбат едиб, севкили милләтиндән көрдүјү əза вә чәфадән, јағыш кими үстүнә јаған тәкфир вә тәһгирләрдән әсла кери кетмәјиб, өз мәсләкиндә давам едир вә мүлајиманә диллəрлә чүһһал фирғәсини бу нев анлатмаға чалышыр:

Әшһәду биллаһи әлиjјүл әзим

. . . . »

[ҺӘМДҮЛИЛЛАҺ КИ, БУ КҮН БӘХТӘВӘР ОЛДУ БАШЫМЫЗ]

(Сәһ. 189)

Илк дәфә «Һопһопнамә»нин 1914-чү ил нәшриндә чап олунмушдур. Сонракы нәшрләрин һамысына *«Ишарәт-мусибәт»* ады илә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт әсәри чапа һазырлајаркән белә бир гејд вермишдир: *«Бу ше'ри мәрһум хәстә олдуғу заман өмрүнүн ахыр чағларында јаздығындан јарымчыг галмышдыр».*

[1] *Зәрдүшт*—Азәрбајчанлыларын күја гәдим пејғәмбәри, атәшпәрәстлијин банисидир. Новруз бајрамынын әсасы Зәрдүштүн пејғәмбәрлији вә Чәмшиди-Чәмин падшаһлығы дөврүндә гојулмушдур.

[2] *Чәм (Чәмшиди-Чәм)*—Иранын вә Мидијанын әфсанәви падшаһларындандыр.

[ТУТДУМ ОРУЧУ ИРӘМӘЗАНДА]

(Сәһ. 190)

Бу ше'р Сабирин илк, мә'лум сатирик парчаларындандыр. Илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн нәшрләрин мүгәддимәсинә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт ше'рин нә мүнасибәтлә јазылдығыны белә изаһ едир: «8 јашында мәктәбә кедиб охудуғуну, јазмаға һәвәсинин олдуғундан молласы тәрәфиндән афәрин әвәзинә дөјүлдүјүнү ушаг дили илә бу сәјаг нәзм етмишдир вә рәсм-хәтти дә бојләчә имиш:

Тутдум оручу ирәмәзандә

. . . . »

[БАБАМ СҮННИ, НӘНӘМ ШИӘ, ДҮРӘК МӘН]

(Сәһ. 191)

Бу парча С. М. Гәнизадәнин хатирәләри («Әдәбиjјат гәзети», 16 ијул 1936, № 18) әсасында чап олунур. Хатирәдә дејилдијинә көрә, ше'ри Сабир 1875-чи илдә С. Ә. Ширванинин «Үсули-чәдид» мәктәбиндә охујаркән јазмышдыр.

[ҺӘМӘДАНДА ГОНАҒЫМДАН ХӘБӘР АЛДЫМ, КЕЈ ШЕЈХ]

(Сәһ. 192)

Кечән әсрин ахырларында дејилмиш бу сатирик парча илк дәфә 1912-чи илдә А. Сәһһәтин «Һопһопнамә»јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Дөрдүнчү нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сәһһәт бу ше'рин јазылмасы тарихини белә изаһ едир: «...Бир нечә вәгт Шамахыда галдығдан сонра Кәрбәла зијарәтинә азим олур. Әтәбати-алијатда бир чох нөвһә вә дүбејтләр јазмыш, о чүмләдән Һәмәданда дедији бир рүбаиси будур:

Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх

. . . . »

[ТАНРЫ ҺӘР ЈЕРДӘ ПУЛУ БИР ҮРӘЈИ СӘХТӘ ВЕРӘР]

(Сәһ. 193)

Јазылма тарихи дәгиг мә'лум олмајан бу парча С. М. Гәнизадәнин Сабир һаггындакы хатирәләри әсасында китаба дахил едилир. Мәтн профессор Чәфәр Хәнданын «XX әср Азәрбајчан әдәбијјаты тарихи» китабы (1955) үзрә верилир.

[МОЛЛА, СӘМАВАРЫНДАН ДӘРДА, ҺӘЗАР ДӘРДА]

(Сәһ. 194)

Бу бејт «Молла Нәсрәддин» журналы әмәкдашларынын хатирәләри («Револјусија вә култура» журналы, 1937, № 1) әсасында китаба дахил едилир. Хатирәләрдә дејилдијинә көрә, «Молла Нәсрәддин» редаксијасында чај масасынын башында отуран чох олармыш. Редаксијадакы самавар исә балача имиш. Һәрә бир стәкан ичәндән сонра самавара јенидән су төкүләр вә од салынармыш. 1911-чи илдә мүаличә үчүн Тифлисә кедән Сабир бир дәфә редаксијада чај ичәркән һәмин бејти демишдир.

ЛҮҒӘТ

А

А б а—аталар, ата-баба.
А б а д и—абаданлыг, абад етмә.
А г а з—башлама; а г а з и - к ә л а м—сөзә башлама.
А д а т—адәтләр.
А з и м—әзм едән, бир мәгсәдлә бир јерә кедән.
А ј а т—Гур'ан ајәләри.
А ј и н—дини адәт, дини нүмајиш, ибадәт.
А л и—јүксәк, бөјүк; а л и м ә г а м—јүксәк мөвге, бөјүк мәнсәб.
А л и ј а т—али сөзүнүн чәмидир; *бах:* али.
А м а л—әмәлләр, үмид, бөјүк арзу.
А м и л—тачирин көмәкчиси, ишкүзары.
А м и р—әмр едән, һаким, рәис.
А р и—бир шејдән мәһрум. *Ари иди бүтүн нәзафәтдән*—тәмизликдән бусбүтүн мәһрум иди.
А р и з о л м а г—баш вермәк, баша кәлмәк, кәлиб јапышмаг, үз вермәк.
А с а р—әсәрләр, китаблар; абидәләр, гијмәтли тарихи шејләр.
А с и м а н—көј, сәма.
А һ ә н—дәмир.
А ш и н а ј и - г ү р б ә т—гәриблијә алышмыш, гүрбәт јерләрдә јашамаға адәт етмиш.

Б

Б а в ү ч у д - и н—бунунла белә.
Б а д—јел, күләк; б а д ә в е р м ә к—јох етмәк, пуч етмәк, зај етмәк.
Б а р—јүк, ағырлыг; б а р и - м ө һ н ә т—гәм јүкү.
Б а р а н—јағыш, јағма; н у р - б а р а н—ишыг јағышы, *мәч.* азадлыг е'ланы.
Б ә г а—давам етмә, даими јашама; ј о х д у р о н у н б ә г а с ы—о мүвәггәтидир.
Б ә д ә х л а г—әхлагсыз, тәрбијәсиз.
Б ә з з а з—аршын малы сатан.
Б ә з л—малыны, пулуну, әсиркәмәмә. *Вар-јохун һәп бәзли-ислам етди*—бүтүн дөвләтини ислама гурбан етди.

Бəлағəт—мөзуу, мəгсəди көзəл вə бəдии сөзлəрлə ифадə; **шəр'и-бəлағəт**—бəлағəтин ганунлары.
Бəлаја—бəлалар.
Бəр—гапы; **бумү бəрим**—мүлкүм вə гапым-дарвазам.
Бəрадəр—гардаш.
Бəркəшт (етмəк)—кери дөнмəк; бир шеји кери дөндəрмəк.
Бəршикəстə—сынмыш, јохсул дүшмүш, мүфлис олмуш (тачир).
Бəр'əкс—əксинə, тəрсинə.
Бəса—чох, хејли, артыг.
Бəсирəт—көрмə вə анлама габилијјəти; **бəсирəт көзү**—һəгигəти көрəн көз.
Бəс ки—о гəдəр, о гəдəр ки.
Бəст—пəнаһ апарылан јер, сығыначаг, тохунулмаз јер; Иранда чанилəрин мəс'улијјəтдəн, һəбс вə чəзадан гачыб кизлəндиклəри хилас еви, мəканы.
Бəстəр—јатаг, јорған-дөшəк; **бəстəри-һəсрəт**—*мəч.* һəсрəт јатағы.
Бəһр—һасил, мəһсул; пај, һиссə.
Беһчəт—севинч, шадлыг; көзəллик.
Бəхши-һејрəт етмəк—бөјүк бир һүнəрлə адамлары һејран гојмаг.
Бəчəһəннəм—чəһəннəмə ки.
Бəшашəт—севинч, шадлыг, күлəрүзлүлүк.
Биарам—нараһат, арамсыз.
Бибəдəл—əвəзсиз; ə'ла, мисилсиз.
Бибəһрə—бəһрəсиз, пајсыз; јохсул, касыб, мəһрум.
Бидавам—давамсыз, зəиф, табсыз.
Бидад—зүлм, амансызлыг.
Бидар (олмаг)—ајыг олмаг, јатмамаг, хəбəрдар олмаг; ојанмаг.
Бид'əт—дин, шəриəт ады, пəрдəси алтында шəриəт əлејһинə иш, сөз.
Биəгл—ағылсыз, фəрасəтсиз.
Биззијадəт—артыгламасы илə.
Биидрак—идраксыз.
Бијш—Чиндə вə Һиндистанда битəн өлдүрүчү зəһəрли биткидир.
Бикəс—кимсəсиз, јазыг, көмəксиз.
Бикано—јад, өзкə.
Билмəррə—бүсбүтүн, тамамилə, дибиндəн.
Билмəсəррəт—шадлыгла, севинчлə.
Билхејр—хејрлə; **бил-хејрү вəссəламəт**—хејр вə саламатлыгла.
Билчүмлə—бүтүн, һамы, чəми.
Бил'изафəт—артыгламасы илə, даһа чох.
Бил'интихаб—сечмəклə.
Бил'истинад—истинад етмəклə, сөјкəнмəклə.
Бил'иһтимам—сə'јлə, гејрəтлə.
Бимар—хəстə, нахош.
Бил'үмум—үмумијјəтлə.
Бимүһаба—чəкинмəдəн, горхусуз, чалышыб-чабаламадан.
Бинаји-хејр—хејрли ишə башланғыч, хејирли əсас.
Бисəбрү гəрар—сəбрсиз, гəрарсыз.

Бистүм—ијирминчи; **əсри-бистүм**—ијирминчи əср.
Бисүкун—сакин олмајан, раһатсыз.
Биттəкəссур—чохалмагла, артмагла, јајылмагла.
Бихəтəр—тəһлүкəсиз, хəтасыз.
Биһəггүл'əмəл—əмəк һаггысыз, мүфтə.
Бича—јерсиз, мə'насыз.
Бишəк—шүбһəсиз, јəгин.
Би'р—гују.
Би'ри-əлəм—Əрəбистанда имам Əлинин мө'чүзəлəриндəн бири илə бағлы јер ады.
Бузүркан—бөјүклəр, башчылар.
Бурəһнə—чылпаг, лүт, јалын; **паји-бурəһнə**—јалынајаг.
Бум—јурд, јер, торпаг, мүлк.
Бус едилмəк—өпүлмəк.

В

Ваиз—вə'з едəн, дини нəсиһəт верəн.
Вала—јүксəк, бөјүк; **хатири-вала**—бөјүк сə'ј вə гејрəт; **хатири-валалəри**—јүксəк, чох һөрмəтли һафизəлəри, зеһнлəри.
Варис—мирас саһиби, вəрəсə.
Вəбал—күнаһ, суч.
Вəгф—мал-дөвлəти бир хејр ишə вермə, бағышлама, гурбан етмə. *Хатирим, гəлбим, сəрим вəгфи-хəјалындыр*—...һəр шејим пула гурбандыр; вермə.
Вəли—амма, лакин.
Вəсф—тə'риф, тəсвир.
Вəһј—күјə аллаһдан пејғəмбəрлəрə кəлəн əмр, илһам.
Вəһшијјəт—вəһшилик, јыртычылыг.
Вəчд—шадлыг һəјəчаны, һəјəчанлы севинч.
Вəчһ—үз, сурəт, тəрз, јол; **ишбу вəчһ илə**—бу сурəтлə.
Вə'з (етмəк)—нəсиһəт етмəк, ваизлик етмəк.
Визр—күнаһ.
Виран—дағылмыш, хараба.
Вирд—һəмишə, јахуд мүəјјəн вахтларда тəкрар едилəн, дилдəн дүшмəјəн сөзлəр.
Вүчуд—варлыг, вар олма; нүфузлу адам.
Вүчуһ—үзлəр; **кəшфи-вүчуһи-нисван**—гадынларын үзүнү ачма, чадрасыны атма.

Г

Габил—гəбулə кечəн; бачаран, габилијјəтли, исте'дадлы.
Гадир—гүдрəтли, бачарыглы.
Гаиб—мөвчуд олмајан, јох олмуш.
Гаил—разы олан, разылыг верəн; дејəн, сөјлəјəн; нəгл едəн, рəвајəт едəн.
Гајə—сон, нəтичə, мəгсəд, бир иш вə ја тəшəббүсдəн көзлəнилəн нəтичə; **гајеји-амал**—арзуларын гајəси.
Гал—сөз, дејилəчəк шеј. *О заман Мəмдəлинин сөјлəјəчəк галы нəдир?*
Галиба—чох еһтимал ки; чох ола билсин ки.
Галијəму—гара сачлы; сачларына мүшк вə əнбəр сүртүлмүш көзəл.

Гаре—охучу, охујан.
Гасир—гүсурлу; бачарыгсыз.
Гастин—меһманхана; кушеји-гастин—меһманхана нөм-рәси.
Гафил—гәфләтдә олан, ишләрдән хәбәрсиз адам.
Гејд—ип, зәнчир; бәндәлик гејдин гырыб—гуллуг зән-чирини гырыб, азад олуб.
Гејз—ачыг, гәзәб.
Гәбаһәт—чиркин һәрәкәт.
Гәбиһ—чиркин, пис.
Гәваид—гајдалар.
Гәзијјә—иш, мәсәлә.
Гәјјум—биринә вәкиллик етмә; она бөјүклүк етмәк үчүн ихтијар саһиби олан адам.
Гәлтан—булашдырма, батырма.
Гәнәм—гојун.
Гәни—дөвләтли.
Гәрг—батма (дәниздә, чајда, көлдә), боғулма.
Гәрз—борч.
Гәрјә—кәнд.
Гәср—сарај, имарәт.
Гәсәм—анд.
Гасир—гыса, мәһдуд; әгли-гәсир—дар дүшүнчә.
Гәтл—өлдүрмә.
Гәт'—кәсмә; гәт'и-зәбан—дилини кәсмә.
Гәфләт—гафиллик, гафил олма, хәбәрсиз олма; хаби-гәф-ләт—авамлыг, чәһаләт.
Гина—сәрвәт, дөвләт; әрбаби-гина—дөвләтлиләр.
Гиссә—әһвалат.
Гылман—чәннәт оғланлары.
Гласны—нүмајәндә, депутат.
Гөвл—сөз; вә'дә; гөвли-сәриһ—доғру, һәгиги сөз, гәти сөз, ифадә.
Гөвр—јанма, одланма; *мәч.* гәзәбләнмә.
Гөнчәдәһан—ағзы гөнчә кими гәшәнк, балача.
Гуллабы—һарамзада, адам алдадан, алдадычылыг, сахтакар-лыг.
Гүсл—өлүнү дини гајдаларла јума; мурдарлыгдан сонра јујунма.
Гүфран—әфв, рәһмәт, мәрһәмәт.

Д

Дад—көмәк, јардым; әдаләт, һәгигәт.
Дадү ситәд—алвер.
Даир—дөвр едән, доланан; даир үмури-дөвләт—һөкумәт ишләри дөвр етмәкдә, кетмәкдәдир.
Дана—биличи, алим.
Дар—ев, бина, мүәссисә; мәкан, јер.
Дари-елм—елм еви, институт, университет.
Дару—дава, дәрман.
Дарүл'әман—јардым еви, архајынлыг јери.

Дарүл'әчәзә—әлилләр еви, әлдән дүшмүш гочалары, ачизләри сахламаг үчүн хејријјә еви.
Дахилијјә—дахилдә олан; әһвали-дахилијјә—өлкәнин дахили вәзијјәти.
Деһган—кәндли, әкинчи.
Дәбистан—мәктәб.
Дәјанәт—диндарлыг, дини тәләбләрә дүзкүн риајәт.
Дәлил—сүбут, әсас.
Дәмадәм—анбаан, һәр дәгигә, дөнә-дөнә.
Дәмсаз—дост, јахын јолдаш, һәмдәм; ујғун.
Дәни—алчаг.
Дәрбан—гапычы, хидмәтчи.
Дәрбәнд етмәк—бағламаг, арадан көтүрмәк, јох етмәк.
Дәрда—дәрд олсун!
Дәрја—дәниз; бир шејин чох, бол олдуғу јер; дәрјаји-хун—чох ган төкүлән јер.
Дәрпәрдә—пәрдәдә, кизлиндә, үрәкдә.
Дәрун—ич, ичәри, дахили.
Дәрһәм—гарышыг, долашыг.
Дәрч—дахил етмә, басдырма; салма, гојма; сәндугә дәрч ејләмә—кизләтмә, һифз етмә.
Дәст—әл.
Дәсткир—әсир.
Дәһр—дөвр, зәманә; дүнја.
Дә'б—дәб, адәт.
Дид олунмаг—көрүшүнә кедилмәк.
Дидә—көз; дидеји-худбин—анчаг өзүнү севән, егоист.
Дидар—көрмә, үзүнү көрмә, көрүшмә; үз, сифәт; көрүнүш.
Дил—үрәк, гәлб.
Дилазарлыг—зүлм, халга әзијјәт вермә, инчитмә.
Дилара—үрәк бәзәјән, көзәл.
Дилдадә—ашиг, мәфтун.
Дилдар—үрәк алан, севкили, көзәл.
Дилкәбаб—гәлби јанмыш, чох әзаб чәкмиш, чох зүлм көрмүш
Дираз—узун.
Дирәхшан—парлајан.
Дөвреји-тәһсил—тәһсил илләри.
Дөври-гәза—тале, гәза-гәдәр, бәхт.
Дум (дума)—чар Русијасында ганунверичи, јахуд иизибати вәзифә дашыјан нүмајәндәләр мәчлиси.
Дун—алчаг.
Дүвәл—дөвләтләр, һөкумәтләр.
Дүн—дүнән.
Дүрәк (дүрәнк)—икирәнкли.
Дүрус—дәрсләр.
Дүһа—фөвгәл'адә исте'дад; јүксәк ағыл вә фикир гүввәтинә малик адамлар.

Е

Еј (еји)—јахшы, даһа јахшы.
Ејд—бајрам.
Ејзән—һамысы, тамам.

Еjш—јејиб-ичмә, кеф чәкмә.
Еһмал—әһәмијјәт вермәмә, сајмазлыг, е'тинасызлыг.
Ешшәкхисал—ешшәк тәбиәтли.
Е'лам етмәк—мә'лум етмәк, е'лан етмәк.
Е'мал етмәк—гајырмаг, дүзәлтмәк.
Е'тидали—Иранда сијаси партија ады.
Е'тидалијјун—барышдырычылар, мүбаризә әлејһдарлары, оппортунистләр, сазишчиләр.
Е'тила—јүксәлиш, тәрәгги, ирәлиләјиш.
Е'тилалыг—јүксәклик, учалыг, јүксәк дәрәчә.
Е'тина—әһәмијјәт, диггәт, һөрмәт.

Ә

Әб—ата.
Әба—руһаниләрин, нәмин адамларын кејдикләри узун үст кејими.
Әбд—гул, нөкәр.
Әбдал—суфизм тәригәтләриндән бири; дәрвиштәбиәт адам.
Әбәда—әсла; һеч вахт, гәтијјән.
Әвахир—ахырлар; ајын ахыр күнләри; әвахирдә—сон заманларда.
Әгвал—сөзләр.
Әгвали-һәкиманә—алиманә, философанә сөзләр.
Әгвам—гөвмләр, тајфалар, милләтләр.
Әғнија—варлылар.
Әдд етмәк—сајмаг.
Әдәм—јохлуг, өлүм; сәзаји-әдәм—өлмәјә, јох олмаға лајиг.
Әдл—әдаләт.
Әдна—ән алчаг.
Әза—матәм, јас.
Әзим—бөјүк.
Әзм—гәти бир нијјәт вә мәгсәдлә ишә киришмә.
Әјал—аилә, арвад-ушаг, күлфәт.
Әјјаш—ејш-ишрәт саһиби, сәрхош.
Әкбәр—бөјүк дәстәбашы.
Әкл—јемәк.
Әксәр—чох, әксәријјәт.
Әла ләнәтуллаһи әләл-гөвмүззалимин—залымлар аллаһын лә'нәтинә кәлсинләр.
Әлгиссә—гысасы, мүхтәсәр.
Әләм—бајраг; гәм, кәдәр.
Әлзәм—чох лазымлы, зәрури.
Әлјөвм—бу күн, инди.
Әлһәзәр—һәзәр олсун, һәзәр етмәли, горхмалы, чәкинмәли.
Әл'ан—инди.
Әл'әман—көмәјә кәлин!
Әмн—әмин-аманлыг, архајынлыг, сүлһ, асајиш.
Әмр—иш; әмри-дүнја—дүнјанын иши.
Әмсал—мисилләр, бәнзәр, охшар шејләр.
Әндуһ—гәм; гүссә.
Әнис—дост, јолдаш.

Әнфас—нәфәсләр; дуа кими бир шеј охујуб үфүрмә.
Әнчам—сон, агибәт.
Әнчүмән—мәчлис, шура, чәмијјәт; Иран ингилабы дөврүндә јарадылмыш демократик мухтар бир тәшкилат олмушдур.
Ән'ам—не'мәтләр; мүкафат, һәдијјә.
Әрбаб—саһиб, бир шејә малик оланлар; әрбаби-дүһа—ағыл вә исте'дад саһибләри; әрбаби-сәрвәт—сәрвәт саһибләри.
Әрз—1. мүддәт; үч ил әрзиндә. 2. билдирмә, сөјләмә, шикајәт етмә; көстәрмә.
Әрзан—учуз.
Әрзән—дары.
Әркан—рүкнләр, һәлледичи үзвләр, әсаслар; истинадкаһ.
Әрканлы—далы бағлы олан, гүввәтли, мөһкәм, дајаглы.
Әса—узун, чох вахт башы топпузлу, күмүш вә гызылдан бәзәк вурулмуш әл ағачы.
Әсбаб—сәбәбләр.
Әсгал—ағыр шејләр, ағырлыг; әсгали-тәәссүб—мәч тәәссүб дујғуларынын ағырлығы.
Әсири-гејди-фәгр—јохсуллуг зәнчиринин әсири.
Әскәран—әскәрләр, дөјүшчүләр.
Әсрар—сирләр.
Әсри-һал—бу әср, бу дөвр, индики заманә.
Әсһаб—саһибләр, ағалар, бөјүкләр; әсһаби-кирам—кәрамәтли, шәрәфли бөјүкләр.
Әталәт—тәнбәллик, сүстлүк.
Әтәбат—зијарәткаһлар; әтәбати-алијат—имамларын мәгбәрәләри олан јерләр.
Әтрак—түркләр.
Әтфал—ушаглар.
Әтфи-нәзәр—бир тәрәфә бахмаға мејл етмә, бир тәрәфә дөнүб бахма, диггәт етмә.
Әфкар—фикирләр; нијјәтләр.
Әфрад—фәрдләр, адамлар.
Әф'ал—фе'лләр, ишләр.
Әхбар—хәбәрләр.
Әһли-кар—иш әһли, бачарыглы, ишчил, ләјагәтли.
Әһли-һүммәт—һүммәтли, гејрәтли.
Әһрар—азад адамлар.
Әһсәнуллаһ—аллаһ јахшы еләсин, даһа көзәл олсун.
Әчамир—гаракүруһ, авам халг.
Әчдад—бабалар, атадан әввәлкиләр.
Әчз—ачизлик, зәифлик.
Әчнәби—јад, өзкә халгдан, башга милләтдән олан.
Әчр—бир ишин ифасы үчүн верилән һагг, пул вә с.
Әшғал—мәшғәләләр, ишләр.
Әширәт—гәбилә, кичик чәмијјәт.
Әшја—шејләр.
Әшк—көз јашы; әшки-бәшашәт—севинч јашлары.
Әшкал—шәкилләр, сурәтләр.
Әшрар—шәрирләр, фәсадчылар, јарамаз адамлар.
Әшһәдү биллаһи әлијјүл-әзим—аллаһын бөјүклүјүнә, әзәмәтинә шәһадәт едирәм.
Ә'ван—көмәкләр, көмәкчиләр.

Ә'за—үзвләр, нүмајәндәләр.
Ә'зәм—ән бөјүк, һамысындан бөјүк.
Ә'јан—варлылар, бөјүк вә һөрмәтли адамлар; бөјүк мәнсәбләрдә оланлар
Ә'мал—әмалләр, ишләр, һәрәкәтләр.

З

Задә—оғул; задеји-Не'ман—Не'ман оғлу, Не'манзадә.
Заид олмаг—чохалмаг.
Зат—шәхс, адам.
Зәбан—дил.
Зәбун—гүввәтсиз, бачарыгсыз, зәиф.
Зәвал—заил олма, јох олма, фәнаја кетмә, әлдән чыхма.
Зәмм—мәзәммәт, төһмәт, тәнгид.
Зәнбур—ешшәк арысы.
Зәр—алтун, гызыл.
Зәрбәт—зәрбә.
Зәрникар—гызыл нахышлы, көзәл бәзәкли; гәсри-зәрникар—гызыл нахышларла бәзәдилмиш сарај.
Зәфәр—гәләбә, галибијјәт.
Заһәмат—зәһмәтләр.
Зәчр—чөвр, тәзјиг, зорлама, чәбр; әмирин зәчри—һөкумәт адамынын зүлмү.
Зиба—гәшәнк, јарашыглы, бәзәкли; зиба-сәнәм—көзәл.
Зија—ишыг, ајдынлыг; билик, елм.
Зикр—аллаһын сифәтләрини билдирән адлары тәкрар етмә.
Зиллуллаһ—аллаһын көлкәси, падшаһ.
Зинакар—зина едән.
Зинһар—сағын, чәкин, көзлә, еһтијатлы ол.
Зира—чүнки, она көрә ки.
Зиру зәбәр—алт-үст.
Зишан—шан-шөһрәт саһиби, адлы-санлы.
Зончүмлә—о чүмләдән.
Зөһд—заһидлик, һарам шејләрдән чәкинәрәк өмрү аллаһа ибадәтлә кечирмә.
Зөһрәчәбин—парлаг алынлы, көзәл үзлү.
Зүмрә—груп, дәстә, синиф.
Зүлмәт—гаранлыг.
Зүввар—зијарәтчиләр.
Зур—зор, күч.

И

Ибадәт—аллаһа гул олма, гуллуг етмә.
Ибарәт—ибарә, јазылы ифадә, мәтн.
Ибзал—бәзл етмә, үрәкдән көмәк етмә, сә'ј вә һүммәт көстәрмә.
Игбал—кәләчәк; кәләчәкдә көзләнилән мәгсәд.
Игдам—гәдәм гојма, бир ишә башлама.
Игтидар—гүввәт, гүдрәт.

Иғфал—алдатма, башдан чыхарма, товлама.
Иғтишаш—гарышыглыг салма, фитнә салма.
Идбар—талесизлик; бәхти дөнмүш, игбалсыз, талеин үз дөндәрдији адам.
Иза—әзијјәт вермә, инчитмә.
Издиһам—адам чох олан јер, түнлүк.
Иззәт—һөрмәт, әзизләнмә, шәрәф, е'тибар.
Измал—аздырма, догру јолдан чыхартма, пис јола салма.
Изтирар—чарәсизлик, еһтијачда јашама, зүлмә гатлашма.
Изһар (етмәк)—көстәрмәк, билдирмәк, үзә чыхартмаг.
Из'ан—ағыл, зәка, фәрасәт; из'анлылар—ағыллы адамлар.
Ијма—ишарә илә билдирмә, анлатма.
Икмал—тамамлама, битирмә, бир иши баша чатдырма, мүкәммәл шәклә салма.
Иксир—орта әсрләрдә јаланчы кимја илә мәшгул оланларын фәгәл'адә бир гүввә вә тә'сирә малик олдугуну зәнн етдикләри хәјали бир чисим.
Иктисаб—кәсб етмә, газанма; иктисаби-иззәти-нам әтди—бөјүк һөрмәт вә ад газанды.
Илла—мәкәр ки, ...дән башга, ...дән өзкә.
Илләт—хәстәлик, азар, дәрд; *бах:* мә'лул.
Илһаһ—исрар етмә, бир шеј вә ја бир иш үчүн башгасынын разылығыны әлдә етмәјә чалышма.
Имдад—көмәк.
Имрар—кечирмә; вахтыны имрар еләјир—бир ишлә вахтыны кечирир; имрари-һәјат—јашама, өмүр кечирмә.
Имһа—мәһв, мәһв етмә.
Им'ан олмаг—бахылмаг, әһәмијјәт верилмәк, диггәт едилмәк.
Ингилабијјун—ингилабчылар.
Индәссәлат—намаз үстүндә, намаз гыларкән.
Инсанхар—адамјејән, јыртычы.
Инша—вүчуда кәтирмә, тикмә, јаратма.
Ин'игад—рабитә, бирләшмә, ичлас.
Ирадәт—ирадә, сәбр, мәтанәт.
Ирз—намус, һәја, исмәт.
Ирс—мирас малы.
Ирсијјә—ата-бабадан галма.
Иртибат—рабитә, әлагә, бағлылыг.
Иртича—әксингилаб; тәрәггијә дүшмән һәрәкәт.
Иртиһал—көчмә; дүнјадан кетмә, өлмә.
Ирфан—елм вә исте'дадла газанылан мә'рифәт, билик, камал.
Иршад олмаг—догру јола кәлмәк, гәфләтдән ајылмаг.
Исабәт—мәгсәдә, һәдәфә догру кетмә, өз јеринә дүшмә.
Иснад—бир шеји вә ја бир һәрәкәти бир адамын үстүнә гојма, она аид етмә.
Истибдад—зүлм.
Итһамат—төһмәтләр, тә'нәләр.
Ифритсијәр—ифрит сифәтиндә олан, ифритә бәнзәјән; (ифрит—чинләрин чох зәрәрли вә горхунч бир чинси сајылыр).
Ифтадә—дүшкүн, јыхылмыш, бичарә.
Ифһам—анлатма; ифһам етмәк—анлатмаг, баша салмаг, билдирмәк.

Ихтираат—ихтиралар, ичадлар.
Иһја—дирилтмә; бәрпа етмә, чанландырма.
Ичаб—еһтијач, тәләб, зәрурәт; елмин ичабы—елмин зәруријји.
Ичбарән—мәчбури, чәбр илә.
Ичтинаб—чәкинмә, горхма.
Ичтиһад—чалышма, чидд-чәһд етмә, үрәкдән сә'ј етмә.
Ишкал—мүшкүллүк, чәтинлик.
Ишрәт—ички әјләнчәси, кеф чәкмәк.

J

Ја—еј!
Јара—күч, гүввәт, гүдрәт.
Јаһу—еј сән! бура бах! мәнә бах!
Једичи—өлү јериндә ағыз ачыб ағы дејәнләрин башчысы.
Јексан—бәрабәр; хак илә јексан етмәк—дармадағын етмәк.
Јексәр—тамамилә, бирбаша, бүтүн.
Јекча—тамам, тамамилә, дибиндән, бүсбүтүн.
Јөвм—күн.

К

Кала—сәрмајә, дөвләт, зәнкинлик; калаји-сүхән—сөз хәзинәсинин саһиби
Кам—истәк, арзу, мәгсәд.
Кам—ағыз, боғаз. *Еј төкән моллаларын каминә шәрбәт, коврүз.*
Кар—иш, пешә, сәнәт.
Каркир—тә'сиредичи; каркир олмаз бана—мәнә тә'сир етмәз.
Кеј—ки, еј; кеј шејх!—...ки, еј шејх!
Кәлам—кәлмәләр, сөзләр; данышыг, ифадә; нитг.
Кәм—аз.
Кәмал—әдәб, мә'рифәт, тамлыг, мүкәммәллик, нөгсансызлыг; кәсби-кәмал—камал газанма, камала чатма.
Кәмбәһа—учуз, дәјәрсиз.
Кәмјаб—аз тапылан.
Кәндинә—өзүнә.
Кәниса—килсә; әрбаби-кәниса—килсә саһибләри, руһаниләр.
Кәраһәт—ијрәнчлик, мәнфурлуг.
Кәрәм—әсиллик, аличәнаблыг, сәхавәт; әһли-кәрәм—кәрәм саһиби.
Кәрәмкаранә—лүтф вә кәрәмлә, сәхавәт вә чомәрдликлә.
Кәсб—газанма, әлдә етмә.
Кәсби-кар—ишләмә, ишләјиб газанма; иш-пешә.
Кәшти—кәми.
Кәшф—ачма; кәшфи-вүчуһи-нисван—гадынларын үзүнү ачмасы.

Кизб—јалан.
Кинәвәр—әдавәтли, душмән, интигам алмаг истәјән.
Кирам—кәримләр; кәрамәтли, шәрафәтли оланлар.
Кифајә—габилијјәт, бачарыг.
Кишвәр—мәмләкәт, өлкә.
Кубәку—бу кәнддән о кәндә, һәр јери, һәр јерә.
Ку (ј)—кәнд, мәнтәгә, јашајыш јери; һәр кудә биззијадәт—һәр кәнддә, һәр јердә чохлугла.
Кус—тәбил.
Күфр—кафирлик, динсизлик.
Күфран—нанкорлуг, нашүкүрлүк, јахшылығы унутма.
Күффар—кафирләр.

Ҝ

Ҝәбр—атәшпәрәст, Зәрдүшт дининдә олан.
Ҝәда—јохсул, диләнчи.
Ҝәр—әкәр, һәркаһ.
Ҝәшт—кәзмә; ҝәшт етмәк—кәзиб долашмаг.
Ҝирјан—ағлар, ағлајан.
Ҝирјә—ағлајыш.
Ҝуш—гулаг; ешитмә.
Ҝушә—күнч, бучаг, кичик јер.
Ҝүвара—хоша кәлән, үрәјә јатан; боғаздан асанлыгла кечән.
Ҝүлзар—чичәклик, күл бағчасы. *мәч.* хошбәхтлик јурду. *Онда Иран бир көзәл күлзар олур, әлбәттә ки!..*
Ҝүл'үзар—күл јанаглы, көзәл, дилбәр, севимли.
Ҝүмраһ—јолуну азмыш, азғын.
Ҝүрк—гурд, чанавар.
Ҝүрки-әчәл—әчәл гурду, гатил, ганичән.
Ҝүркан—гурдлар, чанаварлар.
Ҝүфтар—данышма, данышыг.

Л

Лаләрух—лалә үзлү, ал јанаглы.
Ламәзһәб—мәзһәбсиз, динсиз.
Лантаран—сөјүш, налајиг, әдәбсиз сөзләр.
Ла-фәваллаһ—јох валлаһ, валлаһ belә дејил, аллаһа анд олсун јох.
Лејк—амма, лакин.
Ләамәт—алчаглыг, рәзиллик, мурдарлыг, хәсислик, накәслик.
Ләин—мәл'ун, алчаг.
Ләшкәр—гошун, орду.
Лә'н етмәк—лә'нәтләмәк, лә'нәт охумаг.
Лә'нәтуллаһ—аллаһын лә'нәтинә кәләсән, аллаһ лә'нәт еләсин.
Лил-әчәб—тәәччүб олсун; гәрибәдир.
Лисан—дил.
Лө'бәт—кукла, ојунчаг; көзәл, гәшәнк.
Лө'бәтистан—ојунчаглар, куклалар, көзәлләр өлкәси, јурду; лө'бәтистани-татар—татар көзәлләринин шәһәри.
Лүтф—јахшылыг, көзәл рәфтар, хош әлагә.

М

М а б е ј н—ара, аралыг.
М а д м а з е л (мадемуазел)—аристократ вә буржуа арасында кәнч гызлара вә ханымлара һөрмәтлә дејилән сөз; ханым.
М а ә м л ә к—бүтүн мал-мүлк, нә ки вар.
М а з и—кечмиш; тарих, тарихи.
М а и л—мејл едән, истәјән, арзу едән.
М а ј а—маја, пул, капитал.
М а с ә в а (әсли: масива)—аллаһын адларындан бири.
М а һ—ај; м а һ ы н ы з д о ғ д у—бәхтиниз ачылды.
М а һ л и г а—үзү, сифәти ај кими (көзәл).
М е һ м а н—гонаг.
М е һ р—мәһәббәт, меһрибанлыг, севки.
М ә а л—нијјәт, мәгсәд, мә'на.
М ә а ш—мәишәт, доланачаг.
М ә б л ә ғ—мүәјјән мигдарда олан пул.
М ә б ' у с—халг нүмајәндәси, депутат.
М ә г а м—мөвге, мәртәбә; мәнсәб.
М ә г с у д—мәгсәдләр; мәгсәд, нијјәт, арзу.
М ә г с у м—гисмәт, гисмәт олан.
М ә г р и б—гәрб, күнбатан.
М ә ғ ф у р—әфв едилмиш, бүтүн күнаһлары бағышланмыш.
М ә з а г—зөвг, ләззәт.
М ә з а л и м—зүлмләр, һагсызлыглар, әдаләтсизликләр.
М ә з б о л ә—зибиллик.
М ә з б у р—јазылмыш; Гур'анда көстәрилмиш; т а ә т и - м ә з б у р—аллаһ вә Гур'анла гојулмуш итаәт.
М ә з и ј ј ә т—үстүнлүк, көзәллик, јахшылыг.
М ә к а т и б—мәктәбләр.
М ә л а л—гәм, гүссә.
М ә л ' а б ә—ојун јери.
«М ә н к ә ф ә р»—ким кафир исә... (Гур'анда дәфәләрлә тәкрар олунан ифадәдир).
М ә н с ә б л и—бөјүк вәзифә саһиби.
М ә н ф у р—нифрәтә лајиг, ијрәнч.
М ә н һ у с—уғурсуз, бәдбәхт, талесиз, иши нәһс кәтирән.
М ә р а г—мараглaнма, һәвәс етмә.
М ә р а м—истәк, арзу, нијјәт, мәгсәд.
М ә р а н г о з—дүлкәр.
М ә р а т и б—мәртәбәләр; рүтбәләр.
М ә р г у м—јазылмыш, јазылы.
М ә р д у д—рәдд едилмиш, говулмуш.
М ә р ә з—хәстәлик, азар, дәрд; м ә р ә з и - е ш г—ешг дәрди.
М ә р с и ј ә х а н—минбәрдә Кәрбәла һадисәләриндән данышыб чамааты ағлатмаға чалышан молла.
М ә с а р и ф—хәрчләр, еһтијач үчүн хәрчләнән мәбләғ.
М ә с ә р р ә т—севинч, шадлыг.
М ә с к ә н ә т—јохсуллуг, мискинлик, фәгирлик.
М ә с т к а м—арзуја чатмагла мәст, шад олма.
М ә с т у р ә—өртүлү, чадралы.

М ә с у н—сахланылан, мүһафизә олунан, горунан.
М ә с ' ә д ә т—сәадәт, хошбәхтлик.
М ә т р у д—говулмуш, сүрүлмүш.
М ә ф һ у м—анлајыш, мә'на; м ә ф һ у м о л м а г—анлашылмаг, ајдын олмаг.
М ә х л у г—чамаат, халг.
М ә һ б у с—дустаг.
М ә һ д—бешик; *мәч.* вәтән, јурд.
М ә һ ә р р ә м—һичри (мүсәлман) тәгвиминин биринчи ајы; мүсәлманларын, шиәләрин јас, матәм ајы.
М ә һ т ә л ' ә т—ај үзлү, көзәл сималы.
М ә һ ш ә р—гијамәт, вај; г о п а р ы м м ә һ ш ә р и н и—өлдүрүм.
М ә ч м ә '—чәм олунан јер, јығынчаг јери, топлашма мәһәлли; м ә ч м ә ' и - и с л а м—мүсәлманларын јығынчаг јери.
М ә ч у с—Зәрдүшт дининдә олан халг; зәрдүштиләрин каһини, маг.
М ә ш ғ ә л ә—иш, мәшғул олма.
М ә ш р и г—шәрг, күндоған.
М ә ш р у т ә—шаһын һүгугуну мәһдуд едән конститусијалы дөвләт, гурулуш.
М ә ш ' у м и ј ј ә т—уғурсузлуг; мәнһуслуг (*бах:* мәнһус); мәш'умлуг.
М ә ' в а—јер, јурд, мәскән.
М ә ' г у л—ағыллы.
М ә ' д ә л ә т ф ә р—әдаләтпәрәст, әдаләт тәрәфдары.
М ә ' л у л—дәрди олан, хәстәлији олан; м ә ' л у л ә ј о х м у и л л ә т—хәстәнин бир азары јохму?
М ә ' р и з—бир шејин әрз олундуғу, баш вердији јер, мәгам; м ә ' р и з и - т у ф а н—туфан мәгамы.
М и з а н—тәрәзи, өлчү аләти, вәзн өлчүсү.
М и з а һ—зарафат, күлдүрмә, әјләнмә.
М и н б ә ' д—бундан сонра, кәләчәкдә.
М и н в а л—нөв, чүрә, тәрз.
М и с и л, м и с л—... кими.
М и с ј о н е р—мүстәмләкә вә гејри-мүстәгил өлкәләрдә христиан динини јајмаг үчүн һөкумәт тәрәфиндән көндәрилән руһани акент.
М о л л а н ү м а—моллаја бәнзәјән, моллавары адам, өзүнү моллаја охшадан.
М ө в г у ф—тутулмуш, сахланмыш; м ө ' г у ф и - м ә л а л—гәмгүссәјә батмыш.
М ө в л а—ағa, бөјүк, мүгәддәс билинән шәхс.
М ө һ н ә т—дәрд, әзијјәт.
М ө ' т ә б ә р—е'тибарлы, нүфузлу.
М ү г ә р р ә р—гәрара алынмыш, мүәјјән едилмиш.
М ү г ә ф ф а—гафијәли.
М ү ғ б е ч ә—мүғүн, јә'ни атәшпәрәстин оғлу; мејханачы шакирди.
М ү д ә б б и р а н—тәдбир төкәнләр, рәһбәрлик едәнләр.
М ү д ә р р и с—мүәллим, дәрс верән.
М ү ж д ә—муштулуг, шад хәбәр.
М ү ә м м а—тапмача, билмәчә.
М ү ә м м ә р—јашајан, һәјатда олан, өмүр сүрән.
М ү з и л л—аздырычы, пис јола апарычы, башдан чыхаран.
М ү з т ә р—мөһтач, еһтијач ичиндә олан, мискин.

Мүкәррәм—кәраматли, мөһтәрәм, әзиз; **зати-мүкәррәм**—мөһтәрәм, әзиз шәхс.
Мүкәррәр—тәкрарла, тәкрар-тәкрар.
Мүлагат—көрүшмә, әлагә бағлама, салам-әлејк етмә.
Мүләввәс—мурдар, булашмыш, булашыг, пис; начинс, алчаг.
Мүләггәб—ләгәбли; ләгәби, титулу олан.
Мүлк—өлкә, мәмләкәт; **мүлки-Иран**—Иран мәмләкәти.
Мүназиә—мүбаһисә, чәкишмә.
Мүрид—бир шејхин, бир мүршидин шакирди; мө'мин мүридләр, јетишмә руһаниләр.
Мүсәлла—чанамаз; ибадәт јери.
Мүсәлләм—мүбаһисәсиз, һамы тәрәфиндән гәбул вә е'тираф едилән.
Мүсәмма—тојуг әти, туршу вә с. шејләрлә биширилән хөрәк. Бунун пловуна да мүсәммаплов дејилир.
Мүсәһһиһ—тәсһиһ едән, дүзәлдән, корректор.
Мүслим—мүсәлман.
Мүслимә өврәт—мүсәлман арвад.
Мүслими-саф—тәмиз, гүсурсуз мүсәлман.
Мүстәгил—сәрбәст, азад, башгасы илә һесаблашмајан.
Мүстәғни—еһтијачы олмајан, варлы.
Мүстәһәг—һаггы олан, лајиг олан (бир мүкафата, бир шејә һагг газанмыш олан).
Мүстөвчиб—лајиг, мүстәһәг.
Мүсһәф—сәһифәләрдән әмәлә кәлмиш китаб; Гур'ан.
Мүтәәддид—чох сајлы, чохлу.
Мүтәшәккил—тәшкил едилмиш, гурулмуш.
Мүфсидә—фәсад салан, дүз иши позан.
Мүфтәхир—фәхр едән, кувәнән.
Мүфти—фитва верән, шәриәт мәсәләләрини һәлл едән.
Мүхабирә—хәбәрләшмә, мәктублашма.
Мүхәббәт—дәли, ағылсыз.
Мүхтәфи—кизли, мәхфи, кизләдилмиш.
Мүһавирә—сөһбәт, данышыг, данышма.
Мүһәјја—һазыр, һазырланмыш, тәдарүк едилмиш.
Мүһәррир—јазычы; журналист.
Мүштәбиһ—шүбһә едән, инанмајан.
Мүштаг—шөвглү, һәвәсли, бир шеји бәрк истәјән, арзу едән.

Н

Набәча—јерсиз, мүнасибәтсиз.
Надан—биликсиз, анламаз, авам, ганачагсыз.
Назәндә—көзәл, севимли, наз едичи.
Наиб—мүавин, чанишин.
Накәс—әчлаф, алчаг.
Накаһ—бирдән, гәфләтән, көзләнмәдән.
Налан—налә едән, фәрјад едән, ағлајан.
Нам—ад.
Намдар—адлы-санлы, шөһрәтли.
Намурад—мәгсәдинә, арзусуна чатмамыш олан; бәдбәхт, накам.
Нан—чөрәк.

Нар—од.
Насир—көмәкчи, јардым едән.
Насыл—нечә, нә чүр.
Нафиз—нүфузлу, сөзү кечән, һөрмәтли.
Начи—нична верән, фәлакәтдән хилас едән.
Нәдим—дост, јахын јолдаш, һәмсөһбәт.
Нәзафәт—тәмизлик.
Нәзм—интизам, низам, гајда.
Нәнк—ар, һәја; ејб, бәднамлыг.
Нәсара—христиан, Иса дини тәрәфдары.
Нәсбән—гојараг, тә'јин едәрәк.
Нәсәб—сој, ата-баба, мәншә, нәслин әсли.
Нәсәг—тәртиб, гајда, тәрз.
Нәф'—мәнфәәт, фајда.
Нәччар—дүлкәр.
Нәш'әт—баш вермә, мејдана кәлмә.
Нә'л—нал.
Нә'лејн—руһаниләрин кејдикләри башмаг.
Нә'ш—мејид, табута гојулмуш өлү.
Нида—сәсләнмә, чағырма, сәс.
Низәдара!—еј низәдар!
Нијаз—дуа; аллаһа шүкр-дуа етмә.
Нијран—чәһәннәм.
Никәһбан—көзәтчи, гаровулчу.
Никун—башы ашаға, тәрсинә дөнмүш; **бәхти никун**—бәдбәхт.
Нимчан—јарымчан.
Нисар олмаг—сағa-сола хәрчләнмәк.
Нисван—гадынлар, арвадлар; **мәктәби-нисван**—гызлар, гадынлар мәктәби.
Нисјан—унутма, унудулма.
Нифаг—хәјанәт, икиүзлүлүк.
Нифрин—нифрәт, лә'нәтә вермәк; **вәгфи-нифрин едәрәм**—лә'нәтә верәрәм, лә'нәт охумаға сәрф едәрәм.
Ниһан—кизли.
Нөв'пәрвәр—һуманист, инсан һүгугуну мүдафиә едән.
Нур—ишыг; *мәч.* елм.
Нүмудар—ајдын, ачыг, ашкар, көз габағында.
Нүһус—уғурсузлуглар.
Нүчәба—нәчиб адамлар.

О

Османи—османлы, османлы түркү; **шаири-османи**—османлы-түрк шаири.

Ө

Өвһамат—өвһамлар; **өвһам**—вәһмләр; **вәһм**—горху; әсассыз тәһлүкә; јанлыш, шүбһәли фикир, мөвһумат.

П

Па. паj—ajar.
Пакдин—тәмиз динли, мө'мин.
Пакизәәда—тәмиз тәбиәтли, инчә әдалы.
Пакиәзәр—тәмиз адам; һәгигәт севән.
Пакиәсәб—мәншәчә тәмиз, намуслу.
Парламан—конститусијалы дөвләтләрдә ганунверичи нүмајәндә-
ләр мәчлиси, парламент.
Пасибан—көзәтчи, гаровулчу.
Пеј апармаг—тә'гиб етмәк, изи илә кетмәк.
Пејда олмаг—көрүнмәк, мејдана чыхмаг.
Пәдәр—ата.
Пәк—чох.
Пәлид—мурдар, булашыг.
Пәрваз—учма, учуб көјә јүксәлмә.
Пәризад—пәридән доғулмуш, көзәл.
Пәртөв—нур, ишыг, парлаглыг, шуа.
Пир—гоча, гочаман; уста, һөрмәтли.
Пишваз—гаршылама, һөрмәтлә габағына чыхма.
Пүнһан—кизли.
Пүрмөһән—мөһнәтлә, дәрд-гәмлә долу (үрәк).
Пухтә—бишмиш; биликли, тәчрүбәли.

Р

Разү нијаз—гәлбини ачыб јалварма.
Раһ—јол; һәјат тәрзи.
Рәбб—саһиб, малик; аллаһ, танры.
Рәгәм—јазы, мәктуб.
Рәнч—зәһмәт, әзијјәт, изтираб.
Рәнчбәр—әкинчи; зәһмәткеш; кәндли.
Рәхнә—зәдә, зијан, хәләл, позғунлуг.
Рәхти-хаб—јорған-дөшәк.
Рәһмкүстәр—рәһм јајан, чох мәрһәмәтли.
Рәшадијјун—доғру јол көстәрәнләр, һәгигәт јолуна апаранлар.
Рә'фәт—лүтф, мәрһәмәт.
Риза—разылыг.
Ризанамә—разылыг кағызы.
Ризг—јем, јемәк, азугә, рузи.
Риһләт—көчмә, башга јерә кетмә; өлмә.
Ришә—көк; бир шејин әсасы.
Рөвзәхан—мәһәррәм вә сәфәр ајларында имамларын мүсибәти
һаггында рөвзә охујан молла.
Рөвшәндил—гәлби ишыглы, парлаг, исте'дадлы.
Рө'јәт—көрүнүш, тамаша едилмәли тәрәф, сима.
Рубәру—үз-үзә.
Руз—күн; күндүз.
Рүмуз—рәмзләр.
Рүсум—ганун-гајда, адәт-ән'әнә.
Рүус—рәисләр, башчылар.

С

Сабигән—кечмишдә, әввәлләр.
Сабит—сәбат едән, бир јердә, бир гәрарда дуран
Сабитгәдәм—мәтанәтли, мөһкәм, дөнмәз
Садир олмаг—заһир олмаг, чыхмаг, чыхарылмаг,
Саил—диләнчи.
Сајә—көлкә; горујан; сајеји-султан—падшаһы горујан.
Саман—сәрвәт, зәнкинлик.
Сане'—сәнәт саһиби, јарадан.
Сејри-сәма—көјүн һәрәкәти, фәләк, гәза-гәдәр.
Сәба—(јахуд бади-сәба)—сәба јели, јүнкүл, хош вә сүр'әтлә әсән
јел.
Сәбат—мөһкәмлик, мәтанәт.
Сәббағ—бојагчы.
Сәбгәт—кечмә, өтмә, о бириләри кери гојараг габагда кетмә.
Сәбур—сәбр едән, ағырлыға дөзән
Сәбһә—тәсбиһ.
Сәва—башга.
Сәваб—доғру, әдаләтли, тәмиз иш вә һәрәкәт
Сәгәр—чәһәннәм.
Сәғир—балача, көрпә (ушаг).
Сәд—јүз.
Сәдд етмәк—габағыны тутмаг.
Сәдданә—јүз дәнәли (тәсбиһ).
Сәза—лајиг, шајан, јарашан,
Сәзавар—јарашан, лајиг.
Сәлат—намаз.
Сәлаһијјун—сәлаһ тәрәфдарлары, сәлаһ—доғрулуг, тәмизлик,
сүлһ, хош һәјат.
Сәмт—тәрәф, чәһәт, јан.
Сәмримәк—көкәлмәк.
Сәндуг—сандыг.
Сәнкин—даш, дашдан олан; мөһкәм, сарсылмаз
Сәр—баш.
Сәрапа—башдан ајаға, бүтүн.
Сәрбәсәр—башдан-баша.
Сәрвгәд—боју сәрв ағачы кими дүз вә јүксәк олан (көзәл)
Сәрд—сојуг; сәрд етмәк—сојутмаг.
Сәрдадә—башыны вермиш, өзүнү гурбан етмиш
Сәрдар—баш командан.
Сәриһ—доғру.
Сәрәнчам—бир ишин сону, баша кәлмәси.
Сәрмәшг етмәк—әсас көтүрмәк, нүмунә кими гәбул етмәк.
Сәрмүһәррир—баш редактор.
Сәрриштә—ипин учу, башы; мәч. васитә, јол, сәриштә
Сәрсәм—ағлы башында олмајан, һушсуз
Сәтр—өртүнмә, чадраланма.
Сәфара—сәфдә дүзүлмүш (гошун һаггында).
Сәфиланә—сәфилчәсинә.
Сәфһә—өлкә; сәфһеји-Бухара—Бухара өлкәси.
Сәха—сәхавәт.

Сахт—бәрк, гаты.
Сәһаб—булуд.
Сәһаjиф—сәһифәләр.
Саһвиjjат—сәһвләр.
Сәһиһ—доғру.
Сәчдә—намазда, бә'зән дуа вахтында алныны вә ја үзүнү јерә гојма.
Сәччадә—намаз гыларкән үстүндә сәчдәјә дүшмәк үчүн ишләнән балача сүфрә.
Сидг—доғрулуг.
Сиjәр—сиjрәтләр, хасиjjәт.
Сиjрәт—хасиjjәт, тәбиәт.
Силсиләчунбан—курулту гопаран, көмәјә чағыран, габаға дүшүб дәстә чәкән.
Сим—күмүш, күмүш пул.
Симбәдән—бәдәни күмүш кими ағ.
Симтән—бәдәни күмүш кими ағ (көзәл).
Син-Петербург—Русиjанын Москвадан сонра ән бөјүк шәһәри. 1703-чү илдә бинасы гојулмуш, 1914-чү илә гәдәр—Санкт-Петербург, 1914-чү илдән 1924-чү илә гәдәр—Петроград, 1924-чү илдән—Ленинград. Сабир дөврүндә тәһриф олараг Син-Петербург да адланарды.
Сипарә—Гур'анын отуз чүзвүндән һәр бириси.
Сиргәт—оғрулуг. *Сиргәти-ше'р едәнә гәт'и-зәбан лазымдыр*—өзкәнин ше'рини оғурлајанын дилини кәсмәли.
Сифат—сифәтләр, хүсусиjjәтләр.
Сораг—күчә.
Сөвг етмәк—јөнәлтмәк, тәһрик етмәк.
Сөвм—оруч, оруч тутмаг.
Сөвр—Өкүз бүрчү, күнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдиjи 12 бүрчдән бири.
Су—тәрәф, чәһәт, сәмт, јан.
Суал—диләнмә, диләнчилик; дәсти-суалын—диләнән әлин, диләнчи әлин.
Сурах—дешик, дәлик.
Суфи—тәсәввүфә мәнсуб адам.
Сувәр—сурәтләр, шәкилләр, рәсмләр.
Сүммә—сонра; вә сүммә—сонра да, јенә дә.
Сүхән—сөз.

Т

Табәиjjәт—тәбәәлик; табелик.
Таәт—итаәт, ибадәт, аллаһын әмрләринә табе олма.
Тачиран—тачирләр.
Теj—кечиб кетмә.
Тәаруф—бир-бирини танымa, гаршылыглы танышлыг.
Тәбчил—һөрмәтләндирмә, бөјүк көстәрмә.
Тәб'ид—узаглашдырма, рәдд етмә, рәдд едилмә; сүркүн.
Тәгаза—тәләб, исрар, тә'кид; инадлы, ичбари тәләб.
Тәгбиһ—писләмәк, гәбаһәтли етмәк.

Тәгдир—гәдрини билмә, гиjмәт вермә; өзүнү тәгдир етмәк—өјүнмәк, ловғаланмаг.
Тәгдис етмәк—мүгәддәс сајмаг, јүксәк гиjмәтләндирмәк.
Тәглид—изләмә; јамсылама.
Тәгрир—ифадә, бәјан; сөзләр; вә'дләр.
Тәғәлла—чидд-чәһд етмә, сә'ј, гејрәт көстәрмә, тәшвиш, вәлвәлә салма.
Тәәззүр—чәтинлик чәкмә.
Тәәссүб—тәрәфкирлик, гејрәткешлик.
Тәзад—зиддиjjәт, дүшмәнчилик, чәкишмә.
Тәзвир—һиjлә, икиүзлүлүк, јалан; гарышдырма.
Тәкфир—кафир адландырма.
Тәл'әт—үз, сима; көзәллик, чамал.
Тәл'ин—лә'нәтләмә.
Тәмәнна—хаһиш, рича.
Тәнзимат—низам-интизам, ганун-гајда; ислаһат.
Тәнк—дар, чәтин кечилән јер, јол; аз, кичик, мәһдуд.
Тәнназ—һәр кәслә достлашан, ојнајан, әјләнән.
Тәнфир—нифрәт етдирмә, иjрәнч етмә.
Тәрғиб—рәғбәтләндирмә, арзу етдирмә.
Тәрд етмәк—узаглашдырмаг, рәдд етмәк, говмаг.
Тәрчүмәкар—пис тәрчүмәчи, зәиф тәрчүмәчи.
Тәрса—христиан, хачпәрәст.
Тәрчиһ (етмәк)—үстүн тутмаг, даһа јахшы саимаг.
Тәскин—сакит етмә, дајандырма; тәскини-нәфс—нәфсини, еһтирасыны јатыртма.
Тәслими-һирман—*бах:* һирман.
Тәстир—үстүнү өртмә, кизләтмә.
Тәфәккүрат—дүшүнчәләр, фикирләр.
Тәфсир—изаһ, шәрһ.
Тәхәллүф—хилаф олма, зидд кетмә, биринин арзусуна экс һәрәкәт етмә, мүхалиф олма.
Тәһвил—дәјишдирмә, бир шәкилдән башга шәклә салма.
Тәһдид—һәдәләмә.
Тәһәммүл—сәбр, дөзмә.
Тәһрир—јазма, јазмаг.
Тәһрирләр—мәктублар, јазылар.
Тәһсил—әлдә етмәк, газанмаг; өјрәнмәк; кечди өмрүм шүғл тәһсилиндә—өмрүм сәни газанмаға мәшғул олмагла (пул һаггында) кечди.
Тәһт—алт; тәһтүл-түраб—торпағын алты.
Тәчәлла—парлама, ајдын вә заһир олма; нури-тәчәлла—заһир олма, көрүнмә ишығы; һәггин нури-тәчәлласы—һәгигәтин ишығы.
Тәшвиг—шөвгләндирмә, һәвәсләндирмә.
Тә'бир етмәк—јозмаг (јухуну).
Тә'зиб—әзаб вермә.
Тә'кидат—тә'кидләр; тә'кид—исрар (етмә), бир иши, бир тәклифи тәкрарла гүввәтләндирмә.
Тә'н—тә'нә, төһмәт, мәзәммәт.
Тә'нәзән—тә'нә вуран, гынајан.
Тә'сис (олмаг)—гурулмаг, јарадылмаг, бина едилмәк.

Т ә в г и ф—дајандырмаг, һәрәкәтинә мане олмаг; һәбс етмәк.
Т ө һ ф ә—һәдијјә; надир тапылан; гәрибә.
Т ә ' м ә х а р—ачкөзлүклә јејән.
Т и ј н ә т—тәбиәт, хасијјәт.
Т и л а—гызыл, алтун.
Т и л а в ә т—Гур'аны вә с. көзәл сәслә вә авазла охума.
Т и м с а л—бир шејин мисли, охшары, бәнзәри; охшајыш, бәнзәјиш.
Т и ф л—ушаг.
Т у л—узун.
Т у һ ә ф—гәрибә.
Т ү ғ ј а н (етмәк)—чошмаг, гајнашмаг; үсјан етмәк.
Т ү м ә н—Иран пулу—он ријал (1930-чу илдән бәри ишләнмир).
Т ү р а б—торпаг.
Т ү р ә к—түрк сөзүнүн ләһчәдәки ифадә шәкли.
Т ү р ф ә—тәзә, антигә шеј; гәрибә; т ү р ф ә д и л б ә р—надир көзәл.
Т ү ч ч а р—тачирләр.

У

У ф а г—кичик, балача.
У ч е н и к л ә р—руслашмыш тәләбәләр, шакирдләр.

Ү

Ү г у б ә т—әзаб.
Ү л ә м а—алимләр; дин алимләри.
Ү л у м—елмләр, фәнләр; т ә һ с и л и - ү л у м—елмләри өјрәнмә.
Ү л ф ә т—меһрибанлыг, достлуг.
Ү м ә н а—халгын инандығы, е'тибар етдији адамлар.
Ү м м ә т—бир динә табе оланлар; халг, милләт.
Ү м у р—ишләр.
Ү н в а н л а м а г—сәрлөвһә гојмаг; адресини јазмаг; нишанламаг.
Ү р ә ф а—арифләр, биликли адамлар.
Ү р ј а н—чылпаг.
Ү р ф—адәт, ганун-гајда.
Ү х ү в в ә т—гардашлыг, достлуг, сәмимијјәт.
Ү ч р ә т—зәһмәт һаггы.

Ф

Ф а з и л—фәзиләтли, алим.
Ф а н и—пуч, сону олмајан, чүрүјүб јох олан шеј.
Ф а н у с—фәнәр.
Ф а с и г—пис-пис ишләр саһиби, гадаған олунан ишләрә гошулан.
Ф е ј з—јахшылыг; не'мәт, бәрәкәт.
Ф е ' л—иш, һәрәкәт.
Ф ә г р—фәгирлик, јохсуллуг, ф ә г р ә һ л и—јохсуллар, еһтијач ичәрисиндә јашајанлар.
Ф ә д а—гурбан.
Ф ә д ј ә в е р м ә к—гурбан вермәк, фәда етмәк.

Ф ә з а—көј; каинат; көј бошлуғу.
Ф ә з л—камал, мә'рифәт, һүнәр.
Ф ә л ә г г ә—чәза васитәси; ортасына ип кечирилән бир ағачдыр, мүгәссирин ајаглары ипә кечирилиб бурулур, чубугла дөјүлүр.
Ф ә л ә к х ә р к а һ—чадыры көјә јүксәлән, көј гүббәси кими олан.
Ф ә н д (фән)—һијлә, кәләк.
Ф ә р ә һ ә н к и з—фәрәһверичи, севиндиричи.
Ф ә р р а ш—ичрачы, һөкумәт, мәһкәмә гәрарынын ичрачысы.
Ф ә р д а—сабаһ.
Ф ә р т—артыглыг, чохлуг, һәддән зијадәлик; ф ә р т и - г е ј р ә т л ә—артыг дәрәчәдә гејрәтлә.
Ф ә р '—әсас олмајан, мүһүм олмајан, икинчи дәрәчәли; ф ә р ' и - к а р—аз әһәмијјәтли иш.
Ф ә с а д и ј ј у н—фәсадчылар, арагарышдыранлар, позғунлуг саланлар, фитнә төрәдәнләр.
Ф ә с с а д—ган алан, ган чәкән, чәрраһ, дәлләк (һәчәмәтчи).
Ф и л м ә с ә л—мисал үчүн, тутаг ки.
Ф и л ф ө в р—дәрһал, о саат.
Ф и р а в а н—бол, чох.
Ф и р г ә—дәстә, груп.
Ф и р ә н к—Аврппа; авропалы; м ү л к и - ф и р ә н к—Аврпа торпағы.
Ф и т в а—бир иш вә ја һадисә һаггында шәриәт јолу илә верилән гәрар, әмр.
Ф и т р ә т—јарадылыш; р у з и - ф и т р ә т д ә н—јарадылан күндән.
Ф у л а д—полад.
Ф ү з ә л а—фазил адамлар.
Ф ү з у н—чох, артыг.
Ф ү л у с—хырда мис пул.
Ф ү р у м а ј ә—алчаг, начинс; з а т и - ф ү р у м а ј ә—алчаг, начинс адам.
Ф ү с у н—чаду, сеһр; һијлә.
Ф ү с у н к а р—чадукәр; һијләкәр.
Ф ү ч ч а р—әхлагсыз, тәрбијәсиз, чәмијјәтә зидд иш саһибләри.

Х

Х а б—јуху, јатма; х а б и - с а д и г—доғру јуху.
Х а з и н—хәзинәчи, хәзинәдар; х а з и н и - н и ј р а н—чәһәннәм гаровулчусу.
Х а к—торпаг; мүлк; јер.
Х а л и—бош; мәһрум, јијәсиз.
Х а м—чиј; биликсиз, тәчрүбәсиз.
Х а н ә—ев, мәнзил; х а н е ј и - в и р а н—дағылмыш, харабаја дөнмүш ев; х а н е ј и - «З ә н б у р»—«Зәнбур» журналынын идарәси.
Х а н ә х ә р а б—еви дағылмыш.
Х а р и ч и - и м к а н—мүмкүн олмајан, имкансыз; дөзүлмәз.
Х а с с ә—хүсусилә, һәлә.
Х а ш а к—чөр-чөп.
Х ә л г у л л а һ—аллаһ бәндәләри, чамаат.
Х ә л '—тахтдан салма, падшаһлыгдан чыхарма.

Хандан олмаг—күлмәк, севинмәк.
Харидар—алан, алычы, мүштәри; бир шејин гәдр-гијмәтини анлајан.
Харкаһ—бөјүк адамларын чадыры.
Хәстәһал—дәрд ичиндә, азарлы вәзијјәтдә.
Хәтти-хам—бишмәмиш, формалашмамыш хәтт, кәмсәвад адамын хәтти, јазысы.
Хидмәт—хидмәтләр.
Хилгәт—јарадылыш, јарадылма; васитеји-хилгәти—јаранмасына, доғулмасына васитә, сәбәб.
Хиффәт—дәрд, гајғы, ејиб.
Хыс—тәр, јаш. *Мәни хыс басды фәрти-һејрәтдән.*
Хошнишан—көзәл көрүнүшлү, гәшәнк.
Хуб—јахшы.
Хубру—көзәл үзлү, көзәл сималы.
Худ—өзү, мәһз.
Худбин—јалныз өзүнү севән, еҝоист.
Хун—ган.
Хүлдзар—чәннәт; *мәч.* көзәлләр өлкәси.
Хүррәм—шад, севинчли.
Хүрсәнд етмәк—разы салмаг, арзусуну тә'мин етмәк.
Хүруч—зүһур етмә, чыхыб көрүнмә.
Хүшк—гуру.
Хүшкә—гуллугчунун, јемәксиз, палтарсыз, анчаг гуру музду; хүшкә мө'минлик—тәмәннасыз, өз хәрчинә мө'минлик етмә.

Һ

Һазакүфүр—бу күфрдүр, бу кафирликдир.
Һазиран—һазыр оланлар, индикиләр, һал-һазырда јашајанлар.
Һал—дәрд, кәдәр, мүшкүлат. *Наибуссәлтәнәјә ја дејәчәк һалы нәдир?*
Һала—инди, бу күн, бу саат.
Һаләт—вәзијјәт, һал; һәвәс, арзу.
Һаләти-тәһсил—тәһсил заманы.
Һалија—инди, бу саат.
Һатиф—гејбдән кәлән сәс.
Һачәт—еһтијач, истәк.
Һаша—биздән узаг олсун, аллаһ көстәрмәсин.
Һеј'әт—груп, инсан групу; мүәјјән мәгсәдлә тәшкил едилмиш бир нечә нәфәрин бирлији, чәмијјәти; мүртәче һеј'әти—иртичачылар дәстәси.
Һеј'әт елми—астрономија.
Һеј'әти-тәһриријјә—мәтбуат органынын редаксијасы.
Һәба—бош шеј; әбәс, биһудә.
Һәббә—дән, дәнә; бир һәббә сим—күмүш дәнәси; ән кичик күмүш пул.
Һәбиб—дост.
Һәвәскар—һәвәси олан, көз дикән; *Дөвләтлиләрин бишмишинә олма һәвәскар.*
Һәзар—мин.

Һәзәр—чәкинмә, горхма, еһтијат етмә.
Һәзәрат—һәзрәтләр, мөһтәрәмләр; һәзәрати-үләма—үләма һәзрәтләри.
Һәјаһа(ј)—курулту, мә'рәкә, уча сәсләр.
Һәмана—ашкар, ајдын, мә'лум; санки, елә бил ки.
Һәмвара—һәмишә, даима.
Һәмдәм—дост, јахын јолдаш.
Һәмдулиллаһ—аллаһа шүкүр, һәмд олсун аллаһа.
Һәмәл—Гузу бүрчү, күнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдији 12 бүрчдән бири.
Һәмзәбан—дилбир; һәмсөһбәт.
Һәмијјәт—гејрәт, шәрәф вә намусу мүһафизә вә мүдафиә етмәкдә чәһд көстәрмә.
Һәмјан—чиб, пул габы; гајыш гуршаг шәклиндә олан гызыл пул кисәси.
Һәнәк—зарафат.
Һәр-даим—һәмишә, һәр заман.
Һәркиз—һеч вахт, әсла.
Һәрчаји—авара, кәзәјән; мүәјјән еви, очағы олмајан.
Һәсәб—инсанын өз гәдри, дәјәри, лајагәти.
Һәчч—Мәккәјә кедиб Кә'бәни зијарәт етмә.
Һәшәм—гуллугчулар; шаһын вә башга бөјүкләрин әтрафында, хидмәтиндә оланлар.
Һәшр—гијамәт; әрзи-шуриши-һәшр ејләрәм—гијамәт гопарарам.
Һимаријјун—(һимар—ешшәк) ешшәклик, һејванлыг јолу илә кедәнләр, ахмаглар.
Һин—вахт, заман, саат, дәгигә; һини-зәвал—заил олма, јох олма, әлдән кетмә вахты.
Һирман—мәһрумлуг, мәһрум олма; тәслими-һирман—мәһрумлуға, јохсуллуға дөзмә.
Һифз—мүһафизә, мүдафиә; сахлама, горума.
Һичаб—пәрдә, өртү, чадра.
Һичр—ајрылыг, фәраг.
Һөкмфәрма—һөкм едән, һөкм сүрән; һаким.
Һу чәкмәк—аллаһы чағырмаг, «ја аллаһ!» демәк.
Һут—Балыг бүрчү, күнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдији 12 бүрчдән бири.
Һушјар—һушу өзүндә олан, ајыг.
Һүккам—һакимләр, һөкумәт адамлары.
Һүммәт—сә'ј, гејрәт, чәһд, үрәкдән чалышма; әһли-һүммәт—һүммәт саһиби.
Һүнәрмәнд—һүнәрли, бачарыглы, мәһарәтли.
Һүрр—азад, сәрбәст.
Һүчрә—отаг; һүчреји-тәһтәлтүраб—торпаг алтында олан отаг, подвал отағы.
Һүчумавәр—һүчум чәкән.

Ч

Чакәр—нөкәр.
Чет—дөрддә бир; азачыг. *Мәчлис, она бир чет дә мәвачиб вермәз* (Мәһәммәдәли шаһ һаггында).

Чешман—көзләр; нури-чешманым—көзләрнмин ишығы.
Чешми-гејрәт—гејрәт көзү, намус, мәрдлик.
Чидә етмәк—дүзмәк, дүзәлтмәк; ујдурмаг.
Чиикәнә—гарачы гызы.

Ч

Чәбәча—јерли-јериндә, дүзкүн, истәнилән кими.
Чај (ча)—јер, мәкан; чаји-мәлал—гәм-гүссә јери.
Чајиз—ичазәли, гадаған олмајан; мүнасиб.
Чанфәда—гурбан олан, чаныны фәда едән.
Чари олмаг—ахмаг. *Ачдыглары булаглар чари олур.*
Чаһилијјәт—чаһиллик, наданлыг, авамлыг.
Чаншикар—јыртычы.
Чәббар—залым; султани-чәббар—залым падшаһ.
Чәдвар—бијшин јанында битән зәһәрә зидд бир биткидир. *Бах:* бијш.
Чәдид—јени; тәрзи-чәдид—јени үсул, јени тәдрис үсулу.
Чәзбәли—чәзб олунан, мәфтун, ашиг.
Чәнабәт—натәмизлик.
Чәһандарлыг—дүнја тутма, мал-дөвләт јығма.
Чәһанкиранә—дүнјаны фәтһ едәнләрә јарашан тәрздә.
Чибдуст—пулпәрәст, рүшвәтхор.
Чиддән—доғрудан, доғрудан да.
Чијфә—чәмдәк, леш; руһаниләрин фикринчә дүнја малы чијфәдир.
Чинан—чәннәт, беһишт.
Човгә—дәстә, груп; човгә јапдын—дәстә, груп дүзәлтдин.
Чөвлан етмәк—доланмаг, һәрләнмәк.
Чөвр—зүлм, әзијјәт.
Чуд—сәхавәт, алиачыглыг.
Чујан олмаг—ахтармаг.
Чүзв—бир һиссә, һиссәчик; Гур'анын отуз чүзвүндән бири.
Чүлус—тахта чыхма, шаһын тахта отурмасы.
Чүнбүш—һәрәкәт, тәрпәниш.
Чүнун—дәлилик, мәчнунлуг.
Чүрм—1. чинајәт, күнаһ; 2. планет, улдуз, көј чисми; чүрми-әрз—јер курәси.
Чүһһал—чаһилләр, наданлар, фанатикләр.

Ш

Шади—шадлыг.
Шајан—лајиг, јарашан, мүнасиб.
Шајәстә—лајиг олан.
Шакир—шүкр едән.
Шам—ахшам.
Шејда—дәли; ашиги-шејда—дәли ашиг.
Шејидбаз—арвадбаз.
Шәб—кечә.

Шәггүл-гәмәр—ајы ики јерә бөлмәк (куја Мәһәммәд пејғәмбәрин көстәрдији мө'чүзәләрдәндир).
Шәквијјат—шикајәтләр.
Шәмс—күнәш.
Шәниә—пис, мурдар, хәбис; әхлаға тохунан; ихтираати шәниә—зәрәрли (динә зидд) ихтиралар.
Шәрм—һәја, утанма.
Шәр'—шәриәт.
Шәр'ән—шәриәтлә, ислам дининчә.
Шәр'и—шәриәтә ујғун.
Шә'н—шөһрәт, һөрмәт.
Шивеји-күффар—күффарын тәрзи-һәрәкәтләри, хасијјәтләри. *Бах:* күффар.
Шивә—әда, төвр; наз, ишвә.
Шикәнчә—әзаб.
Ширкәт—шәриклик, алвердә, тичарәтдә шәрик олма.
Шитабан олмаг—тәләсмәк.
Шөвкәт—бөјүклүк, чәлал, дәбдәбә; шөвкәтлиләр—варлылар.
Шөһрә—мәшһур, ағызларда кәзән; шөһрейи-базар—һамыја мә'лум олан.
Шум—уғурсуз, гаракүн.
Шуриш—гарышыглыг, үсјан, туғјан, чахнашма.
Шүғл—сәнәт, пешә, иш.
Шүрб—ичмә.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

САТИРАЛАР

1910

[Заһид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр] 5
[Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!] 6
Гочалар маршы (*«Бир гочајам чаг нәр кими јашарам»*) . 8
Үрәфа маршы (*«Интеликентик, кәзәрик наз илә»*) . . 9
Пула тәвәччөһ (*«Нури-чешманыммысан, еј пул, ја чанымммысан?»*) 11
Тәшәккүр (*«Моллалар, талеимиз олду әчәб јар бу күн!»*) . 13
Милләт шәргиси (*«Гејрәт едиб чалышдын, дүшдүн габаға, милләт!»*) 15
Килеј јахуд уму-күсү (*«Кет-кедә, «Зәнбур» ага, сән дә чашырсан дејәсән?!»*) 17
[Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Әрдәбил!] . 19
[Еј вај ки, һејсијјәти-милләт көтүрүлдү!] . . . 21
Әһвалпүрсанлыг јахуд гонушма (*«—Нә хәбәр вар, мәшәди?»*) 23
[Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!] . . . 26
[Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадын!] . . . 28
[Бир бөлүк бошбоғазыг, һејвәрәлик адәтимиз] . . . 30
Охутмурам, әл чәкин! (*«Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!»*) 32
[Асудәлик бу саәт јердән көјә чәһанда] 34
[Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ејлә!] . 36
[Сонја, еј дилбәри-пакизә әда!] 38
[Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр?] 41
Гач, ат басды! (*«Гач, оглан! Гач, ат басды! милләт кәлир!»*) . 43
[Көрүнчә шәхс бир әрбаби-сәрвәтин үзүнү] 46
[Динидирир әср бизи,—динмәјириз] 47
Әксимә (*«Заһидин әксимә дүшчәк нәзәри-худбини»*) . . 48
[Әһли-Иранда, пәһ оглан, јенә һүммәт көрүнүр!] . . 49
[Дүн чәһәннәм васфини заһиддән ејләрдим суал] . . . 51
[Күрд чалдыгча бору чинкәнә ојнар, дерләр] . . . 52
[Јылдырымлар јағса көјдән титрәмәз руһум мәним] . . 53
[Бизи алдатма, хачә, һәр сөзүнә] 54
[Шанлы көрдүкчә мәни санки едир гәвр фәләк] . . . 55

[Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун] 56
[Дүн јатыб Мир Һашымы рө'јадә көрдүм, сөјләдим] . . 57
...Дејир (*«Ојлә сәнкиндир ки, әсгали-тәәссүбдән јүкүм»*) . 58
[Јатмысан, Молла әму, күрчүләр ичрә һәлә сән!] . . . 59
Тапдым!.. (*«Гој саг олсун башымыз, дүшмәсин әсла ајаға»*) . 61
[Һанкы алчаг бир әлин гејд етдији хәтдир о ки...] . . 62
[—Јолдашым, јатмышмысан?] 63
[Башга милләтдән һүгугун алмаг үчүн һәр заман] . . 64
[Дүн охуркән бир мүдири-мәктәбин мәктубуну] . . . 65
[Мүртәче хадимләрим, һа инди хидмәт вәгтидир!] . . 66
Бир дәстә күл (*«Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун»*) . 68
[Әлһәзәр, гојма баха әксимә заһид ки, онун...] . . . 69
[Гәзтәләр тәвгифини јалныз Сипәһдар әкмәјир] . . . 70
[Санма бир мәсләки тә'гибдә мөһкәм галарам] . . . 71
[Дүн бир ешшәкхисал нисанә] 72
Бакыда бир кәнддә мүһавирә (*«Кәндчи: Денилир «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә»*) 73
[Чәннәтдәки һуриләри, гылманлары аллаһ] 75
[Кимдир ариф?—дејә сордум, дедиләр әсрә көрә] . . 76
[Оғлунун васитеји-хилгәти олмагла фәгәт] 77
[Дејирдик бир заманлар биз кәмали-фәхрү һүммәтлә] . . 78
[Мүтләгијјәтдә әбд шәклиндә] 79
[Бир мүдирин ки, кечмәјә голуна] 80
Бир күл (*«Ваиз ки, чыхар минбәрә, һеј пүфләр оду»*) . 81
Ај чан! ај чан! (*«Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..»*) 82
Амма, милләт а!.. (*«Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..»*) 84
Сипәһдар дејир ки (*«Аршимед: «Бир нөгтә булсајдым оча бил'истинад»*) 86
Һүсејн Кәмал дејир ки (*«Тә'нү тәһгирә тәһәммүл едәрәм мән, лакин»*) 87
Бизим һачы дејир ки (*«Әл'аман артыг оручдан, әл'аман!»*) . 88
Оруч дејир ки (*«Еј һачы, мәндән шикајәт ејләмә»*) . . 89
«Сәда»нын 162-чи нөмрәсинә (*«Шаирәм, әсримин ајинәсијәм»*) 90
[Е'тила етдикчә, дерләр, јүксәјә тәјјарәләр] . . . 91
Кәндли дејир ки (*«Бакыда нафиз икән әллидән артыг үләма»*) 92
Бакылы дејир ки (*«Рәмәзан ејдинин ичрасыны һәрчәнд бизә»*) 93
[Шаһ деди:—Ағлајырам, бәс ки, үзүм чиркиндир] . . 94
Интеликентләр дејир ки (*«Дејирик һаләти-тәһсилдә: милләт! милләт!»*) 95
Тәрчүман дејир ки (*«Бе тә'мине лесане мадәр әз һәр ку бе Петресбург»*) 96
Иранлылар дејир ки (*«Бунча гејрәт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн»*) 97
[Сөјлә, тәгсири нәдир, тапдалајырсаң јазығы?] . . . 98
Милләт дејир ки (*«Интеликент ағалар, биз сизи чохдан таныјырыг...»*) 99
[Гласны сечкисини гојду дум мүзакирәјә] 100
Бакылылар дејирләр ки (*«Шамахылылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз»*) 101

Диләнчи дејир ки (*«Әл ачыб саил олмағын хошдур»*) . . 102
[Чох тәәччүб едирәм тәрзи-чәдидә ки, ону] . . 103
[Кәрчи пәрваз етди ајроплан дүнән бир гуш кими] . . 104
[Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазелин] . . 105
[Чүмәләрдә дүкан ачмаз бакылы] . . . 106
[Өјмә нәсәби, өјмәјә шајистә һәсәбдир] 107
[Чәванкән фәгрдән етмә шикајәт] 108
[Огрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр] . . . 109
Тап көрүм!.. (*«Һәп кичикләр кичик икән бөјүјүр»*) . . 110
[Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын] 111
[Мүртәчеләр, севинин, кишвәри-Иранә јенә] . . . 112
[Зилли-Султана, амандыр, вермәјин Ирана јол] . . 113
[Онлар ки, едир һөрмәтү намусуну тәгдис] . . . 114
[Сахтә бир хәтти-хам илә мәнә кағыз јазыб] . . . 115
Һатифдән кәлән бир нида дејир ки (*«Көрәсән Мәмдәлинин јапдығы әф'алы нәдир?»*) 116
[Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!] . . . 118
«Тәрчүмани-һәгигәт» дејир ки (*«Хәстәмиз Әбдүлһәмид артыг сағалды, сәмриди»*) 119
[Һаләти-мәстлијиндә нә олур, еј әјјаш!] . . . 120
[Дерләр, Иран күнбәкүндән хар олур, әлбәттә ки!] . . 121
Алманија императору Вилһелм дејир ки (*«Мөһтәрәм иранлылар, сиздән тәмәннамыз будур»*) 122
Ејнүддөвләнин исте'фасындан долајы бәстә кирмәк истәјән Теһран тачирани-гејрәтмәнданәләринә (*«Бәстә игдам ејләјин, еј тачирани-мө'тәбәр!»*) 123
Һатиф дејир ки (*«Бәс Шәмахидә мәктәби-нисван»*) . . 124
[«Османлычадан тәрчүмә түркә»—буну билмәм] . . 125
[Шимди һәр милләт едир нәфсини ирфанә фәда] . . 126
[Ојлә горхмам «биш»дән ким, горхурам «чәдвар»дән] . . 127
Бакыда Шамахы јолундакы һәбсханәнин габағында охунан нөвһәдир (*«Аста-аста, еј һачы, изһар олур хәлвәтдәки»*) . 128
Сәфил тачир дејир ки (*«Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә»*) . 129
[Туманов изн алыр ки, Ширванә] 130
[Өврәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими] . . 131
Дәрјада гәрг олан иранлыларын јетим балаларына тәсәлли (*«Ики јүз гәрг олан иранлыларын»*) 132
[Бәс дејилмиш бунча Меһдиләр хуручи, инди дә] . . 133
Гурбан бајрамы (*«Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шинлылар»*) . 134
Ә. Гәмкүсар бәрадәримә чаваб (*«Тәһвили-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг»*) 136
[Билдир еһјаји-Сәмәргәнд етди Иран тачири] . . . 137
Шамахыда (*«Әсри-бистүмдүр, сәһаб алтында галмаз шәмси-елм»*) 138
...Лам дејир ки (*«Шејхүл-исламларин, мүфтији-исламларин»*) . 139
[Күндә үч кағызы, беш копјаны имза едәрәк] . . . 140
[Иштә бир һеј'әти-тәһриријјә] 141
[Гурулубдур јенә мејдани-һајаһаји-сүхән] . . . 142
Заһидләрә (*«Ач дилини, јум көзүнү, заһида»*) . . . 143

1911

Суал (*«Ејб икән шәхсә көрә нәфсини өјмәк, әчәба»*) . . 144
[Лә'нәт сәнә, еј чәһл, нә бидад едијорсан!] . . 145
[Гафил јашамагданса көзәл кардыр өлмәк] . . 146
Мәмдәли дејир ки (*«Насирүлмүлк, сәнә бојлә күманым јох иди»*) . . 147
Насирүлмүлк Бакыдан Ирана әзим олдугда (*«Мәнчә, Иранә әбәс әзм едијор Насири-мүлк»*) . . 148
Мүхбирүссәлтәнәјә (*«Јапдығын һијләни һәр күнкү гәзетдә охудум»*) . . 149
[Әчдадына чәкди, пәдәрин мүтләг унутду] . . 150
Мүһавирә (*«—Гафгаз әһли үч ил әрзиндә нә е'мал ејләди?»*) 151
[Милләтинин һалы пәришан ола] . . 152
Мүхабирә (*«Мәмдәли: Севкили султан бабам, сөјлә, сәнин һалын нәдир?»*) . . 154
Аббас аға дејир ки (*«Чан вериб милләтә, или, әбәди нам алырыз»*) 155
Дрепер дејир ки (*«Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт»*) 156
Авропада Мәмдәлинин ешгбазлығы (*«Мәмдәли: Рәһм ет мәнә, чан мадмазел!»*) . . 157
Јуху (*«Һејвәрә, еј мүдири-әһли-фүсун»*) . . 159
Ај чан! (*«Мүфтинин рә'ји илә кәшфи-вүчуһи-нисван»*) . 161
[Ел чәкир намымы мин лә'нәт илә] . . . 162
Тәбриз мүхбиринә (*«Мүхбирүссәлтәнәјә шәкк едәчәксәнми јенә?!»*) . . 163
Ешидириз ки (*«О заманда ки, Рәһим хан јетишиб Тәбризә»*) 164
Меншиков дејир ки (*«Мәктәбә дүшмән олан бә'з мүгәддәс (?) үләма»*) 165
Әзраилин исте'фасы (*«Әзраил әрз едәрәк сөјләди «Еј рәббәнам...»*) 166
[Ағладыгча киши гејрәтсиз олур] . . 167
[Чох да демә сәрвәтү саманлыјам, еј филан!] . . 170
Дөрд дилли гырманч (*«Кәшфи-вәчһ етмәк дејил өврәтләрә шәр'ән һәрам»*) 171
[Бүтүн Авропада кәмјаб икән, амма Бакыда] . . 172
Мәмдәли дејир ки (*«Русијјә дипломасјасына бағладым үмид»*) 173
Әрдәбил һакими Рәшидүлмүлкә (*«Еј голчомаг, әлсизләрә чох ејләмә азар»*) 174
[Молла Әрәсзадәнин... вај, јенә мабә'ди вар!] . . 175
Әгвале һәкимане (*«Әз «Сәда» гарсин безар ајәд»*) . . 176
Тәбриздән «Молла Нәсрәддин»ә көндәрилән кағызларын мүфәттишинә (*«Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох»*) 177
Балача сәһнә (*«Сәд шүкр ки, олду нур-баран»*) . . 178
Мүһәррирләрә (*«Тә'лимә даир одлу јазылмыш мәгаләләр»*) 181
Вагнеји-јубилејкаранә (*«Кирдим јеримә башымда гајғу»*) . 182
[Еј пуллуларын сәфасы, новруз!] . . . 185
Бајрам төһфәси (*«Еј төкән моллаларын камына шәрбәт, новруз!»*) 186
[Ојлә бир тәрчүмә ким, руһи-Шекспир көрчәк] . . 187
[Әшһәдү биллаһи әлијјүл әзим] 188
[Һәмдүлиллаһ ки, бу күн бәхтәвәр олду башымыз] . . 189

САТИРИК ПАРЧАЛАР

[Тутдум оручу прәмәзанда] 190
[Бабам сүнни, нәнәм шиә, дүрәк мән] 191
[Һәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх] . . . 192
[Танры һәр јердә пулу бир үрәји сәхтә верәр] 193
[Молла, сәмаварындан дәрдә, һәзар дәрдә] 194
Изаһ вә шәрһләр 195
Лүғәт 241

Лүғәт *Әкрәм Чәфәриндир*
Бәдии тәртибаты *Һабил Казымовундур*

Нәшријјат редактору *М. Әскәров*
Техники редактору *Т. Исмајылов*
Корректору *Әдилә Гасым гызы*

Чапа имзаланмыш 15/V 1962-чи ил. Кағыз форматы $84\times108^1/_{32}$.
Кағыз вәрәги 4,25. Чап вәрәги 13,94+18 јапышдырма шәкил.
Һес.-нәшријјат вәрәги 9,06. ФГ 05370. Сифариш 198.
Тиражы 10000. Гијмәти 1 ман.

Азәрбајчан ССР Елмләр Академијасы Мәтбәәси,
Бакы, Фәһлә проспекти, 96.

АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ и ЯЗЫКА им. НИЗАМИ

М. А. САБИР

ХОПХОПНАМЭ

в 3 томах

Том II

(на азербайджанском языке)

Издательство Академии наук Азербайджанской ССР
Баку—1962

394.26
C 13